

حکومه‌تا هه‌ریما کوردستانی - عیراق
وه‌زاره‌تا په‌روه‌ردی
پێقه‌به‌ریا گشتی یا پرۆگرام و چاپه‌مه‌نیا

جینۆساید گه‌لی کورد

بو پۆلا ده‌هی ئاماده‌یی (زانستی و وێژه‌یی)
وقۆناغا ئیکێ خواندنا پیشه‌یی و په‌یمانگه‌هان

ئاماده‌کرن

ویسی صالح حمد امین
عمر علی شریف
عبید خدر فتح الله

پیداچوونا زانستی و هه‌سه‌نگاندن

د. یوسف معروف دزه‌یی

کرمانجیکرن

قیس صباح حمید
دلخاز خالد محی

پیداچوونا زمانی - کرمانجی

محمد عبدالله أحمد

سہ پہر رشتی زانستی یی چاپی: قیس صباح حمید
سہ پہر رشتی ہونہری یی چاپی: عثمان پیرداود کواز — سعد محمد شریف صالح
تایپکرن: آزاد شفیق بدل
دیزاین: عدنان أحمد خالد
بہرگ: ناری محسن أحمد

نافەرۆك

پشك	بابەت	لاپەر
	پېشەگى	۵
پشكا ئىككى	عەرەب كرن و ڤاگواستن	۷
پشكادووئ	كوردېن فەيلى	۳۵
پشكا سىيى	كۆمەل كوزا بارزانىيان	۴۳
پشكا چوارئ	ب كارئىنانا چەكى كوزەكى كىمىياوى	۵۳
پشكا پىنجى	ئەنزال	۶۲
پشكا شەشى	جىنۆسايد	۸۸
پشكا حەفتى	ئىزدى	۱۰۴

پیشہ کی

ل دھسپیکا سہدئ بیستئ دھولہ تا عیراقئ ژ لایئ ئینگلیز فہ ہاتہ دامہ زراندن، پیک ہاتنہ کا سہیر و دوور ژ ئارہ زووین گہ لی کوردستانی بوو، لہ ورا ئہ ف قہ بارئ نوی ژبو بجہ ئینانا ئارمانجا خو بہردہ وام ئاکنجیئن کوردستانی تووشی دہربہ دہریئ و مالویران و تہیرانی کرینہ. دہسہ لاتدارین عیراقئ ہەر دھسپیکئ ب ہہمی شیواز و ئامرازان خو نہدایہ پاش ژ گوہورینا پیکہاتا نہتہ وہی و کہلہ تووری و کۆمہ لایہ تی و روشہ نبیری و دیموگرافی و جوگرافی دہقہرئ ب ریکا بکارئینانا تاوانا راگواستنئ و عہرہ بکرنئ و بکارئینانا ہیژ و سوپا و چہکئ کۆمہ لکوژی قہدہ غہ کریئ نیف دھولہ تی و زیندان کرن و بہرزہ کرنا ہاولاتیئن سیفیلین بی تاوان و سوتاندنا رھز و باغ و گوند و باژیران و ژناف و برنا ژیرخانا ئابوورییا دہقہرئ، بو ہندی دا خہلکئ مللہ تی ملکہ چ بکھن بو حہز و مہرہ میئن خو. دوماہیک جار ل دوماہیا سالتین ہہشتیئ ژ سہدئ بیستئ، تاوان لسہر دہمی بہ عسییان گہ ہشتہ گوپیتکا درندایہ تی بہرامبہری گہ لی کوردستانی، کو ناقدارترین ژ وان تاوانا ب ناقئ (ئہنقال) ئ بوو ل بہر چاقئ جقاکئ نیف دھولہ تی دژی گہ لی کوردستانی ہاتہ ئہنجام دان. ئہم دشین ئہقی تاوانی ب مہزنتین تاوانا سہردہمی بژمیرین کو دہرحہقی مروفاہیہ تی ہاتییہ ئہنجام دان ل کوردستانی. مہرہم ژ بہرہ فقہرنا ئہقی بابہ تی، دانہ نیاسینا ئہقی تاوانی و رھش کوژیئ کو بہرامبہر مللہ تی کورد ہاتی یہ ئہنجام دان، بو ہندی کو نہقیئن خو ئاگہ ہدار بکھین داژبیر نہکھن و بکھنہ سہربور بو داہاتیئ خو، دا بنیاتی جقاکئ کوردستانا

نوی ل سەر دامەزرینین، دووربیت ژ گیانی رەكەز پەڕستی توند و تیز و ڕەوشتی نەمرۆفانە و دەرەقە وەلاتیی کوردستانی.

بابەتی جینۆساید گەلی کورد ژ شەش پشکا پێك هاتیە، لدویف زنجیرا میژوو یا ڕویدانا خۆ جەهە کریە ژ دەسپێکا دەولەتا عیراقی کو پێك هاتیە ژ عەرەب کرن و راگواستن، و ژ ناخبرنا کوردین فەیلی، کۆمەڵکۆزا بارزانیان و بکارئینانا چەکی کۆمەڵکۆز، ئەنفال و قوناغین ژ ناف برنی و کاریگەریا وی ل سەر جفاکی کوردستانی.

ل دەمی ئامادەکرنا ئەفی بابەتی پشکین دیارکریین وەرزی خواندنا ل بەرچاف هاتیە وەرگرتن، کو سنووردارە، چونکی بابەتەکی تازەیه هەر تیبینیەك و سەرنج راکیش و رەخنەك دەربارە بابەتی هەبن ئەم سوپاسی یا وان دکهین ئاگاهداری یا مە بکەن کو بشیین دداهاتیدا مفاى ژ وەرگیرن. هیقیدارین ئەم شیابین هەتا رادهکی خزمەتا وی گیانی یی تاوان کریین ئەوی بوویه ئارمانجا مەرەمێن سیاسەتا درپندانەیا دەسەلاتدارین عیراقی. ل دوماهی سوپاسیا هەمی وان لایەن و کەسین دلسۆز دکهین کو هاریکاریا مە کری ژ بۆ ئامادەکرنا ئەفی بابەتی ب تاییبەتی دوەزارەتا کاروبارین شەهیدان ئەنفالکریان و ئەنستیتوتا کوردی بۆ فیکتو مولوچی و بەرهنگاربوونا جینۆسایدی و سەنتەرێ ئەنفال بۆ دویف چوونا ئەنفالکری وی سەروشینین کوردستانی) ب رینما و ژیدەران هاریکاریا مە کرین.

دەستەیا ئامادەکار

به‌شی ئیکی

عه‌ره‌ب کرن و ڤاگواستن

ده‌سپیک :

ه‌زرا دامه‌زراندنا ده‌وله‌تا عیراقی، ژ هه‌دوو ویلایه‌تا به‌سره و به‌غدا، قه‌واره‌یه‌ک بوو، ئینگلترا چی‌کریوو، ژ بو‌ پاراستنا به‌رژه‌وه‌ندیین ستراتیجیین خو، له‌ورا گریدانا ویلایه‌تا مويسل (باشووری کوردستانی) ب ده‌وله‌تا نه‌ته‌وه‌ییا عیراقی قه‌ تشه‌کی ئیک‌جاری بوو د سیاسه‌تا بریتانیادا ژبو به‌رچاف وه‌گرتنه‌ ه‌وکاری ئابووری و به‌رژه‌وه‌ندیین بریتانیا.

ب بریاره‌کا کۆمه‌لا نه‌ته‌وه‌یان ل ۱۶/۱/۱۹۲۵ ب فه‌رمی باشووری کوردستانی (ویلایه‌تا مويسل) کره‌ پشکه‌ک ژ له‌شی سیاسی نه‌ته‌وه‌یی یا عیراقی به‌لی پشکه‌کا جودا، ژ به‌ر وی چه‌ندی رژیمن عیراقی یین ئیک‌ لدویف ئیک، به‌رده‌وام د بزافا دارشتنا پیک هاتا نه‌ته‌وه‌یی و جوگرافی و میژوویی یی قی هه‌ریمی بوون ب دارشتنه‌کا عه‌ره‌بی ژبو مه‌ره‌ما نه‌هیلانا هه‌می نیشانین جودا دناقبه‌را عیراقا عه‌ره‌بی و کوردستانی دا. ئەف کریاره‌ ب ریکا سیاسه‌تا عه‌ره‌ب کرن و ڤاگواستن ئاکنجیا هاتییه‌ نه‌نجام دان.

سنووری کوردستانی

دیارکرنا سنووری باکووری رۆژنافا و رۆژه‌لاتا ئەقی هه‌ریمی، کاره‌کی بساناهییه، چونکی ریکه‌ دگه‌ل سنووری نیف ده‌وله‌تی، ئیران تورکیا و سوریا ریک دکه‌فیت، به‌لی ئەوی ب زه‌حمه‌ت باشووری رۆژنافا کو به‌رده‌وام جهی هه‌فرکی و مەملانی یه‌ دناقبه‌را کورد و حکومه‌تا عیراقی دا بوویه. زنجیرا گرگین هه‌مرین

دكهفیه باشوور و باشووری رۆژناقا، كو سنووری دناقبهرا هه‌رێما كوردستانێ و
پشكین دیین عیراقێ پێك دئینیت.

ئامارا سال ١٩٧٥ ئاكنجیین كورد ب فی شیوی خوارێ دهینه پۆلینكرن:

١. پارێزگه‌هێن دهوك (كو پشكهك بوو ژ مويسل) - و سلیمانی - هه‌ولێر كه‌ركوك.
٢. سه‌رجه‌م ناحیه و قه‌زایین پارێزگه‌ها مويسلی ژ بلی قه‌زا مويسل و حه‌زه‌ر.
٣. قه‌زا خانه‌قین و كه‌فری و مه‌ندلی، ژبلی ناحیا (به‌له‌درۆز) ل پارێزگه‌ها دیا له‌.
٤. مه‌له‌به‌ندی قه‌زا به‌دره‌ ل پارێزگه‌ها واست.

عه‌ره‌ب كرن و پاگواستن:

پشتی سال ١٩٢٥) ویلايه‌تا مويسل ب نه‌خشێ سیاسي عیراقێ قه‌ گریدا. كورد
ژ پتریا نه‌ته‌وه‌یی دبیته‌ كیمینه سه‌باره‌ت ده‌وله‌تا عیراقێ.

ژ وئ رۆژی كورد وه‌کی كیم نه‌ته‌وه به‌رده‌وام ل بن ره‌حه‌مه‌تا شوفینی و نه‌ته‌وه
په‌رستیا رژیمی و ده‌سه‌لاتدارین جودا دا بوون ل دويف دروشمی: (گه‌لی عیراقێ
پشكه‌كه ژ نه‌ته‌وه‌یا عه‌ره‌بی و عیراق ژ پشكه‌كه ژ نیشتمانی عه‌ره‌بی). گومان
ده‌ندیدا نه‌بوو كو كورد پشكه‌ك بوویه ژ گه‌لی عیراقێ. به‌لی چ جارا پشكه‌ك
نه‌بوویه ژ نه‌ته‌وه‌یی عه‌ره‌بی. جوگرافیا هه‌رێما كوردستانێ كو نوكه پشكه‌كه ژ
ئاخا عیراقێ و چ جارا پشكه‌ك نه‌بوو ژ نیشتمانی عه‌ره‌بی. ب گریدانا باشووری
كوردستانێ (ویلايه‌تا مويسل) ب عیراقێ قه‌ كو هه‌رێما جوگرافی یا جودا دبیته
پشكه‌ك ژ له‌ش سیاسی یا ده‌وله‌تا نه‌ته‌وه‌یی یا (قومي) عیراقێ. به‌رده‌وام رژیمی
نه‌ته‌وه په‌رستیین عیراقێ سه‌باره‌ت ئیکبونا یا ئاخا عیراقێ و ئاسایشی.
نه‌ته‌وه‌یی و ئابووری كورد کرینه مه‌ترسی بۆ پارچه‌ پارچه‌ کرنی، له‌ورا رژیمین

عیراقی پاشایه تی و کهفنه په‌ریسا هه‌تا کوماری و چه‌پ و پێشکه‌فتن خوازان، د‌ب‌زافا دارشتنا شی‌وێ نه‌ته‌وه‌یی و دیموگرافی و جوگرافیا هه‌ریما کوردستانی بووینه دارشته‌کا عه‌ره‌بانه نه‌خشه بو دارێژتیه، ژبو نه‌هیلانا جیاوازی هه‌وریشالی دناقبه‌را کوردستانی و پشکین دی یین ژ عیراقی ژبه‌ر فان ئه‌گه‌رین خواری:

۱. کوردستان ناوچه‌کا ده‌وله‌مه‌نده ب سامانی نه‌فت و کانزایان.
۲. هه‌ریمه‌کا گرنگه ژبو دابینکرنا ئاسایشا خوارنی.
۳. ئاخه‌کا ب بیته و ژیده‌رین ئافی گه‌له‌ک هه‌نه.
۴. جهی وێ دکه‌فیه دناقبه‌را سنۆری سیگوشا هه‌رسی ده‌وله‌تین (تورکیا و ئیران و سوریا).

سیاسه‌تا عه‌ره‌بی کرن و پ‌ا‌گ‌واستنی ب یا به‌رنامه‌کری بوو، ئه‌م دشیین میژوویا ئه‌فی ولاتی ب میژوویا ترسنال گوهو‌رینا هه‌فکیشان بو مفایی پت‌ریا عه‌ره‌بی ل قه‌له‌م بده‌ین. ب گوهاستنا ئاکنجیین کوردا و ئاکنجیکرنا عه‌ره‌با ل جهی وان، ب تایبه‌تی ل فان سی ده‌قه‌ران:

(جه‌زیره، که‌رکووک، پۆژه‌ه‌لاتا به‌غدا (هه‌ریما کوردین فه‌یلی)).

ئەف پروسەيە ھەفدەم بوو دگەل کريار ڤن سەربازى، کو ھيژ و سوپايڤن حکومەتا عيراقى ل دەفەرڤن کورد لى ئاکنجى ئەنجام ددا، ب وڤرانکرن و ھەرفاندن و ڤاگواستنا ئاکنجىڤن گوندڤن کوردان و کومکرنا وان ل کۆمەلگەھيڤن ب زۆرى. سەبارەت سياسەتا يەکخستن و ئىک گرتن و ئەزموونا دەولەتا عيراقى دا، ب تايبەتى ل دويڤ ديتنا ڤژيما بەعسى، ئارمانجا دويڤرکەفتنى بوو ژ ھزرا (عيراقى بوون) ئ و نيژيکبوونە ژ ھزرا (عەرەب بوونى).

عەرەب بوون: پيکھاتيه ژ پيئاسەرکرن سەرجهم دام و دەزگەھيڤن دەولەتى و سيستم و فەلسەفە حوکمرانيى دچارچوقى ھزرا نەتەو پەريسا عەرەبيدا. ب ڤامانەکا دى ئەزموونا عيراقى بۆ گەشەپيدان و دروستکرن و چەسپاندن و بيگري بوون ب عەرەباتيى کارکرييه بۆ تەپەسەرکرن نەتەوھيڤن دى.

عيراقى بوون ل دويڤ بۆچوونا بەعسيا تنى ئىک ڤامان ھەيە ئەوژى عەرەبوونە، زيڤدەبارى ھندى کو تايبەتمەنديا حوکمى بەعسى پەنابەدەنە بۆ توند و تيژيى، وەکو ريکە بۆ چارەسەريا دۆزا حزە نەتەوھيى، ب سەر گەلڤن عيراقى ب گشتى و عەرەبڤن شيعە يڤن باشوورى و کوردڤن باکور ب تايبەتى رەنگک فەدايە.

ئەگەر سەرنجى بەدينە سەرکريارا سياسەتا عەرەبکرنى، وەکو ريکەک بۆ ژيبرنا ناما نەتەوئ کورد، دى وئ بينين ب دوو ئاراستەيڤن ھزرى کارکرييه، جوړى ئىکى پيکھاتيه ژ گوھوڤينا نافڤين جھڤن کوردى و دەرئىخستنا کوردان ژ جھى باب و باپيران ئاکنجىکرن عەرەبان ل جھى وان يان کارکرن ژبۆ گوھوڤين تىک و شيلاندنا ميژوويا نەتەوئ و کو شينواريڤن ديرينڤن وان کوردبوونا وى

دەڤەرئ دەسەلمینن بۆ نموونە رژیما بەعسی کەڤتە بزاڤا تیکدانا کەلها کەرکووکئ، رۆژا ۱۰/۵/۱۹۹۹ دسمینارەکا زانکۆیا تکریت ب ئامادەبوونا کەسئ دووئ یئ رژیما بەعسی (عزت الدوری) بەرامبەر کومەکا ئەکادیمی و دبلوماسیئ عەرەب و بیانی، دگۆتارەکیڤا راگەهاند (پیدڤییه ب هویری ل پەرتووکی مێژوویی بنیرین بۆ هندی دا وان راستیئ مێژوویی ببینن کو سەلاحەدینی ئەیوبی پالەوانەکی عەرەبە نە کوردە) بئ گومان سەرجه مئ ئەڤان کورو سیمیناران دچنە دچارچۆڤئ قوتابخانا بابەتئ (المدرسة الموضوعية). بۆ دیارکرن ناسناما نەتەوئ عەرەب. لی سالیئ نۆتئ ژ سەدئ بۆری (بیت) حکومەتا عیراقئ ریکەکا دی گرتە بەر بۆ گوهورپنا ناسناما نەتەوئ کورد. ئەوژی ب دابەشکرن فورمئ راستفەکرن باری نەتەوایهتی (استمارة تصحيح القومية). و هەمان دەم دا حەزکەر رۆلەکی یاسایی و ئارەزوو مەندانە ببینیت ب گوهورپنا ناسناما نەتەوئی، کو بئ گومان گفاشتنەکا ئیکجار زۆر هەبوویه بۆ پەرکرن وان فۆرما. سەر پیچی کرن ژ پەرکرن فۆرمئ، پیکهاتی بوو ب زیندانکرنئ، د دویڤدا راکواستن بۆ دەڤەرئ ژیر دەسەلاتا حکومەتا هەرئما کوردستانئ.

قۇناغىن سىياسەتا عەرەبکرنئ و راکواستنا کوردان :

قۇناغىن سىياسەتا عەرەبکرن و راکواستنا کوردان، هەر ل دەستپیکا دامەزراندنا دەولەتا عیراقئ دەستپیکریه، ب ڤی رەنگی دشیین چەند قۇناغىن جودا دەست نیشان بکەین، ژ مێژوویا دەسپیکرنا سىياسەتئ، کو ئەڤەنە:

۱. قۇناغا گرېدانا ویلایه تا مویشل ب عیراقی فه ههتا روخاندنا پاشایه تیئ
دناقبه راسالین (۱۹۲۵ - ۱۹۵۸).
۲. قۇناغا دامه زرانندنا سیسته می کوماری ههتا رۇخاندنا حکومه تا عه بدولکه ریم
قاسم ل (۱۹۵۸ - ۱۹۶۳).
۳. قۇناغا حوکمی پاسه وانیت نه ته وه یین به عسی ههتا کوده تایا جارا دووی یا
به عسیان (۱۹۶۳ - ۱۹۶۸).
۴. قۇناغا چه سپاندنا ده سه لاتا حیزبا به عسی ههتا ههلبوونا شه ری خوینا وی
(ئیران - عیراق)، دناقبه راسالین (۱۹۶۸ - ۱۹۸۰).
۵. قۇناغا پیاده کرنا جینۆسایدی دژی کوردان ژ لایئ به عسیانقه تا کو راپه رینا
جه ماوهریا کوردستانئ ل سالآ (۱۹۹۱)، دناقبه راسالین (۱۹۸۰ - ۱۹۹۱).
۶. قۇناغا پشتی سهرهلدانئ دناقبه را سالین (۱۹۹۱ - ۲۰۰۰) کو پشکه کا ناخا
کوردستانئ ل بن دهسته لاتا رژیم به عسی مابوو.
۷. قۇناغا پشتی رۇخاندنا رژیم به عسی ل دهقه ریئ فهقه تیای ل سالآ (۲۰۰۳) ههتا
نهؤ کو کیشه یه کا زۆر ل سه ره. دناقبه را کورد و دهسته لاتا نافه ندی ل به غدا ژ
لایه کی و ئاکنجی ی کورد و گرۆپین تیروورستان ژ لایه کی دیقه، کو گه ف ل گیان
و سامانی وه لاتیی کوردین ئاکنجی ل دهقه ریئ (سه عدی و جه له ولا و
قه ره ته په و شنگال و رۇژئا فا که رکوک دکر ژبو زۆری ده ریئخستنا وان ژ جهی
وان بو دهقه ریئ ل بن دهسته لاتا حکومه تا هه ریما کوردستانئ.

قۇناغا ئىككى: (۱۹۲۵ - ۱۹۵۸)

ئەف قۇناغە سەر دەمى پاشايەتتى ھەممى قەدگىرىت، ب تايىبەتى ل وى دەمى يى
كو ويلايەتا مويسىل ب عىراقى قە ھاتىيە گرېدان ل (۱۶ى كانىنا دووى ۱۹۲۵) ب
سەردەمەكى نە ئارام دەيتە دانان، كو سىستەمى حكومرانىي و بارى ئاسايشا
گشتى و كارگىرى ل عىراقى، گەلەك يا سەرەتايى و بى پلان بوو. كرىارا عەرەب
كرن و راگواستن ئاگنجىيا ۋەك پىدقەيەكا نەتەۋە پەرست رزىمىن عىراقى بى
بەرنامەريژى و ھىدى بوو. ژلايى جوگرافى ژى قە رووبەرەكى كىم قەگرتىە.

ل سال ۱۹۳۲ و چارچوقى سىلسەتا نەراستەوخو يا عەرەب كرنى برىارا ژمارە (۵۰) يا
تايىبەت ب رىكخستنا مافى زەوى زار ھاتە دەرئىخستن. كو ل سال ۱۹۳۸ ھاتىيە
گوھورپىن بو ياسايا ژمارە (۲۹). دقى ياسايدا مافى مولكدارىي ب فەرمى ھاتە دان
بو وان ھۆز و بنەمالىن ئاگنجىيى ل وان زەفیان ئەوین ل سەر دژيان. ل دويف قى
ياسايى مولكدارى و تابوكرنا زەفيين چاندنى يىن كوردا قەگرت، ب تايىبەتى
دەفەرپىن ژىرى يا رۇژنافا يا كەركووكى و دەشتا قەراج و كەندىناۋە و گوپىرە و
زىمار. لدويف راپورتەكا ۋەزارەتا كاروبارىن كۆمەلایەتى يا عىراقى ئەوا ل رۇژا
(۱۱/۵/۱۹۵۸) ئىدەرچووى.

دىاربوو كو دناقبەرا سالىن (۱۹۴۷ - ۱۹۵۷)، لىوایا كەركووكى (۲۸۰۰۰) كەس و لىوایا
مويسلى (۱۷۰۰۰) كەس بو ھاتنە رەوانەكرن، كو بارا پتر وان ژ لىوایا عەمارە
ھاتبوون. پرۇژى ھەۋىجە كو ل سال (۱۹۶۳) ئى دەستپىكر و ۱۹۴۰ ئى تەمام بوو. ب
تەمام بوونا قى پرۇژەى چەندىن ھزار مالىن عەرەبىن كوچەر ئىنانە وئ دەفەرئى.

ب پاناتیا وان زەهفیڤن پەرۆژەى مفا ژى ھاتە وەرگرتن بۆ ئاکنجى بوونى. ھژمارا وان یڤن ل قى دەفەرئ ھاتینە ئاکنجى کرن، ل دويف ئامارا (۱۹۵۷) گە ھەشتە (۲۷۷۰۵) کەسان ل (۲۲۸) گوندین نوی. ھەر ب وی شیوەى سالاً ۱۹۵۱ ل پەرۆژى مەخمور ل (۵۰ - ۱۰۰ دونم) زەفى ل سەر (۷۰) خیزانین عەرەبى ھاتە بەلافکرن. ئاکنجى کرنا ھۆز و عەشیرەتین گوچەرین عەرەب ل دەفەرین کوردان ب زۆرى ئەو دەفەر قەگرتیە کو سنوورین گە ھەشتە ئیک دنین دناقبەرا کوردستان و ویلايەتا بەغدا، بەرەف کویراتیا ئاخا کوردستانى. ھەر ژ مەندەلى و خانەقین بۆ دووز و ژیریا کەرکووکى و ژیریا مەخمورئ ھەتا دگەھیتە شنگالى. بى گومان ئاکنجى کرنا ھۆز و عەشیرەتین عەرەب ل دەفەرین کوردان دا بواری دیموگرافى یا ئاکنجیان ژ لایى پیکھاتى نەتەوھى ب شیوەکى بەرچاف گوھورپە، ژبلى قى چەندى ژبەر دامەزراندنا پیشەسازیا گازى یا کومپانیا نەفتا عیراقى، ل باژیرى کەرکووکى چەندین گوھۆرینین دیموگرافى و نەتەوھى ب سەر قى دەفەرئ ھاتە کرن. چونكى وان کومپانیا ھژمارەکا زۆرا کریکارین عەرەب ژ پاریزگەھین دى ئینانینە پاریزگەھا کەرکووکى و ئاکنجى کرن. چەندین تاخین نوی ل باژیرى کەرکووکى دروست کرن وەك تاخى (عەرەفە) (کەرکووکا نوی).

قۇناغا دووی: (۱۹۵۸ - ۱۹۶۳)

ئەف قۇناغە ل وی دەمى دەستپیکر، دەمى رژیما پاشایەتى ل ۱۴ تیرمەھا ۱۹۵۸ ژناف چوو، بۆ جارا ئیکى سیستەمى کۆمارى ل عیراقى ھاتە راگەھاندن، ھەرچەندە ئەفئ شورەشى ل دەستپیکى بارا پتريا خەلکى عیراقى دگەلدا بوون ھولویستى

عەبدولكەرىم قاسمى بەرامبەرى كوردایى ئەرىنى بوو، بانگەوازا سەرکردىن كوردا ئەوین دوور ئیخستى کر بو عىراقى ب تایبەتى بارزانى. (ل ۱۰/۶/۱۹۵۸)، مستەفا بارزانى ژ لایى عەبدولكەرىم قاسمى ب گەرمى پیشوازی لى ھاتە کرن، ل بەرامبەر وی دا مستەفا بارزانى ب تمامی شیانیخ و پارتا خو بو شۆرەشا ۱۴ تیرمەھى دەرپرى. ب تایبەتى کو دستورى بەروەخت یى کۆمارا عىراقى ل ماددى سییدا ئامازە ب وئ دکەت کورد و عەرەب ل وی نیشتیمانى کو نافى وی عىراق ھەف پشکن. لى درۆژین پاشتردا ھاتە دیارکرن ھەلوپستى نەگورى رژىما سیاسى ل عىراقى بەرامبەرى کیشا کوردی ھەر ئەو سیاسەت بوو ئەوا کو بەرى ب ریکا عەرەباکرن و راگواستنا ئاکنجیین کوردان د ھاتە پەیرەوکرن. پشتى سەرکەفتنا شۆرەشى ب دەمەکى کورت (زەعیم نازم تەبەقچەلى) وەك سەرکردى سەرپەرشتیا ھیزا سوپای عىراقى ل باکوورى دکر. دقى ماویدا رولەکى بەرچاف د دیت ژبو عەرەب کرنا دەقەرین کوردان، ب تایبەتى ل باژیرى کەرکووکى. سەبارەت ب ماددى سییى یى دستورى بەروەختى عىراقى

دان پیدانى ب مافى کوردان دکەت، ب تەمامى پشت گوھ ھافیتن، ئەقە زیدەبارى وئ چەندى کو ھەر برگا دووى ژوى دستورى ب تەمامى دژى ماددى سیییه، کو دبیزیت (عىراق پارچەکە ژ میللەتى عەرەبى). ژ دریزە پیدانا سیاسەتا ب عەرەبکرنا دەقەریت کوردی، دەسھەلاتدارین عىراقى دەست ب بەلافکرنا زەفیا ل سەر عەشیرەتیت کوچەریت عەرەبى کر، ب تایبەتى ئاکنجیکرنا ھژمارەکا زۆر ژ ھۆزیت کوچەریت عەرەب ل دەقەرا جەزیرى.

ل ساڵا (۱۹۶۰) ئى ناحيا رەبىعە ھاتە دروست كرن و (۱۶) ئافاھى بۆ عەرەبان ھاتنە
فەكرن. ل تەلەعفەر (۱۲) و ل شەنگال (۱۵)، ل ناحىيە عەتبە (۸) ئافاھى بۆ عەرەبان
ھاتنە فەكرن. جەھى ئامازەپىدانىيە ھەر دقئ قۇنا غىدا چەند گوھورپىنئ
كارگىرى ل سەر چەند دەفەرئىن پتريا وان كورد ھاتنە كرن، كوب مەرەما شىلىكرنا
دىموگرافيا باژىرئ كوردى بوو.

ل ساڵا (۱۹۶۲) قەزا حەويجە ھاتە پىك ئىنان، ژ روپى ھەفكىشا دىموگرافىي (۰.۱۷) ژ
ئاكنجىيىن پارىزگەھا كەركووكى پىك دئىنئ، كو پتريا ئاكنجىيىن وئ قەزايى
ھۆزئ عەرەب بوون. ئەوئىن بەرى ھنگى ل وئ دەفەرئ ھاتىنە ئاكنجى كرن.

قۇناغا سىيى: (۱۹۶۳ - ۱۹۶۸)

ئەف قۇناغە پىشتى كودەتا پاسەوانئ نەتەوھىي ب سەرروكاتيا (عەبدولسەلام
عارف) ل (۸) ئى شواتا (۱۹۶۳) ل دژى عەبدولكەرىم قاسم ھاتە ئەنجامدان. ئەفئ
دەسەلاتئ ھەر ژ دەسپىكى دەست ب سەرداگرنا دەسەلاتئ كر، چ پرۆژئ
ئەرىنى نەبوون بۆ چارەسەركنا ئاشتىانە بۆ كىشا كوردى ل عىراقئ. دقئ
سەردەمىدا عەبدولسەلام محەمەد عارف كەفتە (پەيرەوكرنا) سىياسەتا ئىكەتيا
عەرەبى (الوحدة العربية) كو ھىفئىنى بىروبوچونئ رەگەز پەرىسا نەتەوھىي
بوو، ب پىك ئىنانا پارتەكا نوى ھەمى عىراقئ فەدگرىت ب نافئ ئىكەتيا
سوشىالستا عەرەبى (الاتحاد العربي الاشتراكي). يا ژ ھەمى سەير تر داخووا
(پارتى دىموكراتى كوردستان) ھاتە كرن كو دچارچوقئ فئ پارتا نويدا خۆ ب
بگونجىنئ.

د قۇناغىدا پىرسەكا سىياسى يا زۆر گرنگ ھاتە گۆرئ، كو پەيوەندى ب پىروسا ب
 عەرەبىكرى قەبىو، ئەوژى كوما را ئىكگرتى يا عەرەبى بوو (الجمهورية العربية
 المتحدة)، ھەرسى وولاتىن مسر و سوريا و عىراق ب خۇقە گرت. دەسھەلاتدارىن
 عىراقى ب وى رەنگى سەھدكرە كوردا ھەك ئاستەنگەكا سەرەكى بەرامبەر قى
 ئىكگرتى. كوردان زى ژلايى خۇقە ئەف پىرۆژە ب مەترسىيەكا مەزن بۇ سەر
 ناسناما نەتەوھى يا خۇ دزانى، چونكى ل دەمى دروست كرنا قى دەولەتى
 رەگەزنامە (الجنسيات) ل ھەرسى وولاتا ھاتە گوھوپىن، بۇ رەگەزناما عەرەبى.
 بۇ نموونە ھاوولاتىي عىراقى، كو ھەلگى رەگەز ناما عىراقىيە، وى دەمى دقيا ب
 گوھوپىت بۇ رەگەزناما عەرەبى نە ژ دوير نە ژۇ نيزىك چ تايبەتمەندىا گەلى
 كورد بەرچاڧ نەھاتە ھەرگرتن، چ ژلايى جوداھىا نەتەوھى يا جوغرافىقە ل
 گولانا (۱۹۶۳) دان و ستاندىن دناقبەرا كوردان و حكومەتا عىراقى گەھشتە (رېكەكا
 گرتى).

ھەر ل خىزىرانا وئ سالىدا جكومەتى دەست ب ھىرشا سەربازى كر بۇ باژىر و
 گوندىن كوردستانى. بۇ نموونە ل باژىرى سلىمانىي قەسەبخانەيەك ئەنجامدا كو
 (۲۸۰) دوو سەد و ھەشتى كەسىن مەدەنى بى گەنھ گوللە بارانكرن. ل (۹)ى
 تىرمەھا (۱۹۶۳) ل باژىرى كويى (۲۰) بىست كەس، پىشتى ھاتىنە گرېدان ب
 ستوپىت سەر جادان گوللە بارانكرن. حكومەت ل وى سەردەمى كەفتنە
 پەيرەوكرنا جىنۇسايدكرنا گەلى كورد، ب دەرئىخستن و راگواستنا گوندىن كوردى
 و ئاكنجىركنا ھىمارەكا زۇرا ھۆزىن كوچەرئىن عەرەب ل جەئ وان، ب تايبەتى ل

پاریزگه‌ها که رکوک و هه‌ولێری. بۆ نموونه ب تنی ل پاریزگه‌ها هه‌ولێری (٢٧)
 گوند ب زۆری هاتنه چولکرن، ب به‌هانا پاراستنا بیرین گازی یین ده‌قه‌ری و
 ئاکنجیکرنا عه‌ره‌بان ل جه‌ی وان و پرچه‌ک کرنا وان و هاریکاریکرنا وان یا دارایی.
 رژیما عیراقی ده‌ست په‌یره‌وکرن سیاستا ب عه‌ره‌بکرن و راگواستنێ کر ب:

١. وێرانکرنا وان گوندین باژیری که رکوکۆ بوون، ب تایبه‌تی ئه‌وین نی‌زیک
 بیرین گازی، کو (١٣) گوندبوون، وه‌ک (شۆنه‌گولی، یاروه‌لی، په‌نجا عه‌لی،
 وه‌لی پاشا، قزل قایه، چیمه‌نی گه‌وره و چیمه‌نی بچوک، جه‌وه‌ل بۆر،
 هه‌نجیره، قوتان، قوشقانه، شۆراو و یا جوان).

٢. راگواستنا هه‌می کوردین ناحیا دوبر، پشتی هنگی نافێ وی گوهوری بۆ
 (دبس) و ئینانا عه‌شیره‌تین کو چه‌رین (حیددی) و ئاکنجیکرنا وان، ل
 گوندین (قه‌ره‌ده‌ره، عه‌مشه، قه‌لا عه‌ره‌به‌ت، کتکه هتد).

٣. ده‌رکرنا کرێکاری کورد ژ کۆمپانیا نه‌فتا که رکوکۆ.

٤. گوهورینا نافین نافه‌ندی خاندنی و جه‌ین گشتی ژ نافین کوردی بۆ نافین
 عه‌ره‌بی.

ده‌قه‌راشنگال زی ژ فان تاوانا بی بار نه‌بوو، ل سالا ١٩٦٤ رۆیبری هی‌رشه‌کا درپدانه
 یا دژوار یا عه‌ره‌ب کرن و ده‌رئێخستن بوو. بۆ نموونه (١٣٢) گوندین ده‌قه‌ری ب
 به‌رقی هی‌رشا قه‌گواستنێ که‌فتن و ئاکنجیین وی ل (١١) ئوردگایین ب زۆری
 کۆمکرن، کوب نافین عه‌ره‌بی هاتنه ناف کرن، ژ وان (الاندلس، القحطانیة،
 العروبة، القادسیة، الولید، العدنانية ... هتد).

قۇناغا چواری: (۱۹۶۸ - ۱۹۸۰)

ئەف قۇناغا ب توندترین و شۆفینیتیرین قۇناغا بزاڤا نەتەوا پەرئستا عەرەبی دانا. ھزرا دەسھەلاتین عیراقی و ئەو بوو کو کیشا کوردی دئ ب بنبکرنا کوردا چارەسەر بیت، لەورا سیاسەتا عەرەبکرنی و راگواستنی ل میژوویا سیاسیا عیراقی دچیتە قۇناغا جودادا ھەتا ئەندازەیکە زۆر شیوازین بەعسی ب جورین رەفتارکرنی دگەل گەلین بن دەستی وان دا، لدویف تەکنیکی و شیوازین نازییان دچوو. بۆ نموونە دماددی ھەفتی دا، ل کونگرئ ئیکی یی دامەزراندنا حزباً بەعسی ھاتیە پەسەندکرن، (کوردستان بەشەکە ژ نیشتیمانی عەرەبی). ئەف قۇناغا حزباً بەعسی دپندانەتر ژ قۇناغین بەری دەیتە دانان، ژ گوشتن و سوتاندن، و ویران کرنا گوندین کوردستانی، بۆ نموونە ل ۱۹/تەباخ/۱۹۶۹) ھیرشا سوپایی عیراقی سەر ھەردوو گوندین (دەکا) و (خورست)، کو دکەفنه باکورئ رۆژھەلاتا باژیرئ مویسل ل دەفەرا ئاکرئ، بوو ئەگەرئ سوتاندنا ھەردوو گوندان و ئاگر بەردا (۶۷) ژن و زارۆک و پیرا، د شکەفتەکیدا ل نیزیکی گوندی وان خو قەشارتبوو ل ۱۶/۹/۱۹۶۹.

ھیرشا بۆ سەر کوندی (سوریا) ل سیگوشا سنووری (عیراقی - تورکی - سوریا)، (۶۰) کەس ژ ئاکنجیین وی یین سقیل ھاتنە گوللە بارانکرن.

گوللە بارانکرنە (٦٠) کەسان ژ نالی گوندی (صوریا)

هەر چه‌نده هه‌یفا ئاداری ساڵا (١٩٧٠) رێکه‌فتنا ئاداری دناقه‌هرا بزاڤا کوردی و حکومه‌تا عیراقي هاته ئیمزاکرن کو دان پیدان بوو ب مافی ئوتۆنۆمی بۆ گه‌لی کوردا ل هه‌ریما کوردستانی. به‌لی ژ به‌ر راگه‌هاندنا یاسایا ئوتۆنۆمی ژماره (٣) ١٩٧٤، حکومه‌تی به‌ز ده‌ست بجه‌ ئینانا سیاسه‌تا عه‌ره‌بکرن و راگواستنا ئاکنجیین ده‌قه‌رین که‌رکووک، خانه‌قین، ژمار، سنگال، شیخان کر، ل ساڵا (١٩٧١ - ١٩٧٢) پتر ژ (٤٠٠٠٠) هزار کوردین فه‌یلی ناسناما وه‌لاتیبوونی یا عیراقي ژ هاته ستاندن و ره‌وانه‌ی سنوورین ئیرانی کرن ئەف ژمارا کوردین ده‌رئێخستی هه‌تا دوماهی یا (١٩٨٠) گه‌هسته‌ نزیکی (٢١٥٠٠٠) دووسه‌د و پاژه‌ده‌ هزار که‌س. لدویف ئامارین خاچا سۆرا تیف ده‌وله‌تی دبنه‌ نیزیکی (٤٠٠٠٠٠) چار سه‌د هزار وه‌لاتی ل ساڵا (١٩٧٣)

ھەوا گرتن و ٲاھیلانا کوردین ئیزدی ل دەفەرا شنگال دەستپیکر، ژبو ھندی کو وان
 نەچار بکەن واری خۆ چول بکەن و بەرەف دەفەرین دی یین کورد لی ئاکنجی
 مشەخت بن. و بەردەوامبوون ل سەر قی سیاسەتی دەفەرین ئاکری و شیخان زی
 فەگرتن. ھەروەسا حکومەتا عیراقي ب وی چەندی نەراوستیایە ل ریکەفتی
 (۱۹۷۴/۴/۲۴) ھیرشەکا ئاسمانی یا درندانە کرە سەر باژیری قەلادزی ۱۶۳ سەد و
 شپست و سی کەسا گیانی خۆ ژ دەستدا و (۲۵۰) دوو سەد و پینجی ھاوالاتی بریندار
 بوون، کو ژمارەکا گەلەك ژ وان خویندکارین زانکویا سلیمانی تیدا بوون. و
 زانکویا زی ب تەمامی کافل ویران کر. ھەر ل قی دەمیدا ل سنووری باژیری
 کەرکووکێ چەندی تاخین نوی بو ئاکنجیکرنا خیزانین عەرەبێن زقری
 دروستکرن. ل دەمی چەند سالادا (۱۹) نوزدە تاخین عەرەب لی ئاکنجی دروست
 کرن. ھەژی گوتنی یە ھەر چارچوقی عەرەب کرنا دەفەرین کوردی. بەعسیا
 دەست ب ھەوەکا بەرفرەھ یا ناف گوھورینا باژیر و باژیرکین کوردا کر بو نموونە
 (شارەبان: مقدادیة، قرەھەنجیرە: الربیع، سەرگەران: القدس ... ھتد.

دهرئێخستنا کوردا ژ واری باب و بایرا

پشتی رێکهفتنما جهزائیر و شکهستنا شوڤشا ئهیلولێ، دهستی حکومهتا عیراقی یی قه کری بوو، بو پتر بجه ئینانا سیاسهتا عهرهبی کرن و راگواستنا کوردان، بهلی قی جارێ لدویف نهخشهیهکی پلان بو هاتبوو دارێژتن و هاته ئهنجامدان، نه بتنی وان دهقهڕین فرهنهتهوه، بهلکی قی جارێ ژ دهقهڕین کورد ئاکنجی قهگرتن، راگواستن بو هندهك جهین دیارکری، کو بهعسیا ب ناف کربوون (کوندی ههقچهرخ)، بهلی ب راستی ئوردگاین ب زوری بوون. و ژبلی وان ژمارین مهزنین کورد، کو بو دهقهڕین باشووری عیراقی هاتینه راگواستن ب تایبهتی ههردوو باژێڕین (ناصریه و دیوانیه) سالآ ١٩٧٥ پتر ژ (٢٠٠ هزار) کورد ل کوردستانی بهرهف دهقهڕین باشووری عیراقی راگواستن ... ل ههیشا یازدی ١٩٧٥ کۆمهلا گهڵین هیڤرش لیڤری ل ئهلمانیا - گویتنگن، دگهل کۆمهلا مافین مروۆفی ل هولهندا، راگههاند ژمارا راگواستنا گههشته (٢٠٠٠٠٠) هزار کهسا و سهده و شازده گوند هاتنه وێرانکرن.

(۲۵۰۰۰) بیست و پینج هزار کوردین ئیزدی ژ شنگالی هاتنه راگواستن. ئەف هەوا راگواستنی دئ بەردهوام بیت، ب جوهرکی هەتا دەستیپکا سال ۱۹۷۹ ژمارا کوردین راگواستی گەهشتە (۷۰۰۰۰) هزار کەسا، کو ژ (۱۲۲۲) گوند بەرفی پیلئ کەفتن.

شیوازین راگواستنا کورد پشتی ریکەفتناما جهزائیر ب فی شیوهی بوو:

۱. راگواستنا ئاکنجیپن وان دەفهران ب جههکی ستراتیجی یی بەرهفانیکرنا عیراقی دهاته دان.

۲. راگواستنا دەفهرین نهفتی.

۳. راگواستنا دەفهرین سنووری.

ئیک: راگواستنا ئاکنجیپن دەفهرین ستراتیجی یپن بەرهفانیکرنا عیراقی.

ئەو دەفهر و رپورپبارن کو سوپایی دهولهتا عیراقی د هیرشا سهربازی دا بو گرتنا ئارمانجهکا ستراتیجی گرتە بەر، وهکو گوندین قەزایپن خانەقین و مەندەلی پاریزگەها دیاله، (قەزا بەدرە ل واست) قەزا شیخان و تلکیف و تلەعفەر و شنگال پاریزگەها مويسل و پشکەک ژ قەزایپن زاخو و سیمیل ل پاریزگەها دهوکی و پشکەک ژ قەزا دوز ل پاریزگەها کەرکوکی.

دوو: راگواستنا دەفهرین نهفتی.

ئاشکەرایەکو نهفت مادهکی ستراتیجییه گرنگیهکا حیوولهتیکی هیه د ئابووری دهولهتاندا و کوردستانی ژی گرنتیا هەبوونا برهیی زۆرا نهفتی مسوگەرکین

لهورا هندئ ههوا عهره بکرنئ و راگواستنا ب زۆری ئاکنجیئ فان دهقهران شه گرت
کوب نهفتئ دهوله مهندن نهو دهقهر ژئ نهقه نه:

۱. نافه ندا قهزا که رکوک و قهزا دوبر ل پاریزگه ها که رکوکئ.

۲. قهزا کوئه ل پاریزگه ها هه ولیرئ.

سئ: راگهواستنا دهقهرئ سنووری:

لدویف ریکهفتنما جه زائیر سالآ (۱۹۷۵)، دهرفته کا باش بوو بو دهسهلاتدارین
به عسی، دانه خش و پلانین خو ل کوردستانئ بجه بینن، لهورا بله زکهفته
راگواستنا ئاکنجیئ دهقهرئ سنوورئ (عیراق - ئیران) و (عیراق - تورکیا) و
(عیراق - سوریا)، ب کویراتیا (۱۰ - ۲۰ کم) ب نافئ پشتینا نه منی قه بو ئوردگایین
ب زۆری، دناقبه را سالیئ (۱۹۷۵ - ۱۹۷۸) داب دههان هزارا خیزانین کورد ل
ئوردیگایان کو مکرن و هه می گوند و گوندیئ ل سه ر سنووری دگهل ئاخئ
راسته کړن. نهو دهقهر ژئ نهقه بوون:

۱. قهزایین چۆمان، رهواندۆز، زیبار (میرگه سوور) ل پاریزگه ها هه ولیر.

۲. ههردوو قهزا ئامیدی و زاخو ل پاریزگه ها دهوکئ.

۳. قهزایین قه لادزئ، رانیا، شاربازیر، شارهزوو، و هه می گوندیئ سنووری

دناقبه را (عیراق - و ئیرانئ) ل پاریزگه ها سلیمانیئ.

هه ر ب چارچوقئ سیاسه تا عهره ب کرنئ، حکومه تا به عسی نافئ پاریزگه ها
که رکوکئ گوهوری بو پاریزگه ها (تأمیم)، و دووباره نه خشی کارگیری یئ
پاریزگه هئ دارشته قه. لدویف نقیسارا سهروکاتیا کو ماری عیراقئ ژماره (۴۱) ل

۱۹۷۶/۱/۲۹، ھەر چار قەزايپن (چەمچەمال، كفىرى، توزخورماتو، كەلار). ل
پاريزگەھا كەركووكى دامالين و ب پاريزگەھين (سليمانىي - دىالە - سەلاحەدين)
قە گریدان. ئارمانج ژئ كيمكرنا ريزا كوردا بوو پاريزگەھا كەركووكى.

قۇناغا پىنجى: (۱۹۸۰ - ۱۹۹۱)

گەلەك شيانپن لوجىستى و ئابوورى و ستراتىجى تەرخان كرن، بۇ بەرفرەھ كرنا
سىياسەتا ەرهەكرن و راگواستن و ژيبرنا ناسناما كوردى ژ دەقەرپن كوردى ل نىشا
دوئ يا قى قۇناغى دكەفتە دمەستىر رەوشدا، كو تيدا نويتىر تەكنىك و
شيوازي سەربازى و بەرفرەھترىن پلان بۇ ژيبرن و ژناقبرنا ەهەبوونا مللتى كورد
ل كوردستانى. قۇناغا ەرهەكرنى و راگواستن گوهوپى ژ شيوازي وئ يى كەفن بۇ
شيوازي نوئ. ئەوژى قۇناغا (جىنوئسايد بوو) و دق قۇناغيدا ترسناك و توندترىن
تەكنولوجيا سەربازى و ياقەدەغەكرى بكارئينا بۇ قىكرنا كوردان و ئەوژى
بكارئينا چەكى كىمىياوى بوو ليدانا باژيرى ەلەبچە سال (۱۹۸۸). ل ئەيلولا
(۱۹۸۰) شەرى خويناوى دناقبەرا (ئيران و عىراقى) دەستپىكر ژمارەكا ئىكجار زور
ژ ەردوو لا بوونە قوربانپن ئەقى شەرى خويناوى و ەردوو وەلات توشى زيانپن
ماددى يپن مەزن بوون. دق شەرىدا كرىارا ەرهەكرن و راگواستنا ئاكنجيان مە
زنتربوو، ب شيوہكى بەرفرەھ ئەف دەقەرە قەگرتن:

۱. ل پاريزگەھا سليمانىي قەزا پىنجوئ و باژيركى بيارە و باژيركى

سيوہيلو ئوردگايى ئالپاريز و گوندين دەوروبەر.

۲. ل پاريزگەھا ەهولير قەزا چۆمان و گوند و باژيرپن وى.

پشتی وئ رژیما عیراقی سنوورئ (عیراق - ئیران - تورکیا) و (عیراق - سوریا) ب بهانہ یا پشتیا ئە منی چول کرن و راگواستن، راگواستن ہندی ویتھتر بہر فرہہ تربوو، ب جوڑہکی د سائین ہشتاندا ب کویراتیا (۴۰) کم دھہرین کوردی راگواستن و ئاکنجیئ وان ل کوئمہ لہکا ئوردگایئ ب زور کوّمکرن، پشتی تاوانا مہزنا ئە نفال دہستپیکر. ہەر ل دہمئ شہرئ ہشت سالی (عیراق - ئیران) کریارا راگواستن و خرکنا کوردین فہیلی ل بہ غدا و روژہ لاتا بہ غدا دہستپیکر، نیژیکی نیف ملیون کوردین فہیلی بؤ سہر سنوورین (عیراق و ئیران) فہ گواستن، ب ہیجہتا ہندی کو ئیرانی نہ (التبعية الإيرانية).

سال ۱۹۸۳ ژ ټول فه کرنا شکه ستنا سه ربازی نه و ا بسه ری پ ژیمی هاتی د به رو کین شه ری لسه ده ستی سوپایی ئیرانی ل به رو کی شه ری ل حاجی عومر ان کو بو بوویه نه گه ری ژ ده ست دانا فی ده قه ری. له و را رابوون ب لیدانا بار زانیان، ل ئورد گایین قو شته په، به حر کی، حمرین، دینا ژ مارا بار زانیین بهر نه فی هی رشی که فتین نیز کی (۸۰۰۰) که س بوون، هه می نی رینه و ژیی وان ژ (۱۵) سال پیه ل بوو. سه دام حسین ده ر بار هی چاره نفیسی بار زانیان چ گو مان نه هی لاینه کو د ساخن ده می گو تی (ل نه وان خیانه ت ل په یمانی کر، له و را مه زی گه هانده سزایه کی توند و د ژ وارا بو دوزه خی) (الجحیم) هنارت).

تاييه تمه ندیا هیرشین دناقبه را سالیڻ (۱۹۸۷ - ۱۹۸۹) بۆ سه ر دهقه ریڻ کورد لی ئاکنجی ژلای سوپایی به عسقه :

۱. کوشتن و ژناقبرن ب کۆم و بی سه ر و شوین کرنا دههان هزارا کهسیڻ مه دهنی، کو ژمارهیه کا زۆر ژن و زارۆک و پیر بوون و هندهک جارا ب ته مامی ئاکنجیڻ چهند گونده کا پیکفه بوو.
۲. ب کارئینانا چهکی کیمیاوی دژی باژیرئ حه له بچه و دههان گوندیڻ کورد لی ئاکنجی.
۳. ویرانکرنا نیژیکی (۵۰۰) گوندان، کو ل به لگه نامیڻ حکومه تیدا ناڤی وان هاتی یه، (سوتاینه، تیکداینه، راست کرینه).
۴. خرابکرنا مزگه فتا و قوتابخانا و نوخوشخانا و کانی و ژیده ریڻ ئاڤی و هه ر چی ده زگه هیڻ گشتی بوون ل قان دهقه ران.
۵. تالان کرنا سه روسامانی وهلاتیڻ کورد ژ لای سوپا و جاشیڻ کورد نه ویڻ سه رب حوکمه تیقه.
۶. دهسته سه رکرڻ و زیندانکرنا هزاران ئافرهت و زارۆک و پیر، بۆ چهند هه یفا ل بارودۆخه کی ئیکجار نه خووش و دژوار ب به هانه یا هندی کو نه یاریڻ حکومه تیڻه. ژمارهیه کا گه لهک ژی ب ئه گهری بهر خودانی و نه خووشی، ل گرتیخانان گیانی خوژ دهست دان.
۷. فه گوه استنا سه دان هزار ژ ئاکنجیڻ گوندان، پشتی ویرانکرنا گوندیڻ وان، بۆ دهقه ریڻ دی دویر ژ وا جهیڻ وان.

تیکدانا بنه ما و ژێرخانا ئابووریا گوندین کوردستانی:

ل (۱۹۸۷/۳/۲۹) ب بریاره‌کا سه‌رکردایه‌تی، حوکمی بی سنور دا (عه‌لی حه‌سه‌ن ئه‌لمه‌جید)، پشتی وه‌رگرتنا ئه‌فی ده‌سه‌لاتی، ده‌ست ب سیاسه‌ته‌کا ترسناک و ژناقبرنا به‌رفره‌که‌ر دژی ته‌فاهیا ئاکنجیین گوندین کوردستانی. ب فه‌رمانه‌کی ل خزه‌یرانا ۱۹۸۷، هه‌می ده‌قه‌رین ئاکنجیین گوندا کر نه‌ ده‌قه‌ره‌کا قه‌ده‌غه‌کری و فه‌رماندا بوئ کو هه‌ر که‌سه‌کی ل قان ده‌قه‌رادا به‌یته‌گرتن بی پرسیارکرن، ئه‌وین ژیی وان نافه‌ه‌را (۱۵ - ۷۰) سالا به‌ینه‌سی‌داره‌دان. له‌ورا ژبه‌ر ترسا چه‌سپاندنا سزایین ئه‌فی بریارئ خه‌لکه‌کی زۆر گوندین خو چولکرن و به‌ره‌ف باژیر و باژیرکان مشه‌ختبوون.

قوناغا شه‌شی: (۱۹۹۱ - ۲۰۰۰)

ئه‌ف قوناغی پشتی داگیرکنا کویتی ژ لایئ رژیما به‌عسیقه‌ ده‌ستپێدکه‌ت. هه‌فکیشا هه‌ریمی و نیف ده‌وله‌تی به‌رامبه‌ر عیراقی هاته‌ گوهورپن و جیهان که‌فته‌ دره‌وشه‌کا تایبه‌تمه‌ندا. ل رۆژا (۱۹۹۱/۱/۱۷) هه‌فه‌یه‌مانان د کریاره‌کا سه‌ربازیدا ب نافئ باروفا بیابانی گورزه‌کی مه‌زن داوه‌شاند ه رژیما عیراقی. عیراق ب شکه‌سته‌کا مه‌زن ژوی شه‌ری ده‌رکه‌فت. به‌عسی ل نافخو لاوازه‌بوون، هه‌ر ژبه‌ر وی گه‌لین عیراقی ب عه‌ره‌ب و کوردقه‌ ده‌ست ب سه‌ره‌لدانی کر، دقئ سه‌ره‌لدانییدا راپه‌رینی چهنده‌ها باژیر ل کوردستان و باشووری عیراقی هاته‌ نازادکرن. سه‌ره‌لدانا مه‌زنا به‌ارا سالا ۱۹۹۱ز و مشه‌ختبوونا ملیونی ل هه‌مان سالد، ده‌رفه‌ته‌کا گونجای بو کوردا په‌یداگر دا ب رژدی بو ده‌ستفه‌ئینانا مافین خو کاربکه‌ن،

چونکی ئەف سەرهلدانە دیرووکی هەمی ئەو دەفەر ژێ فەگرتن، کو به عسی ئەو دههان سال بوون مژیلێ نه هیلانا مۆرا نه ته وهیی یی کوردان بوون.

مشه ختبیونا کوردان ل سالآ ١٩٩١ز

ل گولانا وئ سالییدا کورد چوونه دناف دانوستاندنندا دگهل حکومهتا عیراقی، ب مه ره ما ب دهسته ئینان و چه سپاندنا مافین خو ل عیراقی، به لی ئەو دانوستاندن هه ر زوی راوهستان، ژ بهر وئ حکومهتا ئەوی ده می یا عیراقی چ جارا ب داخوازین کوردا رازی نه بوو کو ئیک ژ وانا (فه گه راندنا دهر به دهرین که رکووکی بو واری وان)، پروسا عه ره بکرنی و راگواستنن کو حکومهتا عیراقی به ری هینگی ده ستپیکر بوو، ل سالآ ١٩٩١ به رف ره تر و مه تر سیدار تر بوو ب تایبه تی بو تیکدانا باری ئیتوگرافی

و نه ته وهی ی پاریزگه ها که رکووکئ و باژیرین دی یین ل بن دهسه لاتا رژیما به عسی هه تا که فتننا رژیمی ل (۲۰۰۳/۴/۹).

داخوازین دهقهرین قهقه تیای بۆ بجه ئینانا مادی (۱۴۰) یی دهستوری نویی عیراقی.

هه ر چه نده پشتی که فتننا رژیما به عسی چاره نقیسی دهقهرین قهقه تیای ب مادی (۱۴۰) یی دستووری نویی عیراقی هاته گریدان، کو ل دویف ئه قی ماوی قیابا هه تا دو ماهیا سالآ (۲۰۰۷ز) کیشا پاقر کرنا ره گه زی ل وان دهقه را هاتبا چاره سه ر کرن و چاره نقیسی وان هاتبا دیار کرن کو یان بچه سه ر سنوری حکومه تا هه رژیما کور دستانی یان دگهل دهسه لاتا نافه ند بمینه قه. به لی هه تا کو نهو نه هاتیه بجه ئینان و ئه و به ندین دستوری زی دمسوگه رنینن ل به رده م هی زین تونده وه یین عه ره بی هه تا کو بجه به ییت.

قوناغا هفتی: قوناغا پشتی پڑیمی ههتا نهو:

قوناغا پشتی كهفتنا به عسی ل دهفهرین فهقهتیاپی، ل سالا (۲۰۰۳ ههتا نهو)، كو كیشهكا زۆر ل سهره، دناقههرا كورد و دهسهلاتا نافهندی ل بهغدا ژ لایهکی، و ئاكنجیین كورد و گروپپن تیروورستی ژ لایهکی دیشه، كو كهف ل گیان و سامانی وهلاتیین كوردین ئاكنجیین دهفهرین (سهعدیه و جهلهولا و قرهتهپه و سنگال و روژئاڤایی كهركووكی) دكرن، و ب زۆری دهرنیخستن ژ جهپن وان بو دهفهرین ل بن دهسهلاتا حكومهتا ههریما كوردستانی. ههرچهنده حكومهتا نهو یا عیراقي ب ئاشكرایی پهیرهوئ بهردهوامبوونا سیاسهتا عهره بكرنی و راگواستنن ناكهت، بهلی دبیدهنگك بوون و ری نهگرت بهرامبهر گروپپن تیروورستی یین نهژاد پهريس ژ پاراستنا گیان و سامانی وهلاتیین كورد و گيروكرنا ماددی (۱۴۰) ئی دستوری. ئهگهري وئ بو بهردهوامبوونا سیاسهتا عهره بكرنی و راگواستن و پاقركرنا نهژادی گهلی كورد ل دهفهرین فهقهتیاپییدا.

خو پيشاندانا تهخ و توپپن كهركووكی دژی پهیرهوكرنا سیاسهتا (صدام)ی ژ ترساندن و دهرنیخستن ئاكنجیین وئ

پرسیارین پشکا ئیکی

پ ۱/ ئەفان زارافان پیناسه بکه:

ب عەرەبکرن، ئیکەتیا سۆسیالیستا عەرەبی، شکەفتا دەکا، ریکەفتناما
جەزائیر، پشتینەیا ئەمنی، باروفا بیاقانی، ماددی ۱۴۰، قەسەبخانا لۆریا.

پ ۲/ ئەفان فالاهیا پر بکه:

۱. ب بریارا کۆمەلە نەتەوہیان ل ۱۶ کانینا دووی ۱۹۲۵ز — ب فەرمی بوو
پشکەک ژ لەشی دەولەتا عیراقی.

۲. لدویف یاسایا ھژمارا ۲۹ یا سال ۱۹۳۸ز مافی مولکداری ب فەرمی دا ھۆزین
عەرەب ل دەقەرین کوردی ئاکنجیکرنا ب تایبەتی ل — ، — ،
— ، — ، — .

۳. قەسەبخانا باژیری سلیمانی ل — سال — بوویە ئەگەرئ گوللە
بارانکرنا (۲۸۰) ھاولاتین کورد.

۴. ل پۆزا — ھیزا ئەسمانیا عیراقی ھیرشەکا درندانە کرە سەر باژیری
قەلادزی و بوو ئەگەرئ گیانی دەستدانا — کەسا.

پ ۳/ ئەگەرئ فانا پروون بکه:

۱. پشتی گریدانا ویلايەتا مويسلی (باشووری کوردستانی) ب دەولەتا نويا

عیراقی قە، کورد ژ پرانیا نەتەوہیی دبیتە کیمینە لدویف عیراقی.

۲. دەسلەتداری عیراقی بەردەوام پلان و نەخشە د دارشتینە بۆ دارشتنا
پیکھاتنین نەتەوہیی و دیموگرافی ل کوردستانی.

۳. دامەزراندنا كۆمارا ئىكەتيا عەرەبى كورداب مەترىسيەكا مەزن بۆسەر

ناسناما نەتەوديا خۇدزانی.

۴. قۇناغىن دناقبەرا سالىن (۱۹۸۰ - ۱۹۹۱) ب مەترىسیدارتىن رهوش دهیتە

دانان ژسیاسەتا عەرەبکرن و راگواستنا كوردان.

پ ۴/ شیوازی راگواستنا كوردان پشتی ریکەفتناما جەزائیرئ ب چ شیواز هاتە

ئەنجام دان.

پ ۵/ بۆپەیرەوکرنا سیاسەتا عەرەبکرنئ و راگواستنى كوردان پشتی کودەتایا

(انقلاب) پاسەوانین نەتەودیی چ ریک پەیرەو دکر.

پ ۶/ ئاکنجیپن كورد ل كوردستانا عیراقئ ل دویف ئامارا ساللا ۱۹۷۵ز چەوا دهیتە

پۆلینکرن.

پ ۷/ ئەفی دەستەواژئ چەوا شرۆفە دکەى: (كورد پشکەکە ژ نەتەودیی عەرەب و

كوردستان ژى پشکەکە ژ نیشتیمانئ عەرەبى).

پ ۸/ تایبەتمەندیپن هیرشین دناقبەرا (۱۹۸۷ - ۱۹۸۹) بۆسەر دەفەرین كورد لئ

ئاکنجى.

پشکا دووی کوردین فەیلی

کورتییەکا دیروکی دەربارە کوردین فەیلی :

کوردین فەیلی ب درێژاھیا دیروکێل رۆژھەلاتا دیجلە ژایانە. و پشکەکا نە
قەقەتیاينە ژ نەتەوئ کورد. ئەف زاراڤە (فەیلی) بۆ کۆمەڵەکا ھۆزەکا لوپى
دەیتە گوتن، ئاکنجیين (پیشکۆ و پشتکۆ) یی زنجیرا جیايین زاگروس بوون،
پەرانیا دیروک نەفیسان د ریکەفتینە ل سەر ھندئ! کو دنەژادی ئیلامی یان گۆتى
نە، ل نافەرەست و باشوورئ عیراقئ ژایانە، ل دەقەرین (مەندەلی، زەرباتیە، بەدرە،
جەسان، خانەقین، کەرکووک، بەغدا، کوت، عەمارە و بەسرە).

رۆژھەلاتناسئ روسی (فلادمیر مینۆرسکی) و ھەر ئیک ژ (جۆن مالکۆن و براون) و
تویژمەرئ کوردی (د. اسماعیل قوماندان) پشتەقانیائى بووچونئ دکەن، کو باوەریا
وان دەسپیکین دەرکەفتنا زاراڤئ (فەیلی) ل سەدئ شازدئ بوویە، بۆ جوداکرنا
میرنشینا (لوپى بچووک) و حوکمرانیا وئ کو خو ب لوپى پەسەن ددانان، ب
بەروردی دگەل (لوپى مەزن) کو وان ددانان، لوپى بچووک پشکەکن ژ لوپى مەزن،
نەک پەسەن و بنچینە، زیدەبارى ھندئ ئەف زاراڤە ل قان دەقەرا کیم ب
کارهاتینە، بەلئ ل سەدئ نۆزدئ بتنى ژ لایئ ئاکنجیين پشتکۆ ب کارهاتیه، ل سەر
دەمئ نھو و ئەف زاراڤە بتنى بۆ وان کوردا بکار دەیت کو ئاکنجیين وان دەقەرانە
ئەوین بەر دەولەتا عیراقئ کەفتین، پشتی دیارکرنا سنورئ دناقبەرا ئیران و

نۆسمانیا ل سالّا ۱۹۰۵ز. بەلّی ئاکنجیپن خانەقین و مەندەلی کو کوردپن گەرمە سیرپن، ئەقی زاراقی بو نیاسینا خو بکارنائینن. زاراقی کوردی فەیلی بو جودا کرنا ئەوئ تەخا کوردی بکار دئینن، کو ب ریبازا ئاینیقه ژ پەیرهوین شیعه مەزەهبن، ئانکو نافکرنا وان ل سەر بنەمای مەزەهەبیە نەك نەتەوی.

هەندەك ژ توێژەرەن باوەریا وان ئەووە کو ناغی زاراقی فەیلی، ژ ناغی پشایی ئیلامی (بیلی) هاتیه، کو بنەمالین دەوله تا (ئیلامیان) ل سالّا (۲۶۷۰ ب.ز) دامەزرانیدیە. ناغی (بیلی) ب درێژ هیا سەردەمی هاتیه گوهورپن بو (فەیلی)، ب گوهورپنا (با) بو (فا)، هەروەك گوهورپنا ناغی (بارس) بو (فارس) یی نهو. (بەله) وەك رووبەرەكی جوگرافی بو جارا ئیكی د ژێدەرپن عەرەبی یپن ئیسلامیدا هاتیه، ل سەدئ دەھی زایینی ل پەرتووگا (مختلر تاریخ البلدان) یی (ابن فقیه الهمدانی) ئاماژە پیکریه، ئەف دەفەرە فەدگەریتە (هەمەدان، ماسین (ئیلام)، سمره (درشهر)، ماه البصرة (نەواند)، ماه الکوفه (دینور) (و کرمنشاه). ابن ندیم ل پەرتووگا (الفهرست) دا هەر بەحسئ باژیرا دکەت کو سەر ب (فەله)نە، هەروەك (تەبەری) ل پەرتووگا (تاریخ الرسل و الملوك) کو (فەلو) خەلکی هەریما چیانن. ل قیرئ بو مە دەردکەفیت کو کوردپن فەیلی ئاکنجیپن وئ پەری باشووری کوردستانیە. ئەو دەفەر ژئ بتنی (پشتکۆ) و (پیشکۆ) فەدگریت. ناغی (لوپ) دبێژنە وان هۆزا کو ل پشکا رۆژەهلەت و باشووری کوردستانی دئاکنجینه و دبێژنە هەمی لورپن ئاکنجیا ل عیراقی (فەیلی).

دەستپىكا كارەساتا كوردىن فەيلى :

كيشا كوردىن فەيلى وەك كيشا عەرەبىن شىعە يا گرېدايىبوو ب وئ مەملانا سىياسىيا دوير و دريژ دناقبەرا ھەردوو دەولەتەين ئۆسمانى تورك و سەفەرى ئىرانى، كو رېخوشكەربوو بۇ دابەشكرنا ئاكنجىين دەقەرئ دناقبەرا دويىفكەفتيىن ئىرانى و ئۆسمانيا. گەلەك ژ شىعەين عىراقى ب دويىفكەفتيىن ئىرانى ھاتنە تۆماركرن كول ناقەندا كوردىن فەيلى بوون ل دەستپىكا دامەزراندنا دەولەتا عىراقى پويىبرى جوداكرنى بوويىنە دگەل تەخ و چيىن دى يىن جفاكى عىراقى.

كوردىن فەيلى ل خىقەتگەھەين سەر سنوورى ئىرانى

ل ساللا ۱۹۲۴ز ياسايا رەگەزناما عىراقى دا كوكى ل سەر دابەشكرنا گەلى عىراقى كرىە بۇ سى پشكا ل سەر بنەمايى ئايىن و نەتەوہ. كودرىن فەيلى ژبەر ھندى كو پەيرەويىن رىبازا شىعە مەزھەب بوون، ب نەژاد ئىرانى ھاتنە تۆماركرن، لەورا ب بەردەوامى كەفتنە بەر ھىرشا دەسلەتدارين عىراقى.

دگهل دهست ب سهر داگرتنا دهسهلاتی ژ لایئ به عسیانقه ل سالآ ۱۹۶۸ز و ل دویف دا، کوردین فهیلی روی ب روی ههوا توندیا راگواستنئ و ژناقبرنئ بوون، ل دهستپیکا سائین ههفتیان نیزیکی (۴۰۰۰) چل هزار کوردین فهیلی راگواستنه ئیرانی ب بههانهیا هندئ کو د نهژاد ئیرانینه. ل دريژهپیدانا ئەفئ سیاسهتا رهگهز پهريسانه ل سالآ ۱۹۸۰ز ل دویف بریارا هژماره (۶۶۶) مافئ وهلاتیبوونئ ژيستاند، ئەهفجا دهست بسهر مال و سمانئ وان دا گرت.

ئارمانجا ژناقبرنا ئەفئ تهخا رهسنا گهلی کورد، بو بنبرکرن کوردابوو ل بهغدا و جهين ئاکنجيين عهزهب ل عيراقئ، هژمارهکا ئيکجارا مهزن ژ وان تووشی دژوارترین رهفتارين دپندانه و نهمرؤفانهبوون ب ریا دهستهسهزکرن ژان و کوشتنا زهلام و زارؤکان دهستپيکرن کو دديرؤکيدا کيم وينهبو. زيدهباري فئ ههميئ زورداریا لی دهاته کرن، ههر ب وئ نه راوهستان بهلکو دهست ب رهشبنیکرنا هزاران گهنجین فهیلی وهک بارمته، کو ههتا نهو دبئ سهروشین و چ پیزانینا دهرباری وان نزانن.

رژیمی تیگههئ نهژادی ئیرانی کره بههانه بو راگواستنا وان. ب کۆمهال دهقهريين بهغدا و باژير و باژيرکين دی يين عيراقئ دويرئيخستن بو سنووړين عيراقئ بهري و پشتی شهرئ (۱۹۸۰ - ۱۹۸۸ز) بئ گوهدانا هيچ ياسا و مافهکئ دירוکی يئ فئ گهلی.

ل سالآ (۱۹۸۰ز) وهزيئ نافخويئ عيراقئ بريارهک دهرئيخست ب دويرخستنا وان کهسان کو ب نهژاد دئيرانينه و دعيراقيدا دژين، رهگهزناما عيراقی نينه. دچارچوئي فئ برياريئ وه گهنجين کو ژيبي وان دنابقهرا (۱۸ - ۲۸) سالييداوهک

دهسته سهرکەر ژ لایښ رژیمنی څه مان نه وین دی ژی بهر هف سنوورین ئیرانی هاتنه دویرئښځستن. وئ بریاری داکوکی ل سهر وئ کرییه ههر که سهکی بقییت بو عیراقی څه گهریت دقیت بهیته گولله بارانکرن.

ل دویف چه وساندن و توند و تیژی، سهر وکی بهرئ یی عیراقی (صدام حسین) ی داهیانه کا نوی ئینا گورئ، نه و زه لامي عیراقی و ژنا وی فهیلی بیت دقیت ژیک څه ببن بهرام بهر (۴۰۰۰) چار هزار دینار نه گهر سهر باز بیت و (۲۵۰۰) دوو هزار و پینچ سه د دینار نه گهر سقیل بیت.

دهرئښځستنا کوردین فهیلی بو سنوورین ئیرانی (دهرگه هی منزریه) بی هیچ پیدقییه کا

چار چوڅی بهرده و امبوونا سیاستا بنبرکړنا کورد، بتنئ ل ۴ئ نه یلولئ ل ساللا ۱۹۸۰ز (۵۰۰۰) پینچ هزار کوردی فهیلی ب کومه ل هاتنه ژنا قبرن ل دویف نامارین

خاچا سوور و هه‌یفا سوورا نیف دهوله‌تی (٤٠٠٠٠٠) چار سه‌د هزار وه‌لاتیین فه‌یلی بوونه قوربانئ فئ سیاسه‌تا رژیمن ب کوشتن و راگواستنئ.

ل بیرهاتنا (٢٩) سالئا راگواستنا کوردین فه‌یلی ل رۆژا (٢٠٠٩/٤/٣) ل جادا کیفاح ل به‌غدا، بنگه‌هئ کوردین فه‌یلی

پشتئ کهفتنا رژیمن، ل سالئا (٢٠٠٦ز) یاسایا ره‌گه‌زناما عیراقی بریارا (٦٦٦) ل سالئا ١٩٨٠ز هه‌لوه‌شاندن کو یا گریدایبوو ب ستاندنا ره‌گه‌زناما عیراقی ژ لایئ رژیما به‌ریقه. هژماره‌ک شییان مافین خو ب ده‌ستقه‌بینن به‌لئ هژماره‌کا دی هه‌تا نه‌و نه‌شیاینه وان مافا ب ده‌ستقه‌بینن، چونکی بو فه‌گه‌راندا مافین خو پیدفئ ب به‌لگه‌ناما هه‌یه کو نه‌ژادئ عیراقیا خو دیارکه‌ت، دفتئ ل سه‌ر ژمیریا سالئا ١٩٥٧ز هاتبنه تو‌مارکرن، به‌لئ خه‌لکه‌کئ زو‌ر به‌لگه‌نامی‌ن وان نه‌ما‌بوون ژبه‌ر هندئ رژیمن ل ده‌مئ هی‌رشین ده‌رئ‌خستنئ و گرتنئ ژناق‌بربوون.

دادگه‌ها بلندتاوانن عیراقی کیشا کوردن فیهیلی ب جینۆساید دا نیاسین.

پرسیارین پشکا دووی

پ ۱/ ئەفان زارافا پێناسە بکە:

کوردی فەیلی، دویفکەتەنن ئیرانی (التبعیه الايرانيه)،
دەولەتە ئیسلامی، پشتکۆ پیشکۆ.

پ ۲/ ئەفان فالاھیا پر بکە:

۱. کوردین فەیلی ب درێژاھیا دیروکی ل نافەراست و باشووری عیراقی ژیاينە،

ل فان دەفەرا ،

۲. دچار چوئی بنبر کرنا کوردا بتنی ل ریکەفتی پینج هزار کوردین

فەیلی ب کۆمەل هاتنە ژناڤەرن.

پ ۳/ بریارا هژمارا ٦٦٦ یا سال ١٩٨٠ چەوا مافین کوردین فەیلی پیشیل کرن.

پشکا سیی

کۆمەڵکۆژا بارزانیان

بارزان دەفەرەکا چیاپیە، دکه‌قیتە نیزیک سیگوشا سنووری (ئێران و تورکیا و عێراق) ل پارێزگەها هەولێری ئاکنجیین وی ژ لای دیموگرافیقه ب سەر نیژیکی (٤٠٠) چار سەد گوندا دابەش دبن.

نەخشی ژماره (٢) دابەش بوونا ھۆژین بارزان *

* سەردار محمد عبدالرحمن، ھوشیار محمد أمین خوشناو (ئەتەلسا دیروکا بزافا بزگاری)

بارزانی ژ ئیکگرتنا حەفت ھۆزین دەقەرئ پیکھاتبوون، (شیروانی، بەرپۆزی، نزاری، دۆلەمەرپین مزووری، ھەرکی بنەجی و گەردی). ئەف ھۆزە ژ پەیرەوین شیخین بارزانینە، ھەر ل بن قی خیقەتی ئیکدوو گرتییە بناقی بارزانی، کو ژ ناقی گوندی بارزان ھاتییە و مەزارگەھا خودانی بارزانە.

ئاکنجیین قی دەقەرئ بەری دامەزراندنا دەولەتا عیراقی یا نوی ل سەردەمی ئۆسمانیان تووشی گرتنی و راھیلانی و گوشتنی بووینە، پشتی دامەزراندنا دەولەتا عیراقا نوی ژ کارەساتین وان کیم نەبووینەقە، بەلکو رۆژ بۆ رۆژی بەرەف زیدەبوونی چوو، ژ راگواستن و گوشتنی و دەر بەدەربوونی چ بۆ ژ دەر قەی گوردستانا عیراقی بیت یان بۆ نافخۆ.

ھەر جارەکی چەندین کەس بووینە قوربانی و تالان کرنا مال و سامانی وان و سوتاندنا و یرانکرنا وان ژ لای رژیمن ئیک ل دویف ئیکین عیراقی.

راگواستنا بارزانییان:

ئەف دەقەرە ژ ھەر وەکو دەقەرین دی یین ئاکنجیین کورد دگەل سەرھلانا ھەر بزاقەکا نەتەوہیی یا ئازادیخواز، حکومەتین عیراقی ھەمی ریک بکاردنیان بۆ لیدان و ژناقبرن و راگواستن و بتالان کرنا مال و سامانی ئاکنجیین وئ ھەر جارەکی قەشکاندنەکا جودا دئیخستە پال گەلی کورد، ھەر جارەکی بەھانەکی جارەکی بناقی جودابوونی و جارەکی ب ناقی کریگرتیین ولاتین بیانی و دەورو بەر، بۆ ھندی دا ببتە بەھانەیک بۆ ریخوشکرن و لیدانا دەقەرین کورد لی ئاکنجی و بجھئینانا مەرەمیین خۆ ژ عەرەب کرنی و حەلاندناگی کورد ژ قالبی

نەتەوھەيى عەرەبدا، لەورا رۆژ بۆ رۆژى ھېرشىن وان ب توندترىبوون و قوربانى و پېشىلكرنا مافىن مرؤقى ژى زىدەترىدبوون. بارزانى ژ فان ھېرشان پشكا شىرى بەركەفتبوو، چەندىن جارا ژ وارى باب و باپىران ھاتنە راگواستن و تالانكرن. ھەر ل دەستپىكا سىھىن سەدى رابردوو كەفتنە بەر ھېرشا لەشكەرى پىادەيى عىراقى و ب پشتهفانيا فروكىن جەنگى يىن ئىنگلىزى چەندىن گوند ويرانكرن و ئاكنجىيىن وان بەرھەف توركيا رەھىن.

كۆمەلگەھا بارزانیان ل قوشتهپە، دوير ژ پىنقىيىن ژيانى

ل چريا ئىكى ل سالا ۱۹۴۵ز ديسان جارەكا دى گوندىن وان ويرانكرن و ھژمارەكا زۆر ژ ئاكنجىيىن وان ئاوارەودەوروبەرى ئىرانى بوون. ل نىسانا سالا ۱۹۴۷ز جارەكا دى ئەو خەلكى مايىن ژ ژن و زارۇك و پىرال (ديانا) دەستەسەركرن زولام ژى بۆ زىندانىن (كەركووك، مويسل، بەغدا، بەسرە) ھاتنە راگواستن، بۆ چەند سالا مان پاشى خىزانىن وان بسەر گوندىن دھۆكى دابەشكرن.

پشتی پیکهفتنما جه زانیر کو دناقبه را شاهئ ئیرانی و حکومتا عیراقی ل سالآ ۱۹۷۵ز هاتیه ئیمزاکرن دژی بزافا گه لی کورد بوو نه گهرئ شکه ستنا وی بزاقی. حکومتا عیراقی ئەف دهلیقه ب دهرهت زانی و کهفته گیانی گه لی کورد ب گشتی، بارزانی ژی پشکهک بوون کهفتینه بهرفان هیرشین نه مروقانه. پشتی سالآ ۱۹۷۵ز پروسا راگواستنئ بهرهرهتر کر و هندهک ژ وان بهرهف ئیرانی چوون و هندهکین دی ژی فه گهریانه ناف کوردستانئ.

شوونوارین توپ بارانکرنا ئوردوگایی زیوه ژ لایی فروکین جه نگیین عیراقی

ئهوین گه هشتینه ئیرانی ل کومه لگه هین سنووری نیزیک عیراقی هاتنه ئاکنجیکرن ب تایبهتی ئوردوگایی زیوه کو چه ندین جارا ژ لایی فروکین جه نگیین عیراقی ب ناپالا هاتنه توپ بارانکر، ژ ئه نجامی وی هیرشی گه لهک قوربانی دان.

ئەوین قەگەریاینە کوردستانی ژى پژیمی بەرهف بیابانیڭ باشووری عیراقی
 راگواستن. و ل پاریزگەها دیوانیە ل ناحیین (جحیش، خیریە و مەجوجیە) ل
 گۆمەلگەها خووجەکرن. و پشتی وی چەندی ژى گوندین وان ویرانکرن و فەرمان
 ژى دا هەر کەسى قەگەریتە گوندی خو دی هیتە سیدارەدان. ئەو خەلکی ل
 دەقەری ژى ماین بو کۆمەلگەهیڭ ب زۆری ل هەریر و دەورو بەریڭ هەولیری
 هاتنە راگواستن و گوندین وان ژى دگەل ئەردی راست کرن.
 بارزانیڭ راگواستیڭ دیوانیە ل سال ۱۹۸۰ز قەگەراندنە کۆمەلگەهیڭ ب زۆری ل
 قوشتیە ل هەردوو گۆمەلگەها (قودس و قادسیە) خوچەکرن بی چ پیدقییە کا
 مروقانه.

نەخشی ژماره (٣) دابه‌شېوونى كۆمەلگە ھەين ب زۆرى ل ھەريما كوردستانى*

* د نەخشی سەردار محمد عبدالرحمن (ئەتەسا ھەريما كوردستانى عىراقى).

جینۇسايدكرنا بارزانىيان :

پشتى ھەلبۇونا شەرى دناقبەرا عىراقى و ئىرانى، رژیمی ل پړانیا بەروکین شەریدا شکەستن دخارب تایبەتى ل بەروکین شەرى ل کوردستانى، ئەقە ژ لایەکی و ژ لایەکی دی نەپشکداریکرنا وان دناف ریزین سوپایى عىراقى و نەپشکداریکرنا گەنجین کورد ل (شەرى قادسیه) و چوونە دناف ریزین پېشمەرگەھى، بۇ رژیمی بۆ بارگرانیهکا مەزن بۇ کونترولکرنا دەقەرئ. ب تایبەتى پشتى شکەستین سوپایى عىراقى ل بەروکین حاجى ئۆمەران بۇ رژیمی بۆ بەھانەیهک بۇ تول قەكرنى ژ کورداب گشتى و بارزانیان ب تایبەتى کو وەسا دیاردکر هەفکاریا سوپایى ئىرانیا کریه بۇ داگیرکرنا دەقەرین سنوورى ین بەروکى حاجى ئۆمەران.

ل تیرمەھا سالآ ۱۹۸۲ز رژیمی ب ھیزەکا مەزن کو پیکھاتبۆ ژ دەزگەھین ئاسایشى پاسەوانین کۆمارى، ھەردوو کۆمەلگەھین (قودس و قادسیه) دورپێچدان ل باژیکى قوشتپە کو بارزانى تیدا خوجەببۆون، دەست ب گرتنا نیرینەیین ژییى (۱۵) سالى ھەتا کو پیرەمیرین (۹۰) سالى کر و راپیچانە دناف پاسین پەردەکرى و بەرەف جھین نەدیار قەگواستن. ل ھەیفە تەباخا ھەمان سالدا ھیرش کرە سەر کۆمەلگەھین ب زۆرى (بەحرکى و ھەریر و دیانا) یین نیر دەسگیرکر و ب پاسین مەزن بەرەف باشوورى رەوانەکر. ل ھەیفە چریا ئیکى دووبارە ب سەر ھەردوو کۆمەلگەھا (قودس و قادسیه) داگرت بۇ ھندى دا وان زارۆکین نیر کو جارا بەرى نەگرتبۆون، ئەقى جارى ھەمى گرتن ل قان ھیرشین گرتن و راھیلانیدا نیریکى

(۸۰۰۰) ههشت هزار بارزانی ژگه‌نج و پیراب ساخ و نه خوشافه، ههتا ئه‌وین ژ لایئ ده‌روونی ژیفه د نه‌ته‌مام گرتن و بی‌سه‌روشینکرن.

ل دویف به‌لگه‌ناما ئه‌و زه‌لامین بارزانی یی ژییی وان ژ (۱۵) سالی و پیه‌هل بۆ به‌غدا فه‌گوه‌استن و ره‌وانه‌ی دادگه‌ها بناقی شۆرش کرن، لقی دادگه‌هی پتریا وان حوکمی سیداره‌دانی ب‌سه‌ردا سه‌پاند پشتی هینگی ئه‌و حوکم ب جه‌ دئینا هه‌رچه‌نده ئه‌و تۆمه‌تین (اته‌ام) ئاراسته‌یی وان که‌سان کرین دبی رامن و نه‌د دروست بۆون به‌لی ب دادگه‌هه‌کا روخساری سزایی سیداره‌دانی ب‌سه‌ر سه‌پاندن هه‌نده‌ک ژ پشتی گرتنا وان فه‌گوه‌استنه‌ باشووری عیراقي. ره‌وانه‌یی پارێزگه‌ها موسه‌نا کرن و ل ئوردوگا یین (ئه‌بۆ جدوئه‌لیه‌) دا ده‌سته‌سه‌رکرن، ئه‌ف جه‌ه (۴۵) کم ژ سنووری سعودی دویره‌ و ده‌قه‌ره‌کا بیابانیا خیزیه‌.

دایکان ل سه‌ر گۆری که‌س و کارین خو پشتی ئینانا وان ژ بیابانا بوسه‌یه‌ ل موسه‌نا

ب ساخی بن ئاخکرن:

بارزانی ب شیوازیڻ جودا جودا ب ساخی بن ئاخ کرن، ل دویف راسپاردین ریقه بهرئ ئاسایشا گشتی ل دهسپیکا هه یقا ته باخی ل سال ۱۹۸۳ز فه رمانا سیداره دانئ بسهر پشکه کی ژ وان ب جه ئینا و (۱۶) دۆز بو (۶۶۷) شەش سەد و شییست و هەفت کەسان ریکخست و حوکمی سیداره دانئ ل سەر دانا و پشکین دی ژ ی ب شیوازیڻ جورا و جوړ ل (بوسه یه) ل باشووری روژ ئافایی عیراقی ب ساخی بن ئاخکرن. پستی کهفتنا رژیمی ل سال ۲۰۰۳ز، ل هه یقا چریا ئیکی ل سال ۲۰۰۵ز ب ریوره سمه کی هه ژیدا ته رمی (۵۱۳) پینچ سەد و سیزده کەسان کول گۆرپن ب کوم ل بیابانا (بوسه یه) ب ساخی بن ئاخکربوون، فه گهراندنه فه ل سەر واری باب و باپیران ل نێزیک بارزان دووباره هاتنه فه شارتن.

پیۆره سمی دووباره فه شارتن ب ساخی بن ئاخکهریڻ بارزانی ل کوردستانا بارزان

پرسىيارىن پشكا سىيى

پ ۱/ ئەفان زارافا پىناسە بىكە:

بارزانى، كۆمەلگە ھا قودس و قادسيە، بىابانا بوسەيە، ئوردوگايى زىوہ.

پ ۲/ جىنۇسايدىكرنا بارزانىيان ل تىرمە ھا ۱۹۸۳ ز روونىكە.

پ ۳/ ئەفى دەستەواژى روونىكە:

(ئەوان خىانەت ل سوز و پەيماننا كر، لەورا مە ژى گەھاندنە سزايەكى توند و

دژوار و بۆ دوزەخى ھنارتن).

پ ۴/ ل ھەر جەھەكى فى كوردستانى تە چ دىتيە يان بۆ ھەوہ ھاتىە گو تن

دەربارەى بارزانىيان، يان ھەر گروپەكى دىيى كورد ب چىرۆك يان ب

راپۆرت بنقىسە و ل پۆلى بۆ ھەفالىن خۆ بخوينە.

پشکا چواری

ب کارئینانا چه کی کوژه کی کیمیاوی

ب چه کی کیمیاوی دئ هه می (کوردان) کوژم. کی دفتیت ئاخفتنه کی بیژیت هه چ دبیزیت بلا بیژیتا جفاکی نیف دهوله تی و ئه وئ ژی گوھی خو دهنه وان.

(عه لی حه سه ن ئه لمه جید)

وهك ل پشکین بهری هینگئ مه به حسکری، پشتی گریدانا ویلایه تا موپسل ب عیراقا عه ره بی قه. کیشا کورد تیکه ل ب هه فکیشا سیاسیین عیراقی کر. ب دریزیا دیروکا دهوله تا عیراقی کیشا کوردی ببو مه ترسی و به رده وام رژیمین عیراقی دلگران کرینه. بو چاره سه رکنا قئ کیشی چ رژیمین عیراقی نه شیاینه ریکه چاره کا دروست ببینن و ئاکنجیین عیراقی ژ مه ترسیی دویرییخن، تنی زمانی چه کی ب کاردهاتییه بو چاره سه رکنا قئ کیشی چونکی سه رانیین رژیمی دوی باوه ریدابوون کوردستان پشکه کا نه قه قه تیایه ژ نیشتمانی عه ره بی و گه لی کورد ژی پشکه که ژ نه ته وئ عه ره ب کو گه لی عیراقی پشکه که ژ قئ چارچو قه ی. هه ر ژبه ر هندئ بوو سیاسه تا بننرکنا ره گه زئ کورد ل ده سپیکئ ب عه ره ب کرنئ و راگواستنئ ده سپیکر هه تا گه هشتیه وئ تاوانا مه زن کو چه کی کوژم کوژ و کیمیاوی یئ قه ده غه کریی نیف دهوله تی بکار دئینا.

ل دریزه پیدانا سیاسه تا راگواستنئ ل سال ۱۹۸۷ز گوندین سه ر چه مچه مال و کوپه و قه لادزی و ده قه را سلیمانیی نه چارکرن گوندین خو ب جه بهیلن، دیاره نه ف کاره

ژى جھى نەرازیبوونا خەلکى وى بوو، لەورا رژيىمى ل نيسانا ١٩٨٧ز ب چەكى کيمياوى هيرش کره سەر وان. بريندارين قى هيرشى کو قەستا نەخوشخانين ل بن دەسلەلاتا رژيىمى کر بو چارەسەرکنا خو. دەرگەهيى وان نەخوشخانا بەرامبەر وان گرت و چارەسەرکنا وان قەدەغەکر، ئيکەم هيرشا چەكى کيمياوى بو سەر دەقەرین کورد لى ئاکنجى ل کوردستانى ل ١٥ ئ نيسانا ١٩٨٧ز ب رييا فروکين جەنگى دەسپيکر بو سەر دەقەرین سوۆران و رەواندوز و دوکان و سەرچنار و کوندین مەرگە و پشدر، هيرشين وان ب گازا ژەهراوى يا بەردەوام بوو هەتا ٢١ نيسانى ١٩٨٧ز، ل قان هيرشان گەلەك گوند ژ دەقەرین خوشناوتى و نەالا باليسان و دەوروبەرین سلیمانيى و قەرەداغ بەرکەفتن. ل پاريزگەها دەوکى ژى ھندەك گوند بسەر باژيرکى ئەتروش و باکرمان کيميا بارانکرن. ل ٢٤ ئ گولانا ١٩٨٧ز هيرشا ئەسمانى ب چەكى کيمياوى کره سەر دەوروبەرین باژيرى کەرکووکى کو بتنى ٢٠ کم ل باژيرى يا دويربوو وەك (گورگان و تۆمار). ل ئەيلولا ١٩٨٧ز و دويقدا مەزنترين هيرشا کيمياوى کره سەر نەالا جافايەتى کو دکەفیتە دناقبەرا باژيرى سلیمانيى و کەلادزى. ل ٣٠ ئەيلولى پتر ژ ٣٠ گوندین قى دەقەرئ ب گازا کيمياوى توپ بارنکرن ھندەك ژو وان بو جارا دووى و سيى بوو.

ل ٦ ئ ئەيلولى دەوروبەرین باژيرکين شەقلأوه و کوپە و ب دريژاھيا چيايى سەفين کيميا بارانکرن، ب تايبەتى دەقەرا ھيران و نازەنين بو چەند جارا.

ل ۱۷ی ئەیلولا ۱۹۸۷ فروکڤن جەنگیپن رژیمی ب چەکی کیمیاوی هیرش کرە سەر دەقەرە بەھدینان، ب تایبەتی ئەو کۆمەلگەھپن ب زۆری کو کورد و ئاشوری تیدابوون نیزیکی سنۆری تورکیا، کو پرانیا ئاکنجیپن وان خەلکپن دەوێ و ئەتروش و ئەلقوشی بوون، ژ ترسپن رژیمی رەفیبوون، ئەو خەلکی رەفی ل سنوورپن تورکیا کۆمبوون، حکومەتا تورکیا ب هیچ رەنگەکی رێ نە ددایپ دەربازبنە ناف ئاھا وئ گەف کرن ئەوئ سنووری ببەزینیت دئ دەستی حکومەتا عیراقی کەت، ب تایبەتی ئاکنجیپن کۆمەلگەھا ب زۆری (گوندی کانی) رژیمی جارەکا دی ل هەقیپن (۱۰، ۱۱، ۱۲)ی سالآ ۱۹۸۷ئ سنوورپن تورکیا و ئیرانی دەقەرپن کوردی کیمیا بارانکرن. ب بەردەوامی خو ژ وان گوتگوتکا دپاراست، کو بەحسی کیمیا بارانکرنا دەقەرپن کوردی دکر.

(کۆمەلا گەلان گەف لیکرن)، بەلافکر، کو رژیما عیراقی ل هەیفنا نپسانئ هەتا چریا ئیکئ ل سالآ ۱۹۸۷ئ پتر ژ (۲۰۰) دووسەد گوند ل کوردستانا عیراقی ب چەکی کیمیاوی تۆپبارن کرن. پتر ژ (۵۶۰) پینچ سەد و شپست کەسان بوونە قوربانپن چەکی کیمیاوی، کو شوونوارپن وی ل سەر لەشی وان دیاربوو، ل ۱۶ی نپسانا ۱۹۸۷ئ، فروکڤن جەنگی پن عیراقی بسەدان بۆمبپن کیمیاوی بسەر گوندپن (شیخ وەسانان و باليسان و کانی بەرد و توتە و زینئ، بیراوە و بالوکاوە) باراندن، هەر دوئ رۆژیدا زنجیرا چیاپن هەریر و کاردوخ ... هتد، ب فروکان کیمیا بارانکرن، سەدان قوربانئ ژ بریندار و گوشتیان ژئ فیکەفتن، پرانیا قوربانپان ژ گوندئ شیخ وەسانان بوون، کو هیچ کەسەک ژ وان ب سلامەتی ژ فی هیرش قورتال نەبوو.

روژ ب روژ بکارئینانا ئەفی چەکی ترسناک دزی دەبوونیدابوو، دقۇناغین ئەنفالاندا گەهشتە گوپیتکا بکارئینانی، رژیمی بیی گیرو بوون هەر بەرهفانیەک یان ئاستەنگەک ل جەهکی هاتبا بەرسنگی سوپایی رژیمی ب چەکی کیمیاوی چارەسەر دکر ئەگەرئ فی ژ ی بۆ بیدەنکرنا کۆمەلگەهی نیف دەولەتی و بیکەسیا گەلی کورد و قەدەر بوونا وی ل دەقەرەکا دابریدا قەدگەریتە قە.

پەیکەری عومەری خاوەر و مۆنۆمێنتی شەهیدین هەلەپچە

کیمیا بارانکرنا باژیری هەلەپچە :

ژبەر ستراتیژیا جەھێ جوگرافیی وی باژیری، کو هەفسنووری ئیرانی یە و ریکەکا بازارگانییە و دیروکا دویر و درێژا بەرھنگاریکرنا ئاکنجیین وی دژی زۆرداریا رژێما بەعس، نیشانا خوراگری و دمیڕخاسیا ئاکنجیین وی بوویە، ئەقان ھۆکاران

وہل پڑیما بہ عس کر، پتر چائی وی ل ئاکنجیپن قی دەقەرئ ببن. ھەلەبچە ب تاگرین نە یارین پڑیمی دەھاتە ھژمارتن، ل دەستپیکا سال ۱۹۸۸ئ، دەمی ھیزا پېشمەرگە ی شیای وی باژیری و دەوروبەران ژ دەستی پڑیمی دەربەخت، بۆ پڑیمی بۆ بەھانە بۆ درێژە پیدانا سیاسەتا قەرنا رەگەزی گورد، ھێرشەکا بەربەلاف کرە سەر وی دەقەرئ، وەك کارقەدانەك ل ھەمبەر ھێرشا پېشمەرگى كوردستانى، دقئ ھەویدا گەلەك ژ باژیر و باژیركین كوردستانى كافلكرن، ئك ژ فان باژیران ھەلەبچە بوو. ھەژى گوتنى یە ھەوین كیمیا بارانا بۆ سەر ھەلەبچە، پشكەك نەبوو ژ زنجیرین ھەوین ئەنفالان بۆ ژناڤرنا كوردان.

ل شەفا (۱۵-۱۶/۳/۱۹۸۸) نۆپ بارانكرنى و كاتیوشین دویرھافیژ بۆ ناف باژیری دەستپیکر.

خەلكەكى زۆر درۆژین بەرى ھینگى دا باژیر بجە ھیلابوو، چوو بوونە دەرقەى باژیری. سپیدەھیا پۆزا ۱۶ى حەفت فروكین جەنگى ھاتنە سەر وی باژیری، ب موشەك و ناپالمان باژیر تۆپ بارانكر، كو ھژمارەكا خەلكى كوشتن و گەلەك ئافاھى ژى كافلكرن. دوى دەمیدا پى حەسیان كو دوژمنى مەرەمەكا خراب ھەیە، لەورا داخاز ژ ئاكنجیپن باژیری ھاتەكرن باژیری چولبەكن، بەلى خەلكەكى زۆر دبازیریدا مان، ژ ترسین تۆپ بارانكرنى خو دخانیپن خوڤە قەشارتن. ئەو تۆپین كول دەمژمی یازدە باژیر پى تۆپ بارانكرى چەكى كوژەكى تیکەلبوو ژ تۆپین مەزن و ئاسایى و ناپالم و كیمیاوى، لەورا بریار ھاتە دان ھەتا شەف دەیت ئەقجا خەلكى باژیری برمقن، بەلى فرۆكین پڑیمی بەردەوام ل ھنداڤ دەقەرئ دەھاتن و چوون و دەرفەت نە ددا خەلكى خوڤزگار بکەن.

(۱۶ى ئادارا ۱۹۸۸) ل دەمى تۆپ بارانكرنا ھەلەپچە

دژوارترین تۆپ بارانكرنا كىمىياوى ل دەم ژمىر (۵.۲۰) ئىقارى يا ۱۶ى ئادارى دەستپىكر، ھەتا بەرى سىپىدەھىيا رۇژا ۱۷ى ئادارى، (۱۴) جاران فروكا ب بەردەوامى باژىر تۆپ بارانكر.

دەرنەنجامى قى تۆپ بارانكرنا دژوارا و درندانە بوو ئەگەرئ كوشتنا پتر ژ (۵۰۰۰) پىنچ ھزار كەسان، ژ گەنج پىرو ژن و زارۇكان، ھەروەسا برىنداربوونا پتر ژ (۱۰) دەھ ھزار كەسا و دەربەدەربوونا خەلكى وئ دەقەرئ بەرەف ئىرانى و دەقەرئ دى وەك سلېمانىي و دەوروبەرئ وئ و كافلكرنا باژىرى ب تەمامى و كوشتنا ھەر چ تەرش و كەوالىن دەقەرئ ھەبوو ھەمى قىركن.

جهمايئڻ کيميا بارانا هه له بچه

ئەف هيرشا کول نافه راستا ئادارا ١٩٨٨ئ ب چهکي کيمياوي ژلايي سوپايي عيراقى
 فه سهر وهلاتيئڻ کورد دقيجاري، نهک بتني هيرشه کا گازا کوژهک و ژههراوى و
 ترسيداى بوو دژى گه لي کورد، به لکو مه زنترين هيرش بوو ب گازا ژههراوى پشتى
 جهنگي ئيکي يى هاتييه نه نجامدان.

پرسیارین پشکا چواری

پ ۱/ ئەفان زارافان پیناسە بکە:

ناپالم، ھەلەبجە، کۆمەلگەھا ب زۆری (گوندی کانئ)، شیخ وەسانان، گورکان و کۆمار، چەکی کۆمکوژ.

پ ۲/ ھویین ئەفان لیکبە:

۱. ئەو کۆمەلگەھین ب زۆری کو کورد و ئاشوری تێدابوون نیزیکی سنووری

تورکیا، کوژ ترسا رژیمی رەفیبوون، مابوونە سەر سنووری تورکیا.

۲. رژیمی بی ترس ھەر بەرگرییەك یان ئاستەنگەك ل جەھەکی ھاتبا دریدا

سوپایی رژیمی ب چەکی کیمیای تۆپ باران دکر.

۳. رژیمی ل ۱۶ ئادارا ۱۹۸۸ ئ ب چەکی کیمیای ھیرشەکا بەر بە لاف کرە سەر

بازی ھەلەبجە.

پشکا پیتجی

نہ نفال

تاوانا نہ نفالان ئیکہ ژ مہزنترین و مہترسیدارترین وان تاوانین کو ل دیمایین سہدی بیستی ہمبہر گہلی کورد ہاتیہ نہ نجامدان، نویترین سیاستا رہگہز پەرستیانہ بوویہ بۆ قہر کرنا نہ تہوہکی لہر جہی باب و باپیرین وی.

تیگہی نہ نفال:

نہ نفال پەیفەکا عەرەبییە و ژ کۆمکرنا پەیفەکا (نفل) ہاتیہ، کو ب زمانی کوردی رامانا دەسکەفت دەت نافی سورەتا ہەشتی دقورئانا پیروژدا، ب رامانا وان دەستکەفتا دەیت کو ل دەمی شەریدا بەدەست لەشکەرین موسلمان دکەفن. ئانکو سەرۆسامانین بی باوہران کو بەدەست موسلمانا دکەفیت. ب فی چەندی بۆ چوونین

زانایین ئیسلامی دهر باره‌ی تیگه‌ه و رامانا نه‌نفالی نه‌فه‌نه ((الانفال هو الغنیمه،
 أي كل نيل ناله المسلمون من أهل الحرب)). ئانکو نه‌نفال دئایینئ ئیسلامیدا نه‌و
 ده‌سکه‌فت و سامانه‌ کو موسلمان ژ بت په‌رست و بئ باوهران وه‌ک ده‌سکه‌فتین
 شه‌ری ب ده‌ست وان دکه‌فتیت، هه‌روه‌کی دسوره‌تا (الانفال) یا قورئانا پیروژ دا
 هاتیه‌ کرن: **(يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ
 بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ) (١ الانفال)**، هه‌روه‌سا بقی ره‌نگی
 به‌حسئ چاواتیا دابه‌شکرنا ده‌سکه‌فتان دکه‌ت: **(وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ
 لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ
 بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
 قَدِيرٌ) (٤١ الانفال)**.

نه‌گه‌رئ هاتنه‌خارا سوره‌تا نه‌نفال:

نه‌گه‌ر نه‌م ل نه‌گه‌رئ هاتنه‌خارا فئ سوره‌تئ بگه‌رین، ب دروستی دئ تیگه‌هی
 نه‌نفالی بۆ مه‌رونیتن.

هوگره‌کی پیغه‌مبه‌ری (س.خ) کو نافئ وی (عبادئ کۆرئ صامت) فه‌دگیریتن:

(دگه‌ل پیغه‌مبه‌ری (س.خ) چووینه شه‌رئ (به‌درئ) و که‌فتینه به‌رامبه‌ر
 بیباوهران. دوژمن هاته‌شکاندن، کۆمه‌کا موسلمانا بدویف که‌تن، بۆ هندئ پتر
 بشکینن، هنده‌کین دی ده‌وروبه‌رین پیغه‌مبه‌ری (س.خ) گرتن، دا زیان نه‌گه‌هیتئ
 و کۆمه‌کا دی بدویف وان ده‌ستکه‌فت و پاشمایین کو بیباوهران لدویف خو بجه‌ه

هیلاین. ب فی رهنکی موسلمان بوونه سی پشک. پشتی راهیلانا دوژمنی
 فهگهریانهفه، وان داخازا دهسکهفت ههمی بو وان بن، چونکی نهوان دوژمنی خو
 شکانیدییه. نهوین کول دهووروبه رین پیغه مبهری (س.خ) ماین ب مافی خو دزانی
 کو دهسکهفت بو وان بیت، ژبه ر کو وان پیغه مبه ر (س.خ) ژ مهترسیی پاراستییه.
 بهلی نهوین دهست بسهر دهسکهفتاندا گرتی رژدبوون لسهر هندئ کو وابخو
 دهسکهفتین خو کومکرینه، بتنئ مافی وان بخویه ببهن ژ نهنجامئ فی فهکیشی
 لبه ر ئاریشه دناقبهرا واندا. خودایئ مهزن بو چارهسهرکرنا فی ئاریشی، ئایهتا
 نهنفالی ئینا خارئ.

نهنفال له دیدی ئایینی ئیسلامیه :

وهکی ل بابتهئ بهراهیئ ئاماژ پی هاتییه کرن، بو چارهسهرکرنا وی ئاریشا کو
 دناقبهرا شهرکه رین موسلماناندا روویدای، د دابهشکرنا دهسکهفتین شهرئ
 (بهدرئ دا، لهورا دشیین دهربارهی نهنفالی د لئنیپرنا ئیسلامی ب فی شیوهی
 ریکبئخین:

۱. نهنفال ب رامانا وان دهسکهفتان دهیت، کو جهنگاوهرین موسلمانا دهمی
 شه ریدا دگهل بن په رستان و بیباوهران ژ مال و سهروسامان و تهرش و کهوال
 و ئیخسیرین جهنگی بدهستکهفتین.
۲. نهو لایه نین کو دهسکهفتان ژئ وهردگرن، دفت کومهکا بیباوهر و کافر بن،
 ژ لایئ وان موسلمانان کو مهرهما وان ژ شهرکرنی سه رئیخستنا ئایینی
 ئیسلامی بوویه، نهک کهسین بی گونه ه.

ئەگەر ھەشەبەركرنەكى دناقبەرا ئەنفالا رژىمى و بنەمايىن ئەنفالیدا بکەين، ب چ رەنگا ئىكدوو ناگونجن، چونكى گەلى كورد مللەتەكى موسلمانە و باوەردارە. ل دەسپىكا بەلاقبونا ئايىنى ئىسلامى ب ھەزا خو بووينە موسلمان، ھەتا نھۆ ژ نەتەوين ئىكا نەيە كو ب دروستى ئايىنى ئىسلامى پەيرەو دكەن، ھەرەسا كورد لەسر ئاخ و ناف مالا خو ھىرش ئىناينە سەر، ب درىي ھىزى تالانكرىە و ژ گوندىن وان بەرەف جھىن نە ديار برن و گوللە بارانكرىنە و ب ساخى بن ئاخكرىنە.

پىناسا ئەنفالى؛

وھكى مە ل بابەتى بەراھىي بەھسكرى، ھەر ل دەسپىكا دامەزراندنا دەولەتا عىراقى كورد تووشى قركرنا نەژادى بوون، ب ھەمى شىوين گرتن و راگواستن و تالانكرن و ب ھەرەبكرنى، بەلى ئەوا ل سال ۱۹۸۸ز ب نافى ئەنفالى ل ھەمبەر گەلى كوردستانى ھاتىە ئەنجامدان، شىوھىەكى تايبەتى وەرگرت، ژ درندىي و قركرنى، كو دشىن ب رەنگەكى جىنۆسايدا ترسناك دقى سەردەمىدا بو مروقاتىي بەدەينە نىاسىن. ئانكو دشىن (ئەنفالى) ب فى شىوھى پىناسە بکەين، كو (مىدل ئىست وۆج)، بەرچاف دكەت: (ئەنفال ئەو نافبوو كو ب زنجىرەكا ھىرش و پەلامارىن سەربازى كو نەخشە بو دانابوو ھاتنە ئەنجامدان. سەرچەم ھەشت ھىرش بوون ل شەش دەفەرین جوگرافى يىن جوداجودا برىقەچوو، ل ناقبەرا ھەيڤا شواتى و دەسپىكا ئەيلولا ۱۹۸۸ز) ل دەسپىكى كرىارىن سەربازى دەستى نفىسىنگەھا باكوور يا رىكخستنا حزباً بەعسىدابوو، كو بنگەھى وئى سەرەكى ل باژىرى كەركووكى بوو. ل ئادارا ئ وەرە ژ لایى (علي حسن المجيد) (علي كىمىاوى) ڤە،

سەرۆکاتیا وی دهاته کړن. هیڅ و بهلامارین نه نفال ژ لای هیژن نیزامی و
 ههردوو فهیله قین ئیک و پینج هاتنه نه نجامدان ب پشته قانیا یه کین جوداجودا
 یین سوپایی عیراقی و فهوجین سقکین کوردان (جاشی).

(پتوره سمین دووباره قهشارتنا نه نفالکریین گهرمیان)

نه نفال بهرچاڅترین تاوانه کو پشته شهړی جیهانیی دووی دا بسهر گهلی کوردادا
 هاتی، ژبو ژنافبرن و بنبرکړنا بزافا نه ته وهیا کورد و نه هیلانا هه می نیشانیین
 نه ته وهی و که لتوری و دیرۆکی و دیموگرافی و جفاکی و ئابووری و هتد.
 هیڅین نه نفال ب ژ دژوارترین دیاردین پیشیکرنا مافین مروقی ژ لای پژیما
 عیراقی قه دهیته دانان، کو په لامارین سهر بازی ئیکسهر گوند و چهند باژیرکین
 کوردستانی ب ته مامی ویرانکړن و هژماره کا زور ژ ئاکنجیین بی گونه ه بۆ چهند
 جبهه کین تایبته راگواستن، ل بیابانین روژنافا یا عیراقی، لسهر توخیبی عیراق -

سعودىيە، كو پىرانىيا ھەوا زۆر ژ وان ل قى دەقەرى ب ساخى بن ئاخذىكرن و ھندژى گوللە بارانكرن و مال و سەروسامايىن وان ژى وەك دەسكەفتىن شەرى ب تالان بىرن.

دەسھەلاتدارىن رژىما بەرى نھۆ يا عىراقى گەلەك ب شانازىقە دانپىدان ب ھىرشىن ئەنفالى كر. ھەر سال ژى بىرەوھىيا وئ ساخدىكرەقە، بەلى چ جارا دانپىدان ب بىسەروشىنكرنا وان دەھ ھزار مروقىن بى گونەھ نەكرىە. زەلامىن رژىمى وەسا بەلاقەدىكر، كو ھەوین ئەنفالى بتى دژى (تىكدەران و كرگرتيان) ھاتىنە كر.

ھۆكارىن ئەنجامدانا ھەوین ئەنفالى:

ھۆكارىن ئەنجامدانا ھەوین ئەنفالى بۆ ژناقىرن و قىركنا گەلى كورد، ئەقۇن خارىنە:

ئىك: گرنگىيا جھى جوگرافى يا ھەرىما كوردستانى، ئەقى جھى گرنگىيا تايبەت يا جىۋپولتىكى ھەيە، كو پويىتەى ب دوو بنەماين سەركى (سروشتى و مروقى) ددەت، ل ئەنجامى لىكدانا ھەردوو بنەما، بنەمايى ئابوورى ژى پەيداىدبىت.

أ. بنەمايى سروشتى:

كوردستان بسەر (۴) چار دەولەتىن دەقەرى ھاتىە دابەشكرن ئەو دەولەت ژى ھەمى دەما دىملانئىدابوون دگەل ئىكدوو. ھەرچەندە جھى جوگرافى لسەر نەردى نەگورە، بەلى ژلايى جىۋپولتىكىقە ژ دەمەكى بۆ دەمەكى دى ژبەر باندۇرا

هۆکارین ئابووری و سیاسی دهیته گوهورین، ههریما کوردستانی دکهفیه دنافهرا ههرچار دهولهتین (عیراق، ئیران، تورکیا، سوریا)، لهورا وهلیهاتیه ههردهم کیشا وی ئالۆزبیت و دهنگی رهوایی گهلی وی نهگههیهته جیهانا دهرفه. ههریما کوردستانی گرنگین زۆر ههنه کو پیکهاتینه ژ:

۱. دهفههکا دهولهمنده ب پترول و غازا سروشتی و سامانی کانزاین دی.
۲. ئاخهکا ب زاخ و ژیدهری ئافهکا زۆر، وهکریه ببیهتهی ئهگهری ههبوونا ههمی جوړین دهرامهتی چاندنی، کو شیاندایه ب سهلکا خوارنا عیراقی بهیته دانان و کاریگهریا وی لسهر ئاساییشا خوارنا ههمی عیراقی ههبیت.
- گرنگیا جیۆپولتیکی یا ههریما کوردستانی، ب هۆکارهکی گرنگ و سهرهکی دهیته هژمارتن بۆ ئههجامدانا قی تاوانی، چونکی ئهگهر عیراقی ههریما کوردستانی ژێ جوداببیت دی بیته وهلاتهکی ههزار و کیم ئاف و کیم دهرامهتی خورست. ئانکو کوردستان مهرجی بهیژبوونا دهولهتا عیراقیه.

ب. بنه مایی مروقی:

هژمارا ئاکنجییان گرنگیهکا زۆر ههیه دیفههری بهیژکرنی و لاوازا دهولهتیدال دیموگرافییا ههریما کوردستانی، ئهگهر تهماشهی ئاکنجین وی بکهین لسهر ژمیریا گشتی یا عیراقی، رپژاژ دایکبوونی، ل قی ههریمی پتره ب ههقههر کرن دگهل نافهر است و باشووری عیراقی رپژاژ مرنی ژ کیمتره، ژبههر کاریگهریا ئاف و ههوایی وی و تایبهتمهندییا ژنا کورد کو ب (زاک) تره (خصوبة). ئهقهژی ب ئیک هۆکارین دیموگرافیی دهیته دانان بۆ گهلی کورد. ههر ژبههر قی ئهگهری ژ پژیما

عیراقی ژ رووی ئاسایشا نه ته وه ییشه هزر تیدا کریه و نه خشه دارشتیه بو
ژناقبرنا ته خا گهنجین کورد، کو ب ئه نجامدانا ههوین ئه نفالا ب هزاران زهلام و
ژنن گهنجین کوردان ژناقبرن.

دوو: تیکچوونا ههفسهنگیا ته مه نی دناقبره گهنجین کورد و گهنجین نافه راست
و باشووری عیراقی.

شهری درێژقه کیشی ناقبره عیراقی و ئیرانی بوویه ئه گهری ژناقبرنا هزارهکا
گهنجان دبه روکین شه پیدایه، ب تایبه تی گهنجین نافه راست و باشووری عیراقی کو
شوینوارین خرابین (ئابووری و کومه لایه تی و سوپای) لسه ر حفاکی عیراقی
هه بوویه.

سی: دهقه رهکا زورا کوردستانی دبن دهسه لاتا هیزا پيشمه رگی کوردستانی دا بوو،
ب تایبه تی دهقه رین چیا یین ئاسی، کو بو به رهنکاری و شهری دبه رژه وه ندیا
پيشمه رگه یدا بوو. حکومه تا عیراقی زی ب مانه کی یاسیی خو دزانی، کو دووباره
ئه فان دهقه ران بیخه ته بن دهسه لاتا خو، سوپایی عیراقی زی دوی ده میدا مژویلی
به روکین جهنگی ئیرانی بوو، نه دشیا ب نازادی رووی ب رووی ئیرانی بیتن، ژبه ر
گورزین کوژه کین پيشمه رگه ی. له ورا هه وین ئه نفالی پتر گوندین کوردستانی
قه گرت، چونکی ب ژیده رهکی سه رهکی یی ژین و ژیارا ئاکنجیین وی جهی
قه حه واندا هیزا پيشمه رگه ی دزانی.

چوار: ل دهسټپيكا دامه‌زراندنا دهوله‌تا عيراقى، حكومه‌تين ئيك لدويڤ ئيكيڻ عيراقى نه‌ته‌وا كورد وه‌كو ئاسته‌نگ و ريگر ل به‌رده‌م ئيكه‌تيا نه‌ته‌وه‌يا عه‌ره‌ب ددانا. ب هزر و بو چوونا سياسه‌تقانيڻ عيراقى كيڻا كورد مه‌ترسييه لسهر ئاسايشا نه‌ته‌وا عه‌ره‌ب، له‌ورا هندي وان پيچيپووي هه‌مى هه‌ولڻ داين ژبو حه‌لاندى و ژناقبرنا نه‌فى مه‌ترسيي، هه‌ويڻ نه‌نفاليزى ب تولا هه‌ولڻ قركرنا نه‌ژادى گه‌لى كورد ل عيراقى ده‌يته دانان.

پيڻجه‌م: په‌يوه‌نديڻ نيڤ دهوله‌تى و هه‌ريمني عيراقى.

حكومه‌تا عيراقى ل ساليڻ هه‌شتيڻ سهدى بيستى، وه‌لاته‌كى دابري نه‌بوو ژ روويى په‌يوه‌نديڻ نيڤ دهوله‌تى و هه‌ريمي ڤه، به‌لكو په‌يوه‌نديه‌كا موكم دگه‌ل ولاټين عه‌ره‌بى و جيهانيدا هه‌بوو، له‌ورا ژ لايى سه‌ربازيڤه دماوى جه‌نگى هه‌شت سالى دگه‌ل ئيرانى بو ولاته‌كى به‌يز ل وى ده‌ڤه‌رى. پشته‌قانيا ده‌رڤه و جيهانى وهل حكومه‌تا عيراقى كړبوو، كو گوه نه‌ده‌ته هيج ياسا و برياره‌كا نيڤده‌وله‌تى دپه‌يره‌وكرنا سياسه‌ته‌كا ويرانكارانه‌دا دژى ده‌ڤه‌رين كوردستانى. بو نموونه، ده‌مى حكومه‌تا عيراقى بوى به‌رڤره‌هين و دژواريى چه‌كى كيماوى ده‌هوين نه‌نفاليدا بكار دئينا، حكومه‌تا سوفيه‌تى داكوكى ل هه‌لويسى عيراقى دكر. ژبلى قى ژى حكومه‌تا توركي روله‌كى گرنك دگيرا دڤى بياڤيدا، ئاخفتنكه‌رى و مزاره‌تا ده‌رڤه يا توركي راگه‌هاند، كو شاره‌زايڻ نوژدارى يڻ توركيا پشكنينا په‌ناهندين كوردان كړيه، هيج شينوارين چه‌كى كيماوى لسهر وان ديارنه‌بوو، هه‌روه‌سا ب

داخازیا نەتەوین ئیکگرتی رازی نەبوو، بۆ ھنارتنا بېسپۆرین ساخلەمیی بۆ
پشکنینا پەناھەندین کورد.

شەش: تیکچوونا بارودۆخین کوردان، کورد دق قۆناغیدا زۆر دبی کەس بوون، چ
ھیز و ولاتەک نەبوو پشەقانی و داکوکی ل مافین وی بکەت و گفاشتن بێخیتە
سەر حکومەتا عیرقی بەرامبەر ھەمی پیشیلکاریین نەمرۆقانەیین کو پەیرەو
دکر دقپکرنا رەگەزی دژی گەلی کورد، ب تایبەتی ل سال ۱۹۸۸ کو ھەمی دەفەرین
کوردستان قەگرت.

(کۆمکرنا ژن و زارۆکی کورد د ھەوین ئەنفالیدا و رەوانەکرنا وان بەرەف مرنی)

هه‌وێن ئه‌نفالا

۱. جوگرافیا هه‌وێن ئه‌نفالا

وه‌کی ل به‌راهی ئاماژه پێکری، سه‌رێن عێراقی هه‌ر ژ ده‌ستپێکا دامه‌زراندنا ده‌وله‌تا عێراقی، به‌رده‌وام بوون لسه‌ر سیاسه‌تا قهرکنا ره‌گه‌زێ کورد، چونکی ده‌زرا وان یا نه‌ته‌وه په‌رێس دا، کورد مه‌ترسی بوون لسه‌ر ئاسایشا نه‌ته‌وێ عه‌رب، له‌ورا رۆژ بۆ رۆژی تاوانێن وان مه‌زنتر لی ده‌اتن و زیانی گه‌لی کورد ژێ ب هه‌مان شیوه مه‌زنتر دبوون، هه‌تا ساڵا ۱۹۸۸ رژیمی هه‌ر چ هیژ و شیان و ته‌کنۆلۆجیا و په‌یوه‌ندیین نیف ده‌وله‌تی بده‌ستخۆ ئیخستین هه‌مبه‌ر گه‌لی کورد بکارئینایه، لی ئه‌قی جاری ل ژێر ناخی (ئه‌نفال) ئ تاوانێن خوژی ب چه‌ند قۆناغه‌کا ده‌ستپێکر و پیکهاتینه ژ:

ئه‌نفالا ئیکی: ئه‌نفالا دۆلا جافایه‌تی، ل (۲۳ شواتی هه‌تا ۱۹ ئادارا

۱۹۸۸ ئی قه‌کیشا). ئه‌ف هه‌وه ب هیژشکرنا بۆ سه‌ر گوندین سه‌رگه‌لو و به‌رگه‌لو یین دۆلا جافایه‌تی ل ۲۳ شواتا ۱۹۸۸ ئ ده‌ستپێکر. ژ چه‌ند لایانه‌ ب درێژیا (۸۰) کم ژ بنگردی بۆ لای رۆژه‌لاتا ده‌ریا چادوکان و باژیرکی دوکان، ژ وێری ژێ بۆ باژیری سلیمانی و باژیرکی داووت و چوارتا قه‌گرت. ئارمانجای هیژشی ژناڤه‌رن و کافلکرن (۲۵ - ۳۰) گوندین دۆلا جافایه‌تی و داگیرکنا باره‌گایین سه‌رکردایه‌تیا هیژا پێشمه‌رگه‌ی بوو ل قی ده‌قه‌ری. ئه‌ف هیژشا به‌ربه‌لاف سنووری باژیرکین (سورداش، دوکان، بنگرد، سه‌رحنار، قه‌لاچولان و چوارتا) قه‌گرت. ب سه‌ر په‌رشتیا وه‌زیری به‌رگری (سولتان هاشم) ی بوو. هیژین پشکدارین قی هه‌و پیکهاتبوو ژ

(۲۰) لیوا و شیست فهوج و ب دههان فهوجین جاشین خوڤروش و مهفرهزین تایبته، ب نویتترین چهکی گران و ب دژوارترین چهکی کیمیاوی دقئ هیرشیدا هاته بکارئینان، دئهنجامدا چهندين گوند و دهقهر ویرانکرن. بۆ نموونه (قههچوغه، شاخه رهش، قزلهه، قهرسهرد، ئاسۆس، قهرهچهتان، شهدهله، پیرهکهگرون، زیوئ، گهردئ، دابان، مهرگه و شارستین)، ههروهسا کانئ توو، یاخسهمههه، قهییوان ... هتد. ب شیوهیهکی چ گوند ل قئ دهقهرئ رزگارنهبوو. ل دوماهیا قئ ههوئ ههمی ئهوه دهقهر هاتنه داگیرکرن و گشت گوند هاتنه کافلکرن و ویرانکرن و مال و سهروسامانی وان ژى ژ لایئ سوپایی عیراقئ قه هاته تالانکرن. دهمی گوند هاتینه داگیرکرن، ئاکنجیین وئ دهقهرئ بهرهف ئیرانی رهقین، هندهک ژى بهرهف سلیمانی چوون، لهورا گوندیین دؤلا جافایهتی پشکهکا زؤرا وان دهربازبوون. بهلی ئهوین بهرهف ئیرانی رهقین ژبهه سهرمایی و بهفر و بارانا پرانیا وان ب ریکێفه مرن. ئهوه خه لکی کو ماین و دهرباز نهبووین ههمی گرتن و بهرزهکرن.

نه نفالا دووی: ژ (۲۲ ئدارئ ههتا ۱ نیسانا ۱۹۸۸ ب دوماهی هات)

ئهقئ هیرشئ دهقهره قهره داغ قهگرت ل (تهکیه، سیوسینان، سهگرمه، دهربه ندباسههه، قهره داغ.... هتد) گشت گوند و ئاقه دانیی قئ دهقهره جوگرافی قهگرتن. دهستپیکا قئ هیرشئ ب کیمیا بارانکرنا چهند جبهه کین ستراتیژی ل وئ دهقهرئ دهستپیکر، لهورا گوندئ سیوسینان کو گوندهکی دیاری وئ دهقهرئ بوو ب پهنگهکی زؤر سهخت و دژوار کیمیا بارانکر. مههم ژ قئ کریاری شکاندنا ورهیی

خەلكى دەقەرئى بوو. ل دەمى وئ ھىرشى ئاكنجىن دەقەرا قەرداغ ب دوو رەخانقە رەقەن، ھندەك ژ وان بەرەف سەلیمانىي و ئوردىگایي دەقەرا سەلیمانىي دەقەرا سەلیمانىي چوون، زیانا وان یا کیم بوو، بەلى ئەوین بەرەف ژیریا گەرمیان رەقەن ھژمارەکا زۇرا وان ھاتنە دەستەسەرکەرن و پاشى بەرزەکەرن.

ل ئەنقالا قەرداغ ئەو ھەقوھەلاتي کوردی کە ھاتینە گرتەن یان خۇ داينە دەست، بۇ سەربازگەھا قۆرەتو و راگواھاستن، کو نیزیکی ھەشت ھزار کەسان بوون ژ زارۇك و ژن وگەنج وپیران، پاشى قەگواھاستن بۇ سەربازگەھا تۆبزاوا نیزیکی کەرکووکى. ئەقجال ویرى گەنجىن وان ژ یین دى جوداکەرن و بەرەف جەپن نەدیار رەوانەکەرن، خەلكى دى ژ ژن و زارۇك و کچین زوگورد ئیخستەنە دزینداناقە بەلى پیرەژن و پیرەمیر بۇ (نۆگرەسەلمان) ل بیابانا سەماوھ قەگواھاستن، کو ل ویرى ھژمارەکا ئیکجار زۇر ژ برس و تیھن نە خوشیاندا مەرن و تەرمین وان ھاقیتەنە دەرقلە وئ زیندانى، سەیان دخوارن.

ئەنقالا سیيى: (ژ ۷ ھەتا ۲۰ ئىسانا ۱۹۸۸)

ئەوا ئەنقالا سیيى کو دەقەرا گەرمیان قەگرت، مەزنتەرن و بەرفرەھتەرن ھىرش بوو ل ساللا ۱۹۸۸ بۇ سەر کوردستانى، کو دەقەرین (دوز، قادەر کەرەم، کەلەر، کفرى، چەمچەمال، تیلەکو، پیباز، سەنگاو، تەکیە و پشکەک ژ دەقەرا ئاغجەلەر) رامالین. زیانەکا گیانى و مالی یا ئیکجار مەزن ب ئاکنجیين نیزیکی (۵۰۰) پینچ سەد گوندین قى دەقەرئى کەفت، کو پتر ژ (۳۰) سیە ھزاران ژن و زارۇك و پیر و گەنجان بیسەر وشوینکەرن و مال و سەروسامانى وان ژى ھاتە تالانکەرن.

ل (۱۴ نیسانا ۱۹۸۸)، چار باژیرکین گهرمیان ب ئیک روژ ب تهمامی هاتنه ویرانکرن و نیزیکی (۲۰) بیست هزار ژن و زارووک و زهلام بۆ سهربازگههی قۆرهتوو رهوانهکرن، لهورا ئەف روژه ل ههر سالهکی کریه پوژا ساخکرنا بیرهوهرییا تاوانین مهزنین ئەتفالی ل کوردستانی.

ئەگهري زوریا هژمارا گرتی و بهرزهکریین گهرمیان، قهدهگهريته بۆ هندى کو پاریزگههی سلیمانیی دگهل قائیمقامی چهچهمال ب ریکا مستهشارین کورد پرۆپاکنده بهلافکرن، کو حکومهت ههر خیزانهکی دی بۆ (۳۰۰) مهترین دوجاری یین ئهردی دگهل (قهريین ئافاکرنی) (سلفه العقار) دهته ئاکنجیین گوندان. ئەفی ژى وهکر، کو ئەو خهک ئارام ببیت و نهرفن، لهورا ئەف هژمارا زور هاتنه دهستهسهکرن.

(ویرانکرنا (کافلکرنا) گوندین کوردستانی ل دهمی ئەنفالی)

دەستەسەرکریڤن ئەفی بنگەهی بەرهف چەمچەمال هاتنە رهوانەکرن، کو کهمپین قادر کەرەم و لەیلان بوون بۆ وێرئ دهنارتن. بەلئ گرتیین باشوورئ گەرمیان د دوو بنگەهین سەرەکی کۆمکرن، ئیک ژ وان بنگەهی لاوین دوزخورماتو بوو، کو نیزیکی چار هزار کەسان تیدا زیندانکربوون، ئەشکەنجەدان و برسیکرن و تیهنیکرنئ، هەرچ پارە و زیر و تشتئ ب بها ژ ئافرهتین وان داستانن. دگوتە وان ههوه هاریکاریا (موخەریبان) پێشمەرگە کرییه. بەلئ بنگەهی دووئ بۆ کۆمکرن گرتیان، بارەگایی فرقا (۲۱) بوو ل قۆرەتوو. ژ زاردەفی ئیک ژ قورتالبوو یا هاتییه، کو نیزیکی (۱۰) دەه هزار کەسان دفی کەلها سەربازیدا زیندانکربوون.

ل دویف چاپیکەفتنن (MEW میدل ویست وۆچ)، دگەل ئیک ژ رزگار بوویان، ژن و زەلام هاتنە ژیک جوداکرن، ئەفجا زەلام بۆ جەهەکی نەدیار فەگواستن وپاشی ژ ب هەمان شیوه ژن و زارۆکین وان جوداکرن.

ئەنفالا چواری: ئافزێلا زئ یی بچویک (ل ۸ ی نسانی هەتا ۳ گولانا ۱۹۸۸ ی).

هیزین پژیمی پشستی تەمامکرن تاوانین ئەنفالا سییی، کو پترین هژمارا قوربانئ و بی سەروشوینان ژئ پەیدابوو. دھیرشین خودا یا بەردەوامبوو بۆ سەر دەقەرین دیین کوردستانی ب هەمان شیوه.

جوگرافیا ئەفی هەوئ ئافزێلا زئ یی بچویک بوو، کو هیلا سنووری هەردوو پارێزگەهین کەرکووک و هەولێر دگەهینیته ئیک. ئەف ئافزێله، باژیرکین (ریدار،

ئاغجەلەر، تەقتەق و چەند گوندەكېن مەزن وەكى عەسكەر و گۆپتەپە
فەدگريت)، كو دشیین بیژین سنوورئ ئەفی هەوی دەفەرین دەشتا کۆیه و تەقتەق
و شیخ بزینی و ناوشوان و ئاغجەلەر و خالخالان و چەمئ ریزان فەگرتییە.

دەسپیکا ئەنفالا چوارئ ب کیمیارانکرنا گوندئ گۆپتەپە ل روژا ۲ی گولانا ۱۹۸۸ئ
دەستپیکریە ب ریکا فروکین جەنگی توپین کیمیاوی بسەر خەلکئ ویدا باراندن،
قوربانینی فی گوندی ب نیزیکی (۲۰۰) کەسان دەیتە خەملاندن، هەردوی دەمیدا
گوندئ عەسکەری ب هەشت توپین کیمیاوی توپ بارنکر، بیھنا کیمیاوی بەلاقەبوو
و گەهشتە گوندئ حیدەربەگک، ل ویرئ ژى هژمارەکا قوربانیان ژئ پەیداوو.

ژ بو رپگرتن ژ دەربازبوونا ئاکنجیین گوندین گۆپتەپە و عەسکەر و حەیدەربەگئ،
ئاڤا سکری دوکان بەردا، هەتا کو نەشین ژ وی زیی دەربازبن و رزگار بن. ئەو
خەلک بەرەف دەفەرین چەمچەمال و تەکیە و ھندەک ژى ژ وان بەرئاف خو
بەردانە خوار و بەرەف دەفەرا شیخ بزینی چوون. ئەو خەلکئ رەفین ژ گوندئ
عەسکەر ل سەر جاددا سەرەکی ژ لایئ سوپای و جاشان فە هاتنە دەستەسەرکرن و
رەوانەى کۆمەلگەها سوسی کړن. ب فی رەنگی پړانیا خەلکئ وئ دەفەرئ، ژ دەستئ
سوپای رزگارنەبوون هاتنە بیسەرەشونکرن. ل ۴ی گولانئ ئەو هیرش یا
بەرفەرەتربوو ب شیوەکی دەفەرین دەوروبەرین باژیرئ کۆیه و گوندین رەخ و
روویین زئ و دەوروبەرین باژیرکئ تەقتەق و دەفەرا شیخ بزینی فەگرتییە. ب
دریژیا زیی بجویک سوپای گوندین فی لای و لایئ دی. سوتن و ویرانکرن. هژمارا
بیسەرەشونین فی دەفەرئ گەهشتە (۱۶۸۰) هزار و شەش سەد و هەشتئ کەسان. ب

قى رەنگى، دېندىا رژىمى ھەممى گوند و دەفەر فەگرتن، كو (۲۳۷) دوو سەد و سىھ و
 ھەفت گوند سوتن و راستكرن و ويرانكرن، نىزىكى (۲۵۰۰) دوو ھزار و پىنج سەد
 كەسان ل دەشتا كۆيە (۳۰۰۰) سى ھزار كەس ل دەفەر پىن شىخ بىزىنى و ناوشوان
 بىسەر وشويناكرن. دقى ھەويدا ھەمان سىياسەتا ئەنفال پىن دى ھاتە پەيرەوكرن ژبو
 كۆمكرنا ئەوى خەلكى ھاتىە گرتن، كو چەند جە بەرھەقكرن بو كۆمكرنا وى
 خەلكى و فەگواستنا وان بو جەپىن نەدىار.

قوناغا ئەنفال پىن (۵، ۶، ۷) (دولا چىاين شەقلاوھ و رمواندز ژ ۱۵ گولانى – ۲۶ ئ تەباخا ۱۹۸۸ ئ):

دەستپىكا قى ھىرشى كو ل ۱۵ گولانا ۱۹۸۸ ئ بوو، رۇژا دومايى يا ھەيقا رەمەزانى
 بوو. چەند فروكەك كەفتنە كىميا بارانكرنا گوندىن (وەرە، نازەلپن، كاموسەك،
 ئەسپىندارە، ەلپاوھ، سماقولى)، بوويە ئەگەرئ گىيان ژ دەستدانا ھژمارەكا زۇرا
 ئاكنجىپىن گوندان و مراربوونا تەرش و كەوالى وان. توندودژوارترىن ھىرشا
 سوپايى عىراقى، بو دەفەرا دولا پالىسان بوو، بەلى زىانپىن گىيانى ب ھەقبەركرن
 دگەل ھىرشپىن بەرى ھىنگى گەلەك كىمتر بوون، چونكى پىرانيا دەفەر پىن سنوورى
 پىن پارىزگەھا ھەولپىرى ل سالىن

(۱۹۷۷ - ۱۹۷۸ ئ) و (۱۹۸۳ - ۱۹۸۴ ئ) ھاتبوونە چۆلكرن و خەلكى وان فەگواستبوونە
 كۆمەلگەھپن ب زۇرى، بەلى ھندەك گوند مابوون، ب تايىبەتى گوندىن ئازادكرپىن
 دەفەر پىن سەخت و ئاسى، كو دەستى سوپايى عىراقى نەدگەھشتى، ژبەر بەرگىريا
 پىشمەرگەى و ئاسىبوونا دەفەرى، ل ۲۳ گولانى گوندىن پالىسان و ھىران و دۆلپىن

دهوروبهر چهند جاران ب گرانى هاتنه كيميا بارانكرن و ۲۲ - ۲۳ئ ههمان ههيقدا گوندئ ومرتئ هاته كيميا بارانكرن. لايهكئ دى ژ سهروچاوه و بهنى ههرير و خهليفان ب شيوئ بازنه يى بوو، نيژيكى (۷۲۰) حهفت سهده و بيست خيزان دهردهركرن و مالى وان هاته تالانكرن. مهزنترين زيان ل قئ دهقهرئ بهر گوندئ (بلهى خواروو) كهفت، خهلكئ توبزاوا كهركووكئ رهوانهكرن و ل ويئرئ ژن و زهلام و گهنج ژيك جوداكرن و گهنج بهرزهكرن. ل روژا ۷ى خزيرانئ ههويئن نهنفالا پيئنجئ بدوماهى هات.

دهستپيكا نهنفالا شهشئ ل ۲۶ى تيرمههئ ب توپ بارانكرنا دهقهرين دوؤا باليسان و دوؤا مهلهكان و دوؤا ومرتئ و دوؤا هيران و سماقولئ ب چهكئ كيمياوى دهستپيكر و خهلكئ وان تهرا بهرا كر، پاشى ژ لايئ جاشان قه ئهوه دهقهر هاته داغيركرن، داخاز ژ خهلكى كر خوبدهنه دهستئ وان، ليبورينا گشتى ههيه، لهورا هژمارهكا زوړا وى خهلكى هاته خاپاندن، خو بددهستقه بهردا، ئاگه هداريا وى خهلكى كر ئهگهر وان چهك قئ ههبيت دئ هيئه ليبورين، لهورا خهلك ل وى چهكى دگهريان، كو پيشمه رگه ل وئ دهقهرئ قهشارتبوو، پاشى دانپيدان كر كو ئهوه پيشمه رگه نه، ل داوييئ ههمى بئ سهروشوينكرن.

دماوئ ههويئن نهنفالين (۵، ۶، ۷)، (۵۲) پيئنجى و دوو گوند، ل ناحيئ (خهليفان و رهواندز و خوشناو) ويړانكرن، كو سهرحهم خيزانين وان (۲۶۰۲) بوون، ههروهسا ۲۴ قوتابخانه و ۵۲ مزگهفت، ژبلى هشكرنا بسهدان كانى و جوكان و سوتنا رمز و باغ و بيستانين وئ دهقهرئ، كو ژيړخانا ئابوورى پيك دئينا، كو ره و ريشالين ژين و ژيارا خهلكئ دهقهرئ دبئيرا هه لكيشا و سهروسامانئ وان هاته تالانكرن.

ئەنفالا دوماھیی (بەھدینان) ژ ۲۵ ئ تەباخی - ۶ ئەیلولا ۱۹۸۸ ئ:

ل داویا راوستاندنا شەپ ئ عیراق ئ - ئیرانی، دوماھیک ھەوین ئەنفالا ل ۸ ئ تەباخا ۱۹۸۸ دەستپیکر، سوپایی عیراق ئ دەست فەکری بوو بۆ ئەنفالکرنا دەفەرا بەھدینان. ئەف ھەوہ ب درێژیا دەفەرین (زاخۆ، ئامیدی، شیخان و ئاکری) فەگرتییە. ھەروەکی جارین بەراھیی ژ ئەنجامدانا ھەوین دین ئەنفالا، ئیکەم جار جھین ستراتییین دەفەر ئ توپ بارانکر ب توپین ئویشەکی (عنقودی) و کیمیای.

دژوارترین ھیرشا ئویشەکی ل ۲۴ ئ تەباخی بۆ سەر گوندین سپینداری ل بنارین چیا ئ گارە بوو، رۆژا دویدا ئەف دەفەرە بەر دژوارترین ھیرشا کیمیا بارانکر ئ کەفت، ل ئ ھەو ئ گوندین چیا ئ گارە ب رێژیا (۳۰) کم فەگرت، کو نیژیکی پینجی گوندا بوون، ژ لای ئ باکووریشە گوندین (دھیک، باوەرکا کەفری، میژ، سپینداری... ھتد). ل سەر چیا ئ گارە ئی گوندین (گەرەگو، زیوہ شکان، رەزیک... ھتد). ژ لای ئ باشوور (سیاری، ئافوکی، و چەند گوندین دی). ل سپیدەھیا ۲۵ ئ تەباخی فروکی جەنگی گوندین برجینی و ناحیا زاویتی دەفەرا زئی خابیری و ھیسی و خرابە و ئیکمالی و بەرواری ژیری کیمیا بارانکر. ئەگەر ھەقبەرکرنەکی دناقبەرا دژواریا توپ بارانکر ئ و ھژمارا قوربانیا بکەین، د ئ بۆ مە دیاربیت کاریگەریا و ئ کیمیا بارانی کیمترە، ئەگەر ئ و ئی بۆ ھندئ دگەریتن کو پیشمەرگە ی شیان بەراھیی شیرەت و رینمایین خو پاراستنی بە لافەبکەن، بە لئ تەرش و کەوال و ئاژەلین گوندان ژناف چوون و زەقیین وان ژبەر ھەمی کەفتن.

پشتی ئەنفالی بەرەف ئێرانی دچن

ئەنفالا دوماهیێ یا (بەهیدیان) ب دوو ساخلەتێن ژ هەوێن دی دەیتە جوداکرن
(دەقەرێن قەرەمداغ و گەرمیان و ئافزێلا زیی بچوێک و دۆلا شەقلاوا و پەواندوون)
ژبەر چەند ئەگەرەکا:

۱. هەندەک ژ عەشیرەتێن دەقەرێ پەیوەندییەن باش دگەل رژێما عێراقی هەبوون،
کو بوویە ئەگەرێ پاراستنا ژ کوشتن و تالانکرن و وێرانکرن گوندێن وان.
۲. جیۆپولیتیکا دەقەرێ: جوگرافیا سیاسی یا دەقەرێ ژبەر هەندێ کو ئەف دەقەرە
هەف سنوورێ تورکیا و سنوورێ نیف دەولەتیه، دیارە رژێما عێراقی ژێ قیایە ب
نەینێ کۆم کۆزێی ل قێ دەقەرێ ئەنجام بەدت، چونکی تورکیا هەف سنوورێ
ولایتێن ئەوروپایە، و دبیتن رێکخراوێن مافی مروقی و روژنامه نقیسێن بیانی
بگەهە دەقەرێ و ئەو تاوان ئاشکرا بیت و حکومەتا عێراقی توشی سزایی بکەت،

ئانكو ولاتين ئوروپا ل بن گفاشتنا رايَا گشتى جارهكادى چاف خساندنهكى بسەر
پهيوهندىيىن خو دگهل عيراقى بكهتهقه.

ل ۲۸ى تهباخى هيرشا ئوردى دهستپىكر د ئه نجام دا دههان هزار ژ ئاكنجيىن وى
دهقهري دهر به دهرى توركيَا و ئيرانى بوون و هژمارهك زى هاتنه گرتن. هندهك ژ
وان زى ل دويقدا ب ناچارى ل لىبورينا ۶ى ئه يلولا ۱۹۸۸ خو دانه دهستى رزىمى ل
ئىقاريا ۲۹ى تهباخى ب هزارههان كهس دهقهريىن زىبار و بهري گارهى ل سەر
(روويى شين) ب ههمى لايهكى قه هاتنه دوورپىچ كرن. ئهو خهلكى قه گهرياي
هاتنه قه كوهاستن بؤ دوو بنگه هيىن كۆمكرنى، پشكهك ژ وان كو گهنج بوون، ل
كه لها (نزاركى) ل دهوكى كۆم كرن، كو وهك (توبزاوا) كهركووكى بوو. ژن و زارۆك
ژى بؤ زيندانا (سهلاميه) ل مويسل هاتنه قه گوهاستن.

سهرجه مى گونديىن و يرانكريىن ههوين ئه نفالا دوماهيى ل دويىف پيرانيىنان (۴۵۰)
چوار سهد و پىنجى گونديوون. زيانين گيانينىن ئه نفالا بههدينان ب نيزيكى
(۲۲۰۰۰) سيه و دوو هزار كهسان دهيتته خهملاندن، گوله بارانكرى و بى
سهروشوين كرن، ژ (۱۰۰) هزار كهس زى په نابهرى و دهر به دهرى توركيَا و ئيرانى
بوون، ئهوين دى زى قه گوهاستن بؤ كۆمه لگه هيىن (جهژنيكان) ل نيزيك هه قلىرى.

خۆ به رهه فکرینا بۆ مشه ختیبوونی پشتی ئه نفالی

ئهو پهنا بهرین کۆ به رهف تورکیا رهفین، دهستی پکی حکومتا تورکیا رازی نه بوو ب حه وینیت. ئه وین ژ سنووری تورکیا ژی دهر بازبووین هندهک ژ وان دانه دهستی حکومتا عیراقی، ریک نه دانه ریکخراوین مرۆقی و رۆژنامه نقیسان سهرا وان بدهن، دا بۆ وان ئاشکرا بیت، ئه ری چهکی کیمیاوی دژی وان بکارهاتیه یان نه. ل مه ها سالآ ۱۹۸۹ (۲۰۲۴) سیه هزار و سیه . و چوار کهس ل ئوردوگایهکی تورکی، ب ئه گه ری نانئ ژههراوی بوون ئه ف کاره ژی ب هه فیشکی دناقههرا زهلامین رژیما عیراقی و کار به دهستین تورکیا هاتبوو ئه نجامدان.

رژیمی هه ر ب ئه نفالکرنا کوردان فان دهقه راندا نهرا وهستی، به لکی وئ هی رشی گوندین مه سیحیان ژی فه گرت. پشتی باران کرن و سوتاندنا گوندین وان، ئاکنجیین ویری رهفین، ئه وین دی ژی هاتنه گرتن و ئیخستنه بنگه هین کۆم کرنا ئه نفالی ل زیندانا سه لامیی ل مويسل، هژمارهکا وان ژی ل دویف پیزانیان (۱۵۲) سه د و

پېنجی و دوو کەس بوون هاتنه گولله بارانکرن، پړانیا وان خەلکێ گوندین (میژی ل سەرسنکێ و گوند کوسە ل دەقەرا (دوسکی) و کانێ بەلاقێ ل بەرواری بالا و گوندێ باشی و قارو (کەرو) ل نیروه و دێرهشی ل ئامیدی بوون).

ل ئان تاوانین مەزنین ئەنفالی بۆ سەر کوردستانی ب گشتی و دەقەرا بەهیدیان ب تایبەتی. نابیت پۆلی فەوجین بەرگریا نیشتمانی (جاشین کوردان) ژبیر بکەین، کو هاریکاریەکا باش بۆ سوپای دکر و ل هەندەک دەقەرا ژێ پێشروە یا سوپایی رژیمی دکر، چونکی شەهەزا بوون ل وێ دەقەرێ و پۆلەکی بەرچاڤ هەبوویە، ل تالانکرن مال و سامانی گوندین ئەنفالکری و گرتنا خەلکێ سڤیل ئەوین ژ ترسا سوپایی رژیمی دەرڤین بۆ هندی خۆرزگار بکەن.

ئەنجامین ئەنفالی و کارتیکرنا وێ ل سەر کوردستانی

تشتەکی ئاشکرایە کو سیاسەتا رژێما بەعس، هەر ژ وەرگرتنا دەستەهلاتداری، ل سالا ١٩٦٨ ئارمانجا وێ نەهیلانا گەلی کورد بوو ل عیراقی، بۆ بجهئینانا پلانین خو، ئیک ژ دامەزرینەرین حزبا بەعس (میشیل عەفلەق) دبێژیت: (کورد ل عیراقی و سوریا، بەرەبەر ل پۆژئافایی نیشتمانی عەرەبی ئاستەنگن بۆ دروستبوونا ئیکەتیا نیشتمانیا عەرەبی، لەورا پیدڤیە بهینە ژئافبرن).

بۆ بجهئینانا ئەقێ ئاخفتنی چەندەها جارا بەرنامە و پلان دانان بۆ ژئافبرنا گەلی کورد، هەر وەکی (عەلی حەسەن ئەلمەجید) دووپات دگەت و دبێژیت: (بتنی ریکا ئازادکرنا خیزانین زیندانیان و گرتیان، بن ئاخ کرنا وان ب ساخی یە).

سیاسەتا جینۆسایدا کوردان، ب بەردەوامی پەیرهوکر، بەلی ل سالا ١٩٨٨ گەهشتە

گوپیتکا ھۆفانتی و درندایەتی، کو کاریگەری و شوینواری و ئ ل سەر جفاکی کوردی ھیلایە، کو ھەتا ھۆ مرۆفی کورد پێ دنالیت، لەوێ دشیین ئەنجام و کاریگەریا ئەنفاڵی ب فی شیوی ل خواری ریزبکەین:

۱. وێرانکەرنا پێرانی گوندێن کوردستان، کو ھژمارا وان ب پتر ژ (۴۵۰۰) چوار ھزار و پینج سەد گوندان دەیتە خەملاندن، ل ھەر جەھەکی شوینواری بەردەوامبوونا ژیانێ نەھیلان.

۲. بئ سەروشوینکەر و ژ نافرنا نیزیکی (۲۰۰) دووسەد ھزار مرۆفین کورد.

۳. ھەرفاندنا ژێرخانا ئابووریا کوردستان، ب ریکا وێرانکەرنا گوندان و زەفیی چاندن، کو بوویە ئەگەر ژ نافرنا ریزەکا ھەرە زۆرا سامانی تەریش و کەوالین دەفەرین کوردستان، دگەل تالان کرنا مال و سامانی گوندیان.

۴. تێکدان و راست کرنا جەین دیرۆکی پەرستگەھان (مزگەفت و دێر) و ناڤەندین خواندن و ساخلەمی.

۵. پەیرەوکرنا سیاسەتائەرد سوتنی، ب کیمیا باران و ژەرکرنا ژیدەرین ئافی، بۆ نەھیلانا ھەمی رەنگین ژیانێ ل فان دەفەران.

۶. ژناڤەرنا بنەمایین ژیان خەلکی گوندان و ئاکنجیکرنا وان ل کۆمەلگەھین ب زۆری و گوھورپنا مرۆفی کوردی ژبەرھەمەینەری بۆ بەکاربەر، کارکرە سەرنزمکرنا ئاستی ژیان ئاکنجیین رزگاربووی.

۷. ھەلوەشاندنا شیوازی کۆمەلایەتیا جفاکی کوردی و بەلاقبوونا ھندەک دیاردین نەژھەژی کو بەرھەقازی رەوشت و تیتال و بەیاین کۆمەلایەتی یی جفاکی کوردی بوو.

پرسیارین پشکا پینجی

پ ۱/ فان زارافا پیناسه بکه:

ئەنفال، سەربازگەها توبزاو، نوگرە سەلمان، کۆمەلگەها سوسی، تۆپا
ئیشوکی، زیندانا سەلامیە، فەوجین بەرگریا نیشتمانی، کۆمەلگەهین
جەژنیکان، گوندی بلە خوار، سیوسینان.

پ ۲/ ھوبین ئەفان دیاربکە:

۱. رۆژا (۱۴ نیسانا ۱۹۸۸) ل ھەمی سالان کریە رۆژا بیرھاتنا تاوانا مەزنا
ئەنفالی ل کوردستانی.
۲. ھژمارا گرتی و بی سەروشوینکرنین گەرمیان ل ھەمی ھەوین دی زیدەتر
بوو.

۳. ئەگەر بەراوردیەکی دناقبەرا دژواریا تۆپ بارانکرا کیمیاوی و ھژمارا
قوربانیین دەفەرا بەھدینان بکەین، بۆ مە دەردکەفیت کارتیکرا کیمیا
بارانی کیمترە.

۴. ھیزین رژیمل ل ھەوین ئەنفالا سییی ئافا سکرئ دوکان بەردا بوو.

پ ۳/ ئەنجام و کارتیکرا ئەنفالی ب سەر کۆمەلگەها کوردی چییە؟

پ ۴/ کوردستان مەرجی ب ھیزبوونا دەولەتا عیراقی یە، ئەفی دەستەواژی
شروڤەبکە؟

پ ۵/ ئەگەر ل پێورەسمین دووبارە فەشارتە قوربانیین ئەنفالی ل دەفەرا خو
ئامادەبووی، تەھەست ب چ کر، ئەوی ھەستی بۆ ھەفالین خو روون بکە؟

پ ۶/ چەوا ئەنفالی ب دیتنا ئایینی ئیسلامی شروڤە دکە؟

پشکا شەشى

جینۆساید

زاراڧى جینۆساید:

جینۆساید زارافەكە ژ دوو بېرگا پېكهايتيه، (جينۆ (Genos) پەيشەكا گريكيه (يونانى) ب راما نا رەگەز يان نفش دەيت، (caeder) پەيشەكا لاتينيه ب راما نا ژ ناڧېرن و څرکړنئ دەيت، هەردوو پەيش پېكفە ب راما نا څرکړنا رەگەزى دەيت. ب کارئينا نا زارافى جینۆساید بۆ جارا ئېکى ژ لايى شارەزايى ياسايى يى پۆلەندى (رافائيل ليميکين) ل مەدرید دكونفراسەکید ل سالآ ۱۹۳۲ ب کارئينا يە و ل سالآ ۱۹۴۲ بنڧيسين تومارکرييه. هەمى خيزانا ڦى ياسازانى ب دەستى ئەلمانيا هاتبوونه ژناڧېرن.

جوړين جینۆسایدی:

۱. جینۆساید لەشى: پېكهايتيه ژ كوشتن و ژناڧېرنا كەسین جفاكى. ب پەنگەكى راستەوخو يان نە راستەوخو، وەك (گوللە بارانكرن، ب ساخى بن ئاخ كرن، بى سەروشوينكرن، سیداردەدان و ب کارئينا نا چەكى كۆم كوژ، بۆ نموونه كيما بارانكرنا گوندان و باژيرئ حەلەبچە ل كوردستانى، ژ لايى رژيما عيراقى و ب کارئينا نا چەكى فسفورى و ژەهرآوى دژى گەلى كورد، ب ساخى بن ئاخ كرنا ئەنفالكريان ل بيابانين پۆژناڧايى عيراقى. كوشتن و ژناڧېرنا نيړن (ژگور) يين

بارزانیان و گەنجین کوردین فەیلی، تۆپ بارانکرنا باژیرئ قەلادزئ ب بۆمبێن ناپالم، ئەقە دیارترین جوړئ قەرکرنا لەشینە دژی گەلی کورد ل عیراقی.

دەریخستنا پیر و زارۆکێن کورد ب ساخی بن ئاخ کرنا گەنجان ل گۆرستانا ب کۆمەل

۲. **جینۆسایدیا بایەلۆژی:** ئەف جوړە پیکهاتییه ژ ریگرتن ل زیدهبوون و وەرارکرنا کۆمەلەکا مرۆفین نیک پەگەز ب ریکا نەزۆک کرنی و ژبەر برنا (پجهاچ) یا ئافرهتان و خەساندنا زەلامان و ژیک جوداکرنا ژن و زەلامان بۆ دەمەکی درێژ. ئەف تاوانە ل هەوین ئەنفالان ل سال ۱۹۸۸ ل کوردستانئ هاتنە بجە ئینان، ب تایبەتی ب بنگەهین کۆم کرنا ئەنفال کریان ل دەمی جوداکرنا زەلامان ژ ژنیان وان، و ب هەمان شیوه جوداکرنا زەلامین بارزانیان ژ خیزانیان وان ل سال ۱۹۸۳.

۳. **جینۆسایدیا کەلتوری:** قەدەغەکرنا زمانئ زکماکی و تیک شیلاندنا دیرۆک و کەلتورئ کۆمەکا مرۆفان و نەهیلانا شوینوارئ شارستانی و دیرۆکی قەدگەریت. ژ

وېران كرن و تېك شېلاندا جهېن دېرۆكى، كو پاشماوېن كهفن و نوږى ئاكنجېين
 وئ دهقهرينه، وهكى ههرفاندنا مزگهفت و دېر و كهلهيډ دېرين و پهيكهړان، كو
 ناسناما دېرۆكا ئاكنجېين وئ دهقهرينه. ژ لايى پړانيا نهتهوهيډن بالا دهست قه
 بزافين بى سنوور دهينه دان خو ژ فركرنا پهگهزى و نهتهوهيى، بۆ بنېركرنا زمان
 و رۆشهنبيرى و دېرۆكا ئهوان نهتهوهيډن كو ل ناف نهتهوهيډن زور دژين.
 جينۆسايدا كهلتورى ل گهلهك جهېن جيهانى دهيتت پهيرهوكرن، وهكى ل توركيا و
 ئيران و عيراق و سوريا دهرههقئ گهلى كورد دهيتت كرن، ل باكوورئ ئهفريقا
 دژى (ئهمازيغان) و ل سودان دژى ئاكنجېين دارفور و ل ميانمار دژى موسلمانين
 وى ولاتى دهيتتكرن ... هتد

نموونه ل كوردستانى گهلهكن بهرامبهر وان پهفتارا ئهويډ رژيمني عيراق و ئيران
 و توركيا و سوريا بهرامبهر ب گهلى كورد كرينه.

ل عيراقى ل ساليڤ ههشتياندا رژيمنى جارهكا دى دووباره دېرۆك نفيسى قه. ب
 پهنگهكى كو دخزمهتا بيروبوچونين بهعسى بيت ... هتد.

ل توركيا كورد ژ ناف و نيشانين وان بههركرن، توركين چيا ب سهر وان سهپاند. ل
 ئيرانى كورد ب هۆزهكا ئيرانى يا كهفن هاته دانان و زمانى كوردى ژى ب
 دىاليكتهكا زمانى فارس هاته دانان. ل سوريا ژى كورد ل جهى باب و باپيرين وان ب
 بيانى هاتنه دانان و ههتا ناسناما ههقولاتى بوونى ژى ژئ ستاند ... هتد.

٤. جينۆسايدا ئابوورى: پېكهاتيه ژ برسيكرنا ئاكنجيبان ب ريكا راست كرنا زهقيڤين
 چاندنى و ژنافبرنا ئاقى و پېك گرتن ل كاركرنى بۆ ژيارا ژيانى و ژنافبرنا

هوکارین بهرهم هینانا کۆمهلهکا خه لکی. ئەف جوړئ جینۆسایدئ وهکی جوړین دی گه له ک ب ئاشکرای و روون ل کوردستانئ بهرچاف دبیت. پتر ژ (٤٥٠٠) چوار هزار و پینچ سهد گوندین کوردستانئ دگهل ئهردی هاتنه راستکرن ئه و مرؤفین کو دهستی کاری بوون هاتنه ژناقبرن، ب ساخی بن ئاخ کرن و سیداره دانو گولله بارنکرن ... هتد هه رچ مال و سامان هه بوون ل دهقه رین کهفتینه بهرهمه وین ئه نفالان ههمی ب تالانئ برن. ئەف تاوانه بتنئ د ماوئ هه وین ئه نفالان دا ئه نجام نه داینه به لکیل به راهیئ ژئ بهرامبه ر کوردین فهیلی و بارزانیان ئه نجام دایه، ل سائین (١٩٨٠ - ١٩٨٣)، هه رچ هه بوو دهست ب سهر داگرت و ب تالان بر و ئهوخه لکه ژئ چافه ریئ دانه کی خوارنئ بوون، ئه گهر رژیمی دابا وان.

دوو ریچا ئابووری شیواز هکی هافی نه بوویه دژئ جفاکی کوردی، کو بهردهوام رژیمین عیراقئ، بو ملکه چکرنا گهلئ کورد و بزافا پرگاریخوازا کوردی پهیره وکرییه، ژ برسیکر و ویرانکرنا ژیدهرین داهاتی ژيانا جفاکی کوردهواریئ.

پژئما عیراقئ بو پهیره وکرنا جینۆسایدا ئابووری بهرامبه ر گهلئ کورد چه ندین شیواز گرتنه بهر کو نه قه نه :

١. سه پاندنا دوو ریچا ئابووری ل سهر کوردستانئ ب گشتی و دهقه رین ئازادکری ب تایبه تی.

٢. مین - ریزکرنا پرانیا زهقیئ چاندنئ یئنه دهقه رین چیاپی کو ژیدهرئ ژیارا ئاکنجیئ وئ بوون.

٣. په قاندن و هسکرنا پرانیئ ژیدهرین ئافئ و ژههرکرنا کانیا.

۴. سوتنا رەز و باخ وپاوان و زەفییڭ چاندی و برینا دارستانان ب مەرەما ژناقبرنا
ژیدهرین داھاتی ژیارا ئاکنجیڭ ئەوئ دەقەرئ.

۵. ب زوری ھنارتنا زەلامین دەقەرین کوردی بو ناف ریزین سوپای و سوپایی
میللی (الجیش الشعبی) و جاشاتی، ب تایبەتی ل دەمی شەرپن رژیمی دگەل
ئیرانیان دگەل پیشمەرگە.

بەلئ ل سالآ ۱۹۸۸ ل ماوین ھەوین ئەنفالان دا رژیمی بی گوھ بدەتە چ یاسایەکی،
ھەرچ ژیرخانا ئابووری کوردستانی ھەبوو ب تەمامی ویران کر، ب جۆرەکی
ئەگەر چەندین سالان ئاھا بکەنەقە، نەزقریتەقە ئاستی بەرئ.

رێکەفتناما قەدەغەکرنا جینۆسایدی:

ژبەر ئەو تاوانین مەزن و کۆمکوژیانە کو دژی مەروفاپەتی دھاتنە ئەنجام دان، چ
دماوئ جەنگی جیھانی یی دووئ یان ل پستی ئەوی جەنگی، کو ب ملیونەھا مەروفا
بوونە سوتەمەنیی سیاسەتا رەگەز پەرستان بو ژناقبرنا نەتەوین ل بن دەستین
وان. ئەقجا بو ھندئ ریک ل دووباربوونا شەری و کارەساتا بەینە گرتن، ھەردفی
چارچوقە دا کۆمەلا گشتی یا نەتەوین ئیکگرتی ل دەسپیکئ رێکەفتناما
قەدەغەکرنا تاوانا جینۆسایدی دا ب بریارا ھژمارە (۹۶) رۆژا ۱۱ کانونا ئیکئ سالآ
۱۹۴۶ل دویف وئ یاسایی جینۆساید ب تاوانەکا نیف دەولەتی دانان چونکی ئەف
تاوانە بەروفاژی ئارمانجین نەتەوین ئیکگرتینە. ژبەر گرنگیا ئەفی رێکەفتنامی،
دی ئاماژئ ب نافەرۆکا ماددین گرنگک کەین:

ماددئ ئىككى: لايەنن وئ رېكەفتنامى رېكەفتن ل سەر ھندئ کو جینۆساید
تاوانەکا نیف دەولەتییە، چ ل دەمى شەرى یان د ئاشتییدا ھاتینە
ئەنجامدان، لەورا سوزا قەدەغە کرنا تاوانا جینۆسایدئ و سزادانا ئەنجام
دەریڤ وی دایە.

ماددئ دووی: جینۆساید ئەفان تاوانین ل خوارئ قەدگریت، کو ب مەرەما ژناقبرنا
پشکەکی یان کومەکا نەتەوہی یان پەگەزەکی تەمام دابیت پیک ھاتینە ژ
ئەفانین ل خوارئ:

۱. کوشتنا ئەندامین جفاکی
۲. زیان گەھاندنا جەستەیی (لەشی) یان گیانی ب ئەندامین جفاکی
۳. جودا کرنا کومەکا خەلکی دسەر و بەرەکی ژیارا دژوار و سەخت، بۆ ژناقبرنا
پشکەکا وان یان ھەمیان.
۴. دانانا ئاستەنگان ل بەر زیدەبوونی (زاوژئ) دجفاکی دا.
۵. ژیک جودا کرنا زارۆیان ژ دایک و بابین وان (خیزان) بۆ جفاکەکی دی.

ماددئ سییی: ئەنجامدەریڤ ئەفان تاوانین ل خوارئ دەینە سزادان:

۱. ئەنجامدانا جینۆسایدئ.
۲. پلان گیران بۆ ئەنجامدانا جینۆسایدئ.
۳. ھاندنا راستەوخو و نەرستەوخو بۆ ئەنجامدانا جینۆسایدئ.
۴. بزافکرنا بۆ ئەنجامدانا جینۆسایدئ
۵. پشکداریکرنا د جینۆسایدیدا.

ماددئ چوارئ: هر تاوانهك ژ وان تاوانا كو دماددئ سيييدا ئاماژه پيكرى ل دويڤ

ريكهفتنامئ دهينه سزادان، ئهفجا كهسئ دسهلاتداريا دستوورى يان
فهرمانبهريڻ گشتى يان كهسهكئ ئاسايى بن. ئهجامدهريڻ ئهوى تاوانئ ل
هر بوستهكئ بن ژ ئهويڻ ئاماژه پي هاتيهكرن پاراستى نابن (حصانه)،
ژ وان تاوانان و ناهينه ليبورين.

ماددئ پينجئ: ههمى ئه وولات و لايه ن كو ئه و ريكيفتناما ئيمزاكري، پيگيريا

خو و وهلائي خو دووپات كرية بو بجه ئينانا نافهروكا وئ ريكهفتنامئ، ب
تايهتئ سزادانا ئهجامدهريڻ جينووسايدئ و هر تاوانهكئ ژ تاوانين
ماددئ سييئ.

ماددئ شهشئ: ئهجامدهريڻ هر تاوانهكا د ماددئ سييئ يا تاوانا جينووسايدئ

هاتئ. ل بهرامبهر دادگهها نافخويا تايهت ئهوى وولاتئ كو تاوان ل سهر ئاخا
وئ هاتيه ئهجامدان دئ هيته دادگههكرن.

يان و ل بهردهم دادگهها تاوانا نيڤ دهولهتئ دئ هيته دادگههكرن نهگهر
دسياندانه بوو ل دادگهها نافخو بهينه دادگههكرن.

ماددئ ههفتئ: ئه و تاوانين ماددئ سييئ يئ جينووسايدئ، ئاماژه پي هاتيهكرن ب

تاوانهكا سياسى ناهيته دانان و ئهجامدهريڻ تاوانئ نهشين ل ولاتين دئ
مافئ پهنابهريا سياسى وهر بگرن، چونكى دهولهتئ نهندام دئهقئ

رېځهفتناميډا سۆزهك و ئيمزاکريه، کو گونه هباريڻ جينۆسايدئ ژي بدهنه دهستئ وهلاتيڻ وان.

گورستانا ب کۆم يا کيميا بارانا ههله بچه

ماددئ ههشتئ: ههر لايه نهكئ ئهقئ رېځهفتنامئ بۆ ههيه داخازئ ژدهزگههيڻ تايبهت ب نهتهويڻ ئيڭگرتي قه بكهت، كو لدويڻ پهيما نا نهتهويڻ ئيڭگرتي ههر رېكا گونجاي بگريت بۆ قهدهغهكرن و سهركوت كرنا تاوانيڻ جينۆسايدئ يان ههر تاوانهكئ ژ تاوانيڻ مادئ سييئ يئ وئ رېځهفتنامئ.

ماددئ نههئ: ل سهه داخازا ههر لايه نهكئ ههقرك بۆ گرفتيڻ دناقبههرا قئ رېځهفتنامئ دشين داخازئ ژ دادگهها نيڻ دهولهتي بكهت، يا گرئداي ب شروقهكرنئ ئانكو ب جهنيانا بهنديڻ رېځهفتنامئ ئانكو يا گرئداي ب وان

كيشين پەيوەندى ب بەرپرسايەتيا ھەر دەولەتەكى قە ھەى ل بياقى
جينۆسايد ئانكو ھەر تاوانەكى ژ وان تاوانين ژ ماددى سىيى يى قى
پىكەفتنامىدا ھاتى.

ماددى دەھى: لدويىف رىكەفتنامى ب سەرقەنەچوونا تاوانين جەنگى دژى
مرۇقايەتتى، تاوانين جينۆسايدى ب بورينا دەمى ب سەرقە ناچيت. ئانكو
تاوانين جينۆسايدى چەند كەفن ژى بيت، سەرقە ناچيت و ئەنجامدەرىن
وان دەھينە دادگەھكرن.
جينۆسايد ل ياسايا نيىف دەولەتى وەكى تاوانەكا سەربەخۇ كو تايبەتمەندىا
جودا ھەيە دگەل تاوانين دى. لەورا ل تاوانين جينۆسايدى دوو پىكەھاتين
گەلەك گرنگ ھەنە.

۱. ئارمانج: ئەف تاوانە ژ تاوانين دى جودايە، چونكى مەرەما سەرەكى يا
جينۆسايدى ژ ئاقبرنا پىشكەكى يان سەرەمى كۆمەكا مرۇقانى. لەورا
ئارمانجا نەھىلانا كۆمەكا مرۇقان، پىشكەك بيت يان سەرەمى وان بيت،
تايبەتمەندىى ب جينۆسايدى ددەت و تاوانين دى جودا دكەت.
۲. ژ لايى ھژمارى: ژبەر ئەوئ جينۆسايد، ئارمانجا ژ ئاقبرنىيە، لەورا ھژمارا
قوربانىا بەرچاڧ ناگريت. ئانكو بتنى پىشنياركرنە بۇ ژ ئاقبرنا ھەر
كۆمەكا مرۇقان بيت، ئىدى مەرەما وئ دى دروست بيت ئەنجامدانا ئەوئ
تاوانى ژى مەرج نينە، ھژمارا قوربانىان گەلەك بيت كىم و زۇرى گرنگ

نینه و ل بهر چاف ناهیتته گرتن بۆ دیار کرنا جینۆسایدی و ئەنجامدەرین
ئەوی تاوانی.

سیاسەتا جینۆسایدی ل کوردستانی:

ل چارچۆفی سیاسەتا وان ولاتین کوردستان ب سەر هاتیە دابەشکرن:
(عیراق - ئیران - تورکیا و سوریا) کیشا کوردان هەتا نھۆ ب چارەسەری مایەقە و
نەتەوہیا کوردی ب دابەشکری کەفتیە بەر ھێرشین درندانە و قێکرنا رەگەزی،
لەورا گەلی کورد وەکی نەتەوہکی بن دەست کەفتیە بەر مەترسیەکا مەزن ژ لای
دیروکی و کەلتووری و ئابووری قە، کوردستان وەسا هاتیە تیک شیلاندن روژ ل
دویش روژی تایبەتمەندیین وی پتر تیکدچیت.

سیاسەتا وان ولاتین کو کوردستان ب سەر وان هاتیە دابەشکرن، پیکهاتیە ژناڤرنا
شارستانیەت و کەلتووری کوردی، ھەردەم وان ھەول دایە بەر راستین دیروکی قە
شیرن، کو گەلی کورد ژ نەتەوہیین ھەرە دیرینین یین روژ ھەلاتا ناڤین.

تاوانین جینۆسایدا گەلی کورد ل عیراقی:

ھەر وەکی د پشکا ئیکی دا مە ئاماژە پیکری، ل دەستپیکا دامەزراندنا دەولەتا
عیراقی. و گریڤانا باشووری کوردستانی بۆ ولاتی عەرەبی عیراقی قە، کیشا کورد
بوویە کیشا سەرەکی یا عیراقی. حکومەتین ئیک ل دویش ئیکین عیراقی حاشاتی
ل مافی گەلی کوردکریە ددیارکرنا چارەنقیسی وان سیاسەتەکا بەرنامەکری دانایە
بۆ ھەلاندنا نەتەوہیا کورد دنامانی (ب عەرەب بوون) دا د چارچۆفی دەولەتا
عیراقا عەرەبیدا.

ل سالیڻ ۱۹۳۳ - ۱۹۳۴ ز بۆ ژناقبرنا سەرهلدانا بارزان ل دقەرین (بەرۆژ و مزویری و شیروان)، ۷۹ حەفتی و نەھ کوند وێرانکرن. ل دەستیپیکا هاتنا پاسوانین نەتەوہی (الحرس القومي) سەرحوکمرانی ل سالا ۱۹۶۳ (۲۰۰) دوو سەد گوند سوتن و پتر ژ (۲۰۰۰) دوو ھزار کەسان ژێ کوشتن. ھەر ل فی دەمی دا ب سەدان کەس ژ ژیی و تەخین جودا هاتنە گرتن. ل دەشتا کەندیناوہ سەر ب پارێزگەھا ھەولێری، ھژمارەکا گوندان سوتن و وێران کړن. ل دەوروبەرین باژیری کەرکوکی (۴۰۰۰) چل ھزار کەس ژ جھێ وان دەرئێخستن و ھۆزین عەرەب ل جھێ وان ئاکنجی کړن. خویندن ب زمانی زکماکی کوردی قەدەغە کړ، ناڤی گوندا ژێ کړنە عەرەبی. ئەف تاوانە دقەرا شنگالی ژێ قەگرت. ھەوہکی مە ل بابەتین بەری ئاماژە پی کړی ل سالا ۱۹۶۸ از پشتی بەعسییان دەست ب سەر دەستەلادا عیراقي داگرتی ئەو تاوان پتر بەرفرەھ بوو. ل سالا ۱۹۶۹ سوپایی عیراقي ھیرشەکا سەرتاسەری بۆ سەر دقەرین ئازادکړی راگەھاند، ھەرچی کەفتیە سەر ریکا وان ئەوان تالان کړ و ئاگرئ بەردایی، ھەتا مروڤین دقەرئ ژوئ سوتنی رزگارنەبوون، بتنی ل شکەفتا (دەکا)، کو ئاکنجی دوو گوندان ژ ترسا سوپای خو تیدا قەشارت بوو (۶۷) شپست و حەفت کەس ژ ژن و زارۆیان ل ناف شکەفتی سوتن. ل سالیڻ (۱۹۷۱ - ۱۹۷۳) تاوانا دەرئێخستنا کوردین فەیلی بۆ ئیرانی و ستاندنا رەگەز ناما عیراقي ژ وان و دەرئێخستنا کریکار و فەرمانبەر و خیزانین کورد ل کەرکوکی و خانەقین. ل سالا ۱۹۸۳ دەزگەھین پژیمی ل کۆمەلگەھین ب زۆری ل دەوروبەرین ھەقلیری (۸۰۰۰) ھەشت ھزار زەلامین بارزانیان بړن و بەرزەکرن.

ل سائین ۱۹۸۷ - ۱۹۸۸ تاوانین جینۆسایدئ گەهشتنه گوبیتکئ ب شیوهکئ بهر فرهه
چهکئ کیمیاوی ل کوردستانی ب کارهات، کو هزاران کهس بوونه قوربانی. ئەف
بابهته مه ب درێژاهی ل پشکین بهرئ بهحسکریه. کو ب ئاشکرا تاوانین
جینۆسایدا گهلی کورد دسهلمینین ههتا نهۆزی رزگار بویین تاوانی پیقه دنالن.

تاوانین جینۆسایدئ ل پشکین دی یین کوردستانی؛

جینۆسایدا کوردان ل باکوورئ کوردستانی؛

پشتی جهنگئ ئیکئ یی جیهانی و ههلوهشاندا ئیمبراتۆریهتا ئۆسمانی و
دامهزrandنا دهولهتا نوی یا تورکی (کۆمارا تورکیا)، سیاسهتا سههرکردین نوی یین
تورک، ههمان سیاسهتا سههرکردین عیراقئ بوو، بهلکی پتر و درندانهتر ئی بوو
ژناقبرن و نههیلانا نهتهوهیئ کورد ل تورکیا، کو وان کورد ب (تورکین چیا) دانه
نیاسین، ئەفهژی بوو ئەگههئ پهراویزکرن و بی بههرکرنا گهلی کورد ل باکوورئ
کوردستانی ژ ههمی مافین نیشتمانی و نهتهوهی. ب راگواستن و ژناقبرنا
ناکنجیین کورد دویر ئیخستنا وان بو دهقههین دی یین تورکیا، کو تورک پرانییه و
ناکنجی کرنا تورکان ل جهئ کوردان ب مههرما تیک ئیلاندنا دیموگرافیا
کوردستانی و ژناقبرنا تایبهتمهندیا کهلتووری و دیرۆکی و کۆمهلایهتی. باژیر و
باژیرکین کوردی کو پرانیا وئ دهقههئ بخوفه دگریتن وهکی (بهدلیس، ئامهد،
وان، ههکاری، موش، ماردين، ئورفه و سیرت ... هتد.

ژبلی فان قهدهغهکرنا زمانی زکماکی و جل و بهرگک و نافین کوردی.

سیاسه‌تا تورکی پشت ب ده‌ستووری سالا ۱۹۲۴ گریدابوو، کو تیدا هاتییه ژبلی تورکان وان دان پیدان ب چ گهل و نه‌ته‌وهیه‌کی نه‌ی تورک نه‌دایه.

پشتی فه‌مراندنا سهرهلدانا کوردان، کو شیخ سعید پیران ریبه‌ریا وی دکرل سالتین (۱۹۲۵ - ۱۹۲۶)، سه‌ده‌ها گوند و زه‌فیین چاندنی ویرانکرن و مالتین وان ژی سوتن و تالان کرن و ئاکنجیین وان ژی بو ده‌فه‌رین دیین روژنآفای تورکیا راگواستن، کو هژماره زوریا وان ژبرس و سه‌رما دا مرن.

جینۆسایدا گه‌لی کورد ل یاسا ژماره (۸۸۵ ل ۳۱/۵/۱۹۲۶)، جقاتا مه‌زنا نیشتمانیا تورکیا جیگیرکریه. و لدویف ئه‌فی یاسای هیرش بو سهر ده‌فه‌رین کوردی ره‌وايه.

ل ده‌ستپیکا سهرهلدانا (ئاگرئ داغ ۱۹۲۷ - ۱۹۳۰) سه‌رجوم ئاکنجیین (۲۲۰) دوو سه‌د و بیست گوندین نه‌وی ده‌فه‌رئ کو نه‌و سهرهلدانا فه‌گرتبوو، نیزیکی (۱۰۰۰۰) ده‌ه هزار که‌س بوون، هه‌می بی سه‌روشوین کربوون هه‌رئه‌و بو کوشتنا نیزیکی (۱۰۰) سه‌د رووناکبیرین کورد ب ده‌ست و پیین گریډای هاڤتته ناف ده‌ریا (وان.ئ. ل ۱/۱/۱۹۳۰، رژما تورکیا بریار ب راگواستنا ئاکنجیین هه‌ریما دی‌رسم دا. پشتی ژناقبرنا سهرهلدانا دی‌رسم ل سالا ۱۹۳۷ که‌مالیان ب ئاگر و ئاسنی به‌ربوونه گیانی کوردان، (۱۵۰۰) هزار و پینج سه‌د پیر و ژن و گه‌نج و زارۆک ب ده‌ست گریډای ئیخستنه چاله‌کا مه‌زن و نه‌فت پیداکر و ئاگر به‌ردا وان.

جه‌ئ ناماژه پیدانی یه، سه‌بارمت کۆم کوژیا دی‌رسم سه‌ررۆک وه‌زیرین تورکیا ل سالا (۲۰۱۲) داخازا لی‌بورینی ژ که‌س و کارین قوربانیین دی‌رسم کر. ئه‌ف هه‌لوسته بخو دان پیدان ب جینۆسایدکرنا کوردان ل باکووری کوردستان.

تۈرك بەردەوام مژۋىلى سىياسەتتا ب تۈرك كرنى و راگواستنى و نەھىلانا سىمايى نەتەوئ دەفەرئ كوردانن، كو نهۆ زى حوكمى عورفى ب سەر وئ دەفەرئ دا بجھ دئىنىت، رۇزانە چەندەھا گەنج و لاوئىن ئەفان دەفەران دكەفنه بەر هئىرشىن گرتن و ژناقبرنى.

جىنۇسايدا كوردان ل رۇژھەلاتا كوردستانى:

كوردىن پشكا رۇژھەلاتى زى تووشى ھەمان سىياسەتتا قىرگنا رەگەزى بووئىنە، ژ لايى دەستھەلادارىن ئىرانى قە دناقبەرا ھەردوو جەنگىن جىھانى حكومەتتا ئىرانى سىياسەتتا توند دژى كوردان ئەنجامدا ژ راگواستنا ب زۇرى بۇ دە فەرئ جودايىن ئىرانى.

ل ساللا ۱۹۳۵ پشكەكا زۇرا (گەلباخ و جەلالى و پىران)، بۇ (سولتان ئاباد و كرمان و شىراز) راگواستن، ھۇزا جەلالى كو ل سنوورئ ئىران - تۈركىيا ئازەربىيجانى دژيان، نئىزىكى (۱۰۰۰۰) دەھ ھزار كەس بۇ ناقتەراستا ئىرانى راگواستن. سىياسەتتا رۇئىما شاھى بەھلەوى دان ب ھەبوونا كوردان نەدا، وان كورد ب ئىك ژ ھۇزىن ئىرانى و زمانى كوردى زى ئىك ژ شىوہزارى زمانى فارس ددانا، پشتى كەفتنا كوماارا كوردستانى ل مەھاباد، ل ساللا ۱۹۴۶ گەلەك دىندانە كەفتنە گىيانى ئاكنجىين مەھابادى و ئەو دەفەرژى و پىران كر و زمانى كوردى قەدەغەكر كەفتنە بن شىلاندنا بارى كۆمەلایەتى و كەلتورى و خراب كرنا بارى ئابوورى. ئەف پشكا كوردستانى زى ژيارا وان ل پشكىن دى يىن كوردستانى باشتەر نەبووئىە. ھەتتا نهۆ كورد پەنابەر و

دەربەدەر دىن. سىياسەتتا جوداھيا مەزھەبى و نەتەۋەدى ب سەر وان دا دسەپىنىت و
رۇۋانە گەنجان بەرەف زىندانىن رۇڭمى دىبەن.

جىنۇسايدا كوردان ل رۇۋاناقايى كوردستانى:

كورد ل رۇۋاناقايى كوردستانى (سوريا) بەردەوام تەپەسەريا نەتەۋەدى بوو،
شىۋازى جىنۇسايدا كەلتوورى و نەتەۋەدى ل دژى پەيرەودىكر، ب قەدەر كونا
دەقەرەين كوردى دگەل ئىك دا، ئەۋرى ب ئاكنجى كونا ھۆزىن عەرەب دناقبەرا
كوردىن باكوورى و رۇۋاناقاي، ۋەكى پىشتىنەيەكى بۇ ژىك قەدەر كونا نەتەۋەدى
كورد و جوگرافيا ۋى و پەيرەوكونا ژناقبرن و نەھىلانا زمانى كوردى ل سالىن
(۱۹۴۵ - ۱۹۵۸) رۇڭما سوريا عەرەبى پىرانيا ئەفسەرىن كورد ژ سوپاي دەرئىخستىن ل
سەر ژمىريا سالا ۱۹۶۲ پتر ژ (۲۰۰) دوو سەد ھزار كەس ژ ئاكنجىن پارىزگەھا
جەزىرە، مافى ۋەلاتىبوونى ژى ستاند ۋەكى ژى ستاندنا مافى ژيانى، چونكى وان
مافى كاركرنى و كرپن و فروشتن و ژن ئىنان و شويكرنى و دامەزراندنى نامىنىت.
ژىلى قى ژى ناقى گوند و باژىرىن كوردى گوھۇرىن بۇ عەرەبى.

بابەتىن مە دەرەكەفىت كو ئەو رۇڭمىن كوردستان ب سەر وان ھاتىيە دابەشكرن،
ھەمان سىياسەتتا قىر كونا رەگەزى دژى گەلى كورد پەيرەوكرىيە، چەندىن شىۋان وان
بكارئىناينە بۇ نەھىلانا گەلى كوردلەۋرا بەردەوام ل دژايەتى كونا كوردان
ھەقكارى و ھەقال بووينە سۆز و پەيمان دناقبەرا خودا گرپداينە. ھەرنىك ژ وان
ۋلاتىن كو پىشكەك ژ كوردستانى بەركەفتىيە، ب چ جۆرەكى ب ئاھا كوردى نزانىت
و دان پىدانى ژى ب مافىن گەلى كورد نائىنىت.

پرسیارین پشکا شەشی

پ ۱/ ئەفان زارافا پێناسە بکە.

جینۆساید، جینۆساید کەشتی، جینۆساید بایلوژی، جینۆساید کەلتوری، جینۆساید ئابوووری، تورکین چیاپی، سەرهلانا دێرسم.

پ ۲/ جینۆساید دیاسایا نیف دەولەتی دا وەکی تاوانەکا سەربخۆ، تایبەتمەندیا جودا هەیه دگەل تاوانین دی. ئەرئ ئەو تایبەتمەندی چنە؟

پ ۳/ رژیما عیراقی بۆ پەیرهوگرنا جینۆساید ئابوووری بەرامبەر گەلی کورد چەندین شیواز بکارئینان، ب هویری روون بکە.

پ ۴/ ئەفان فالاتیین ل خواری پربکە.

۱. جینۆساید ئەفان تاوانین ل خواری فەدگريت، کو پیکهاتیه ژ

..... ۱ ۲ ۳ ۴ ۵

۲. لپه‌ی ماددی سی ئەنجامدەرین ئەفان تاوانا دهینه سزادان

..... ۱ ۲ ۳ ۴ ۵

پشکا هفتی

ئیزدی

ئیزدی ب رەسەن کوردن، سەرباری ھندی کو رێژا وان ژ (۴-۵)٪ نابۆریت، ھەتا ھەو پارێزگاری ل کەلتور و دیرۆکا خۆ یا کوردایەتی کرێ، ب تایبەتی ل پەیرەوکرنا رێورەسمێن خۆ یێن ئایینی (ئۆلی) چ زارەکی یان نفیسینکی بیت، ژ نقیژ و دوعا و سرودێن خۆ یێن ئایینی و پەرتووکی خۆ یێن پیرۆز.

ئایینەکی سەربەخۆ ھەیە، پرانیان وان ل دەقەرێن موسلی و شنگالی و پشکەکی ژێ ژوان ل باکووری کوردستان و رۆژئاوایی و گورجستان و ئەرمنستان دژین، کاریگەر یا پیکهاتین ھەقسوین وان ژ عەرەب و ئاشوری و سریانی ل سەر ھەیە، ژ ڕووێی ڕۆشنبیری و کەلتووڕیقە. زمانێ وان یێ زکماکی کوردییە (شیوازی کرمانجی) میرین وان ل میرگەھا شیخان دژین، ڕوگەھا وان (قێبلە) لالشە، و کۆری شیخ ئادی تێدایە.

دابەشكرن و هژمارا ئاكنجيان

هژمارا ئاكنجيئن ئيزيدى ل جيهانئ لدويڤ هژمارا رېكخراوڤن سەر بنه ته وه يئن
ئىكگرتى دبن، نيزيك) (۲,۵۵,۰۰۰) كەسك دبن، نيزيكى (۷۵۰۰۰۰) حەفت سەد و
پينجى هزار كەس ل باشورئ كوردستانئ دژين و (۳۰۰۰۰) سیه هزار ژى ل
رۆژئافايئ كوردستانئ ل باگورى ژى هژمارا وان ژ (۵۰۰) پينج سەد كەسان
نابۆريت، كو دەمهكى هژمارا وان ژ (۲۵۰۰۰) بيست و پينج هزار كەسان پتربوون،
بەلا پرانيا وان بەرهف ئەوروپا چوون و مشەخت بوون كيمەك ژوان ژى ل
رۆژەهلەتى هەنە، بەلا پيزانينئ دروست ل بەر دەست دان يئن بو سەلماندا
هژمارا وان.

نازناڤ و نيشتمانئ ئيزدياتي

دكەفندا دگوتنە ئيزديان داسنى، بەلا پشتى دەرکەفتنا شېخ ئادى هەكارى ب
(سوحبەتى و هەكارى و شېخ ئادى) نافئ وان دەرکەفت بوو، دبیتە نازنافئ
ئيزدياتيئ ل سەردەمئ فەرمانراويا عوسمانيان هاتبیت، بناڤودەنگترین جەئ
خۆجەبوونا ئيزديان كو د پەرتووکا شەرەفنامەيئ دا هاتیه، جزیرا بوۆتان و موسل
و دهۆك و ئامەد و حەلەب و رەهایئ و خوی بوویه، ل ئیرانئ ب میرین دۆنبەلى
بەرنیاس، بەلا ئەف دابەشبوونە هیدى هیدى ل بن فشارا هەوا ڤرکنا نەژدای و
فەرمانین عوسمانی بەرتەنگ بوویه و گوھۆرین بسەردا هاتن.

جەننۇت خۇجەبوونا ئىزدىيان

- باشورى كوردستانى:

۱- پارىزگەھا موسل، فان دەقەرەن قەدگىرىت (سەنتەرى باژىرى موسل، قەزا شىخان، شەنگال، زومار، ئەلقوش).

۲- پارىزگەھا دھۆكى، كۆمەلگەھا شارىا (سىمىل)، كۆمەلگەھا خانكى و دەقەرە دىرەبىنى.

- رۇژئافايى گوردستانى:

(قامشلو، عەفرىن، دەقەرە جەپراخ و گومدىن دەوروبەرى و)

- باكورى كوردستانى:

ئەفان دەقەرەن قەدگىرىت (مىردىن، سىرت، رەھا، قارس، ئاگرى و ئاردوھان (ل سەر سنورى ئەرمەنستان).

- ئەرمەنستان:

لاگزنين (گوندىن چىايى ئارارات و دناف پايتەختى يەريشان دا).

- گورجستان:

لەتەبلىسا پايتەخت دژين.

- دەقەرەن دىين جوراجورا:

ل وەلاتين (ئەلمانىا و مەجپستانى و فرەنسا و ئەمريكا دژين).

پەرتووك و جەيىن وان يىن پىرۇز:

۱- پەرتووكا جەلۇە (بۇ شىخ ئادى موسافىر قەدگەر پەت).

۲- مەسحە فارەش.

ژبلى ئەفان كەسايەت يىن پىرو شىخ و كرىف و فەقىر و قەوال (قەول و بەيت) و مورىد ھەنە.

۳- دۇلا لالاش، سالانە پەيرەوانىن ئىزىدىياتى سەرەدانا وى دكەن.

لالاش پەرسىگە ھە ھەرە پىروزا ئىزىدىيانە دكەفىتە دەفەرەكا چىايى ل قەزا شىخان نىزىك (ئىسقىنى) ل دووراتيا (۶۰) كەم ل باكورى رۇژئاقايى باژىرى مووسل، پەرسىگە ھە لالاش و گورى شىخ ئادى تىدايە، زىدەبارى بارەگايى جقاتا رۇحانى يا پەيرەوين ئىزىدىياتيا جاھانى.

هەلبەرزادەنەك ژ جەژن و پوژيگرتنى ژ لايى ئىزىدىيانقە :

پوژيگرتنا ئىزىدىيان سالانە پتر ژ جارەكئيه بۆ وان هەيه ب دريژاھيا سالى ب روژيبن، بەلى ئەقە ژ هەمى كەسان قەناگريت، پەيوەندى ب بيروباوهرىا وى كەسى ب خوقە هەيه. بەلى روژيا گشتى ل سەر هەميان پيدفييه بگرن، دبىژنى جەژنا پوژيى (ئىزى) ئانكو روژى بۆ خودى، سى روژه و دكەفئتە هەيڤا كانوونا ئىكى يا سالا زايىنى.

ئىزىدى پەيروى سالناما روژهلاتا كەفن (ريكوورى) دكەن، دقان هرسى روژان خو ژ هەمى خوارن و قەخوارنى و خوشيى و دەم بۆراندنى دپاريزن، روژا چوارى دكەنە جەژن بناقى جەژنا (روژيىن ئىزى).

- **جەژنا جەمايە (عيد جما):** ئىكە ژ جەژنەن وان يېن كەفن و مەزن ئانكو (جەژنا خرقەبوونى)، حەفت رۆژان بەردەوام دبیت، سرود و رپورەسمەن خۆيېن ئايینی ئەنجام دەن، قوربانان ژى بۆ دەن.
 - **جەژنا سەرى سالى:** دگەل جەژنا سەرى سالا بابلى ھەقتەریب دبیت و دگەڤیتە وەرزی بهاری.
 - **جەژنا خدر و ئەلیاس:** ئەف جەژنە دگەڤیتە پینج شەمبا سیی ژ ھەیفە رەشەمەھى، ئەف خدر و ئەلیاسە د پړانیا ئايینی دى دا ھەیه، وەك (الخضر) ژلای عەرەبانقە، خواجه خدر ژلای ھیندیئ موسلمانقە، ژلای یمە ب خۆ ژیفە ب خدرى زیندى دەیتە نیاسین، کریستانژی ب گورگیس و دناف ئیسرائیلیازی دا ب (ئارامیا) یان، ئیلیا بەرنیاسە.
- ژبلى ئەفانە چەندین جەژنەن دیژی ھەنە.

هەوین قەركرنا نەژادی دژی ئیزیدیان

ئیزیدی ب درێژاهیا دیروکی ژبەر ھۆکارێن ئایینی و ئابووری پرووی ب پرووی (۷۲) ھەفتی و دوو ھەوین ژ نافەرنی بووینە، ترسناکیرین فەتوا کو کوشتنا ئیزیدیان ھەلال دگەت فەتوا (ئەحمەد کورێ ھەنبل) ەل سەدی نەھی و لیپی سەمەر قەندی و مەسعودی و العمادی و عەبدولایی پەتکی (سال ۱۱۵۹ ز مریە) بوویە.

فەتوا (أبو سعود العمادی) کو موفتی عوسمانی بوو ل سەر دەمی سولتان سلیمانی قانونی و سەلیمی دووی، زنجیرەکا فەتوا ب تەکفیرکرنا ئیزیدیان ب دوف خۆ ھێلایە، ژێدەرێن ئیزیدی ئاشکرا دگەن کو (العمادی) کوشتن و بەندکرنا و بازارگانیکرنا کچ و ژن و بنبرکرنا توخمی ئیزیدیان ھەلال کریە.

فەرمانا ئىزدىيان :

فەرمان : ئىزدىيان ئەف پەيشە ب ھەفشیوئى قرکرنا نەژادی نیاسییه ، تورکان ئەف پەيشە بو فەرمانین ھەو و ھیرشین سولتانین عوسمانی بکارئینایە ، کول ئەسمانە د دەرچوون دژى ئىزدىيان . ئىزدى ژبەر بەرفرەھیا ھیرشین سەربازى نەشیان بەرھەنگاریا وان ببن ب ناچارى چوونە دەفەرا چىایی ومانە ژ شکەفتان ، وژبەر ھیرش و ھەوین بەردەوام ب دريژاھیا دیرۆکى وەلى کرن ژ ژيانا شارستانیەتى و پیشکەفتنى دوور بکەفن ، ئو ئەفان شەرو کارەساتان کارتیکرن ل سەر ژیرخانا شارستانیەتى و روشنبیریا ئىزدىيان کریه .

دەسپیکایا فان ھەو ھیرشان ل سەردەمى میر (جەعفەرى داسنى) میرى ئىزدىيان ، ئانکو (سەردەمى خەلیفى عەباسى موعتەسەم ل سالا (۲۲۴) مشەختى) دەسپیکرن ، و بەردەوامبوون ھەتا ھەردوو سەدەى یىین (۱۶، ۱۷ز) .

ھیرشا پاشایین عوسمانى ئیکەم فەرمانا وان ل سالا (۱۵۶۰ز) ی بوو ب فەتوا (أبو السعود العمادى) ، ھیرشا میریین جەلیل یین موسل بوو بو سەر شیخان و چىایی شنگال ئ پاشى ھیرشا والیین عوسمانى ل بەغدا دەسپیکرن ، وەك حسن پاشا (۱۷۱۵) ، أحمد پاشا (۱۷۳۳) ، سليمان پاشا (۱۷۵۲) . ھەر ل قى دەوروبەرى ھیرشا نادر شاھى ئیرانى ژى ھاتە سەر ، ب دريژاھیا سالیڭ (۱۷۳۲-۱۷۴۳ز) دبەردوامبوون ، ئەفجال پشتى ئەفان ژى زنجیرەکا ھیرشان د دویف دا ھات ، علی پاشا (۱۸۰۲ز) سلیمان پاشایى بچووک (۱۸۰۹ز) ئینجە بەیرەقدار (۱۸۳۵ز) ، رشید پاشا (۱۸۳۶ز) حافز پاشا (۱۸۳۷ز) .

محمد شريف پاشا (۱۸۴۴-۱۸۴۵ز) محمد كريدلى ئۇغلۇ (۱۸۴۵-۱۸۴۶ز) تەيار
 پاشا (۱۸۴۶-۱۸۴۷ز) ئەيەب پاشا بەد (۱۸۹۱ز) ، فەريق عمر وەھبى پاشا (۱۸۹۲ز) و
 بەكر پاشا (۱۸۹۴ز) . ھەروەسا ھيرشا ميرئ سۆران (پاشايى مەزن پاشايى كۆرە)
 بوو دناقبەرا سالىن (۱۸۳۳-۱۸۳۴ز) و ھيرشا بەدرخان بەد ل سالا (۱۸۴۲ز) ز ل
 دەسپىكا سەدى بىستى ل دەمى كومهلكوژيا ئەرمەنيان ل سەر دەستى (ئيتحا
 دوتەرەقى) ل سالا (۱۹۱۵ز) ئيزىدى ژى فەگرتىنە، ئەف ھەمى مال ويرانىە ل
 سەردەمى دەولەتا سەلتانى ئوسمانى دەرھەق بقى تەخا ئايىنى ھاتىە كرن ، ئەرى
 دقئىت چ زيانەكا مەزنا گيانى و مادى و كەلتورى و ژىنگەھى و مروفايەتى د
 دوويىف دا ھاتبىت ، ھژماركرنا وان زيانان بزحمەتە بەيئەتە خەملاندن .

جینۆساید کرنا ئیزیدیان د دهوله تا عیراقی یا نوودا :

پشتی دامه زراندا دهوله تا عیراقی ,
سه د خوزی بده سدلانا بهرئ دبرن .

پشتی ماوه کئی ی کیم ل سالا (۱۹۳۵ز)
له شکه رئ پاشایه تی یی عیراقی
هی ر شه کا به ره ب لاف کره سهر
ده ده ره یئ ئیزیدی ئاکنجی , هه مان
تاوانیئ داگیرکه ریئ بهرئ دوباره
کر نه فه , ل سهر ده می رژیمن ئیک ل
دو یف ئیکین عیراقی دنا فبه را سالیئ
(۱۹۶۳-۲۰۰۷ز) ماوه کئی کیم ژ ی خو شی

بژیانا خو نه بر , کوشتن , راگوهاستن , عه ره ب کرن , به عسی کرن و کو مکرنا وان ل
ئوردیگایین زوره ملی ببو ژیا نا ئاسایی یا ئیزیدیان . پشتی هه رفتنا رژیما به عس و
نه مانا ده سه هه لاتاوان ل وان ده فه ران تا قمه کئی تونده رو بنا فی ئایینی , شیان
مه یدانا تاوانیئ خو به رفهر بکه ن و بگه هه نه ده فه ریئ ئیزیدیان . ل رو ژا (۱۴-
ته باخی-۲۰۰۷) ب ری یا ترومبیله کا باره له گرا بومر یژگری مه زنترین تاوان ل
کومه لگه ها (القحطانیة) ته ل عوزیر نه نجامدا , قوربان ییئ نه فی تاوانی گه هشتنه
(۸۰۰) که سان ژ کوشتی وبرینداران ژبلی زیانیئ مادی ژمال و خانوو ییئ

هاولاتیان دان، دگهل چهن دین تاوانین دهستدریژیا کوشتن و رهفاندنی ب فهتوا
توندرهوان .

مهزنترین تاوان ل سه دی بیست و ئیک ئ ب دهرهقا ئیزیدیان هاته ئهجامدان ، ل
خزیرانا (۲۰۱۴ز) ئ پستی کهفتنا موسل و باژیر و باژیرکیین دهوروبهر د دهستی
گروپین تیوروستین داعشدا ههروهسا ل ههیشا تهباخی یا هه مان سال دهقهرا
شنگالی و باژیرو باژیرکین ئیزیدیان ژی کهفتنه بهرهیرشا ئهقی تاوما درهنده،
هژکارهکا زورا هاولاتیان هاتنه کوشتن و ئیخسیرکرن ئهوین دیژی ژ بوو خو
رزگارکرنی چوونه چپایی شنگالی ، ئهف تاوانه هندیا مهزن بوو وهکی ئهنفالا سالا
۱۹۸۸ز بسهر مللهتی مهدهاتی بوو .

نەتەوین ئىگىرتى ئەف كارى داعشان بتاوانا جەنگى دژى مرۇفایەتیى ھژمارد ، ئىزىدى روو ب رووى قىرکىرنا نەژادى بوون ، پىتر ژ (۳۰۰۰) سى ھزار کوشتى ژ پىرو ژن و زارۇکان ، و (۵۰۰۰) پىنچ ھزار ژى ھاتنە رەفاندىن ، ھەروەسا نىزىكى (۴۰۰) چوار سەد ھزار کەس ژى ئاوارەى باژىرىن دھۆكى و زاخۇ و ھەولیرى و سلیمانىي بوون . بى کۆ سادەترین پىدقین خۇ يىن ژيانى دگەل خۇبىن ، ژبلى ئەفان پىتر ژ (۱۵۰۰) ھزا و پىنچ سەد کچ و ژن رووى ب رووى دستىرىژيا نامووسى بوون و پىتر ژ (۲۰۰۰) کچ و ژن ژى ل بازارى موسل و رەقە ياشامى کرین و فرۆشتن پى ھاتىنەکرن . پشتى ئەفى کارەساتا مەزن ئىزدیدیان چەند يەکەيىن بەرگىريا چەکدارى دامەزىراندن ھارىکارىيا ھىزىن پىشمەرگەيى کوردستانى ب مەرەما رزگارکىرنا دەقەرین خۇل بن دەستى توندەرەوین داعشە .

ژێدەر

١. ئەمیر قادر: دۆزێ جینۆسایدی خەلکی کوردستان: کونگرێ جیهان ناسان ب جینۆساید گەلی کورد: هەفلێر ٢٠٠٨.
٢. پ. ی. د سەعدی ئۆسمان هەروتی: سیاسەتا پاکتاوی ڕەگەزی کورد ل کەرکوک ددای ڕاپەرینا: کونگرێ جیهان ناساندنا ب جینۆساید گەلی کورد هەفلێر، ٢٠٠٨.
٣. د. مەرف عومەر گۆل: جینۆسایدی گەلی کورد: هەفلێر ٢٠١٠.
٤. دراسة عن الكورد الفيليين <http://www.kurdefrin.com/vb/tv4w.html>
٥. ڕیکارێ مزویری: شیواز و میکانزمی جینۆساید د جینۆسایدی بارزانییهکان: کونگرێ جیهان ناساندنا ب جینۆساید گەلی کورد هەفلێر، ٢٠٠٨.
٦. ڕیکارێ مزویری: ئەنفال و کۆم کوژی و کاریگەریی دەرروونی، هەفلێر ٢٠١١.
٧. ڕێبوار ڕەمەزان عەبدوڵا: باروڤی لەناوبردنی بارزانییهکان، چاپا ئیکۆ ٢٠١٢.
٨. ڕێبوار ڕەمەزان عەبدوڵا: جینۆسایدکردنی بارزانییهکان ل سەدهی بیستەدا. هەفلێر، ٢٠١٢.
٩. ڕیکخراوا v.i.d.p ئەلمانیا، وەرگیران ژ ئەلمانیا: ناسح ئیبراهیم دزە: کوردستان گەورەترین هێرش بەجەکی کوشندە کیمیاوی، دھوک، ٢٠٠٨.
١٠. جاسم محەممەد عەلی: جینۆسایدی دانیشتوانی پارێزگای سلیمانی، کونگرێ جیهان ناساندنا ب جینۆساید گەلی کورد: هەفلێر، ٢٠٠٨.
١١. خەبات عەبدوڵا: هەلەبجە مەملەکەتی ژیان، سلیمانی، ٢٠١٠.
١٢. خەلیل عەبدوڵا: بە جینۆسایدنا سینی ئەنفال، سلیمانی ٢٠١١.
١٣. فریشتەکەو: کارەساتی هەلەبجە، هەفلێر، ٢٠٠٨.

١٤. فرمان عبدالرحمن: پاكتاوى رهگهزى كورد له كوردستانى عىراقدا، سليمانى، ٢٠٠٦.
١٥. مهباد قهرداغى، كارساتى ئه نفال و كارىگهرييه دهروونيهكانى له سهر كۆمهلگهى كورد: كۆنگرئ جيهان ناساندنا ب جينۆسايدا گهلى كورد: ههفلير، ٢٠٠٨.
١٦. ميدل ئيست وۆچ: وهرگيران محهمهد حهمه سالح توفيق، جينۆسايد له عىراقدا سليمانى، ٢٠٠٤.
١٧. مايكل ليزنيرگك، ئه نفال له كوردستانى عىراق، وهرگيران كارزان محمد: سليمانى ٢٠١١.
١٨. يوسف دزهبي: ئه نفال كارسات دئه نجام و رههه ندهكانى: ههفلير، ٢٠٠١.
١٩. المحامي طارق جامباز: ضحايا عمليات الانفال ١٩٨٨ من المسيحيين و الايزديين، اربيل، ٢٠٠٨.
٢٠. خالد المرسومي: واقع الكورد الفيليين بين الاقصاء و القوانين، العدد السادس لمجلة ((تضامن)) أيلول ٢٠٠٨.
٢١. الكورد الفيليون من تفرعات الشعب الكوردى العريق في التاريخ.
٢٢. <http://www.kurdefrin.com/vb/tv4n.html> ٢٤. د. احمد راسم النفيس، من هم الكورد الفيليون؟ <http://anna.baa.org/nbhome/nba77/kurdhtm>.
٢٢. اليزابيث كامبل، كورد فيلي، ترجمة: دياري صالح مجيد: <http://nihadtuz.foramarabia.com/tv4>
٢٣. ضياء السورملى: الكورد الفيلية حقائق و موافق kadhemienglish.arabic .kurdish

۲۴. سەردار محمد عبدالرحمن، ھوشیار محمد امین خوشناو، نەخشەى (بەعەرەبکردن، ئەنفال، کۆمەلگەزورە ملێیەکان، کیمیا باران): ئەتەلسەى ھەریمی کوردستانا عێراق، عێراق و جیهان، کومپانیا بۆچا پەھەتی و کارى ھونەرى، ھەفلێر، ۲۰۰۹ - ۲۰۱۲.
۲۵. سەردار محمد عبدالرحمن، ھوشیار محمد امین خوشناو، (ئەتەلسەى میژووی بزافى رزگاریخوازی کوردستان، کومپانیا تینوس بۆ چاپەمەنی و کارى ھونەرى، بەرگی ئیکى، ھەفلێر، ۲۰۱۲.
۲۶. وەزارەتا کاروبارین شەھیدان و ئەنفال کریان: پرۆژى ئەرشیفکردنى جینۆسایدی گەلى کورد، زنجیرە (۶) ھەولێر، ۲۰۰۸.
۲۷. عومەر محەمەد: کومەلکۆزى بارزانیهکان بە ئەنفال ناوبەرین یا بە جینۆساید، گوڤارا ئەنفالستان، ژمارە (۹) Anflistuh@yahoo.com، چاپخانا رنج.

ھندى زاروڭگه كى كورد مايت هه وه ژبير ناكهين

A blank sheet of white paper with horizontal blue dashed lines, resembling a notebook page. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page.